

TARİH KRİTİK

History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi
Peer Reviewed Journal for Book Review and Review Essays

Erişime açık yayın- Open access

Yıl/Year 2

Ekim/October 2016

5

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tarihkritik/>

www.tarihkritik.com

e-ISSN 2149-8733

TARİH KRİTİK DERGİSİ
Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review Essays

Yıl/Year 2 • Sayı/Issue 5 • Ekim/October 2016 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Doç. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Vice Editor
Ali ARSLAN

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ
Dr. Abdrasul İSAKOV

MUSAHHİH/Proofread
Yunus ALICI, Serhat DEMİR, Mustafa Hakan YILDIRIM,
Serkan GÖKBULUT

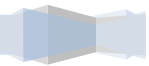
AĞ TASARIM/Web Designer
Hasan AKYOL

tarihkritik@gmail.com www.tarihkritik.com

23 Nisan Mah. 11 No.lı Sok. 3/2 Turkuaz Apt. B Blok No 2 Şahinbey 27070 Gaziantep

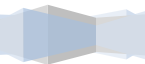
Tarih Kritik Dergisi, tarih sahasında yılda dört kez Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında yayımlanan kitap tanıtımı ve incelemeleri dergisidir. Yazılar, derginin değil yazı sahiplerinin görüşünü yansıtır. Yazı sahipleri akademik ve hukuki olarak yazılarından sorumludur.

Journal of History Critique is quarterly published in January, April, July and October for book review and review essays on history. The writings reflect opinions of the authors, not that of the journal. Reviewers are responsible for their reviews in regard of academic and legal matters.

İÇİNDEKİLER/Contents

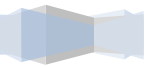
Türk Medeniyeti Tarihi, Ziya Gökalp Serkan GÖKBULUT	6
Bozkırın Yitik Çocukları Juan-juanlar, Kürşat Yıldırım Fatih ORTA	10
Kök Tengri'nin Çocukları, Ahmet Taşağıl Yusuf AKBABA	13
Müslümanların Tarihi, III. cild, Örnek Halifeler-Emevîler Dönemi, İhsan Süreyya Sırma Hasip SAYGILI	16
İran ile Turan, Osman Karatay Erhan KARAOĞLAN	22
Doğunun Kalbine Seyahat, Süleyman El-Tacir Zafer SARAÇ	26
Dünya Sistemleri Analizi, Bir Giriş, Immanuel Wallerstein Abdullah KÖKTÜRK	30
Modern Ortadoğu Tarihi, 1453 – 2015, James L. Gelvin Muhittin YENİKEÇECİ	35
Mareşal Ahmet İzzet Paşa, Askeri ve Siyasi Hayatı, Metin Ayıışığı Sait KARADUMAN	40
Osmanlı ve Modernleşme, III. Selim Dönemi Osmanlı Denizciliği, Tuncay Zorlu Fatih ERBAŞ	47
Enver Paşa ve Dönemi, Arslan Tekin Tuğrul Oğuzhan YILMAZ	51
Enver Paşa'nın Trablusgarp Günlüğü, Haz. Nurten Kutsal Eyüp YILMAZ	56
Ottoman Army Effectiveness in World War I, A Comparative Study, Erickson, Edward J. Cemal CANDAN	59
İttihat ve Terakki, Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe, Samih Nafiz Tansu M Mert ÇAM	65
The Ottoman Mobilization of Manpower in the First World War, Mehmet Beşikçi Mesut UYAR, Çev. Hüdanur ÖZDEMİR	70
Çöl Kraliçesi, Janet Wallach Yağmur ÇAKAN	73

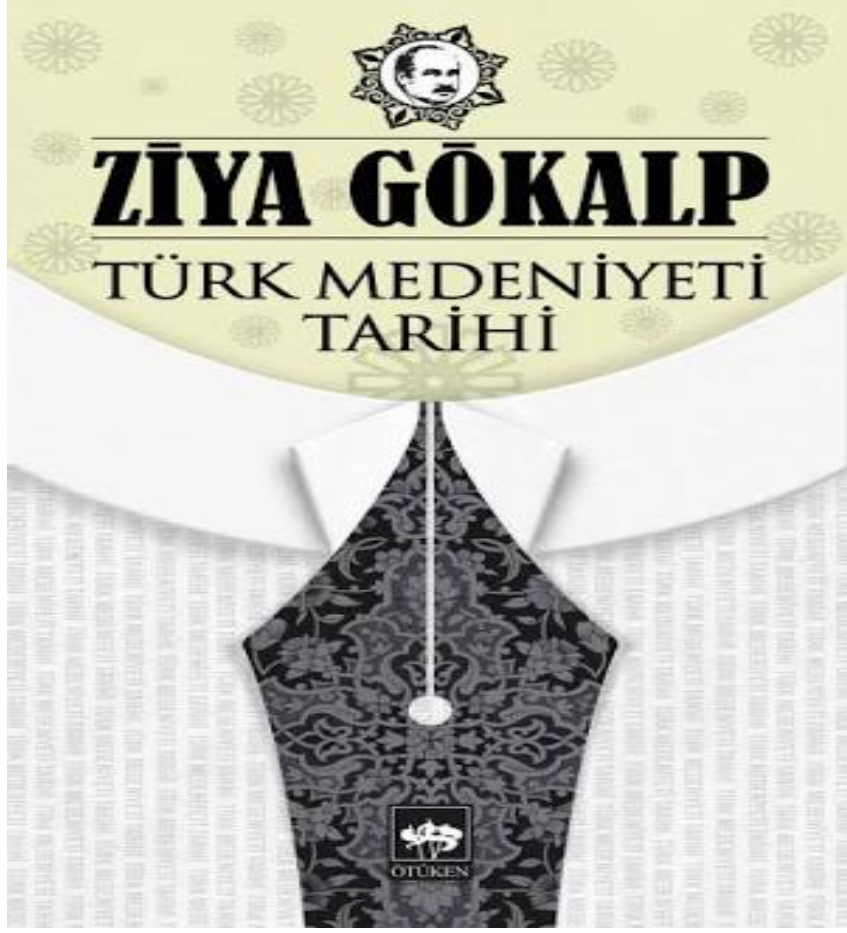

İran’da İstihbarat Savaşı, Birinci Dünya Savaşı’nda İran Cephesi’ndeki Psikolojik Harp Faaliyetleri, Mehmet Mert Çam Hasan DEDE	76
Zionism, Historical Section of The Foreign Office Zafer EFE	80
Naziler ve Atatürk, Stefan Ihrig Çağatay GÖNDER	83
Nations and States in Southeast Europe, CDRSEE Sibel YALI	86
Kitap İnceleme ve Kitap Tanıtım Esasları/Guideline for Reviews	91

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS

Türk Medeniyeti Tarihi

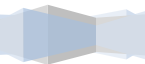
Ziya Gökalp

Ankara, Ötüken Neşriyat, 2015, 431 sayfa, ISBN: 978-605-155-196-8

Serkan GÖKBULUT*

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında fikir ve bilim adamlarının başında hiç şüphe yok ki Ziya Gökalp gelmektedir. Mustafa Kemal Atatürk bu konuda “*Bedenimin babası Ali Rıza Efendi, hislerimin Namık Kemal, fikirlerimin Ziya Gökalp'tır*” derken bu realiteyi ifade etmiştir. Eğitim yıllarında felsefe hocası Yorgâki Efendi'nin ağzından “*inkılap taklitle olmaz, milletin psikolojisini ve sosyolojisini iyi bilmek gerekir*” dersini alan Gökalp, yüzünü Türk milletine ve Türklüğe çevirecektir. Gençlik yıllarında amcasının kızı ile zorla evlendirilmek istenen Gökalp, buna karşı

* Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Lisans Öğrencisi, serkan.gokbulut@gmail.com

çıkarak intihar edecek fakat kafasında saplanan kurşun onu öldürmeyecektir. Allah'ın bir lütfüdür ki böyle bir adamın ölmemesi Türklük adına tarif olunamaz bir talihtir. Gökalp, hapis yıllarından sonra amcasının kızı ile evlenerek maddi refaha ulaşacaktır. Maddi refaha ulaşan Gökalp, artık kaygı gütmeksizin Türklüğe, Türk milletine yönelecektir. Bu bağlamda çok cepheli bir düşünce adamı olarak, başta sosyoloji olmak üzere çok zor şartlar altında yaptığı çalışmalarla Türk kültür, medeniyet tarihine imzasını bırakmıştır.

Gökalp, fikir hayatında tarihi her zaman ilk planda tutmuş, çalışmalarında sıkça tarihe başvurmuştur. Bu nedenle tarihi; geçmiş zamanların muhasebesi ve bir toplumun geleceğinin inşasında önemli bir unsur olarak görmüştür. Dolayısıyla gözü mazide olan bir ati olmak gerekecektir ki bir milleti içinde bulunduğu durumdan alıp çıkaracak olan şeyin mazinin yani tarihin öğrenilmesi ve öğretilmesinden geçtiğine inanır. Bu bakımdan ait olduğu milletin medeniyet tarihini araştırmıştır. Türk Medeniyeti Tarihi adlı eseri de bu türdendir. Ancak Gökalp'ın vefat etmesiyle bu eser tamamlanamamıştır.

1923 yılında Ankara'da toplanan “*Hey’et-i İlmîyye*” liselerde okutulacak sosyoloji dersleri için Gökalp'a “*Muhtasar İçtimaiyat*”ı yazmasını söyler. Fakat Gökalp, önce Türk Medeniyeti Tarihi’ni tamamladıktan sonra bunu yazabileceğini ifade eder. Gökalp'ın vefatı ile Türk Medeniyeti Tarihi kitabı tamamlanamaz.

Ziya Gökalp gerek düşünüş gerek bilim adamlığı vasfını bu eseriyle bir kez daha ortaya çıkarmış ve kendisinin de üç döneme ayırdığı Türk Medeniyeti Tarihi eserini vücuda getirmiştir.

Eser, Başlangıç kısmında verilen bir takım teorik bilgilerden sonra İslamiyet'ten Evvel Türk Dini, Türk Muâkelesi, İslamiyet'ten Evvel Türk Devleti, Türk Ailesi, İslamiyet'ten Evvel Türk İktisadı olmak üzere toplam beş ana bölümden ve doksan alt başlıktan oluşan Cumhuriyet Dönemi son sınıf liselere mahsus bir ders kitabıdır.

Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi’ni üç döneme ayırır:

1. Eski Devir, Türk kavminin zuhurundan Türklerin İslam dinine girmesi zamanına kadar.
2. Orta Devir, İslam dinine girmesinden, Garp medeniyetini kabul zamanına kadar.
3. Garp medeniyetini kabulünden bugüne kadar.

Böylece Gökalp, Türk Medeniyeti hakkında, Türk kavmi iki kere medeniyet değiştirmiştir. İslamiyet’i kabul etmeden önce, Uzakdoğu Medeniyeti Dairesi’ne mensupken İslamiyet ile tanıştıktan sonra Doğu Medeniyeti Dairesi’ne girmiştir. İşte 19.yüzyıldan bu yana da üçüncü bir daire olan Garp Medeniyeti Dairesi’ne girmeye çalışıyoruz. Gökalp'ın Medeniyet Terminolojisi bu

üç devri kapsamaktadır; fakat eser Türklerin İslamiyet'ten Evvel dönemini ele almıştır. Diğer bölümlerini tamamlaması için ezeli hayat ona izin vermemiştir.

Kitapta Eski Türklerin dini dalgalanmaları, ilim, felsefe ve mantık sistemi, İslamiyet'ten önce Türk devlet anlayışı, İslamiyet'ten önceki aile yapısı, iktisadi hayat ele alınıp incelenmiştir. Aslında eser toplam beş kitaptan oluşmaktadır.

Eserin Başlangıç bölümünde Gökalp, kültür, medeniyet ve ırk kavramlarına değinir. Hars ile medeniyetin tanımını yaptıktan sonra farklılıklarına değinir.

Birinci kitap: *İslamiyet'ten Evvel Türk Dini* başlığını taşır ve kitabın 43-124 sayfaları bu bölüme ayrılmıştır. Bu bölümde Gökalp, Türk medeniyeti içerisinde içtimai bir tasnife gider daha sonra sırasıyla Türk Dininin tekamülü, timsallerin Türk Dinindeki rolü, yer-su, il kavramı ve mahiyeti, Türk totemizmi, Türk takvimi, Hiyung-Nuların ve Oğuzların dini sistemi, Oğuz teşkilatının Çin'deki şekli, Yakutların ve Altayların dini sistemi, ervah(ruhlar) alemi, menkıbeler, aşk ustureleri, Tsinler'de dini ibadetler ve sihri ayinler, Toyonizm ve Şamanizm hakkında bilgi vermiştir.

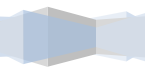
İkinci kitap: *Türk Muâkelesi* başlığını taşır ve kitabın 137-168 sayfaları bu bölüme ayrılmıştır. Bu kısımda sırasıyla Eski Türklerde mantık, ilim ve felsefe hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü kitap: 175-279 aralığını oluşturan *İslamiyet'ten Evvel Türk Devleti* başlığını taşımaktadır ve sırasıyla İl, İllerin hususiyetleri, şölen, portlaç, Türk hükümdarlığının geçirdiği beş devreleri Tudunluk, yabguluk, hakanlık, ilhanlık ve imparatorluk meseleleriyle beraber Eski Türk devlet sistemi, kut meselesi, Eski Türklerde ad alınması gibi konulara geniş yer vermiştir.

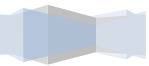
Dördüncü kitap: *Türk Ailesi* başlığını taşır ve 285 ile 329 sayfaları kapsar. Bu bölümde aile ve toplum yapısından bahsedilir ve sırasıyla boy, sop, pederi aile, izdivaci aile, düğün adetleri, pederşahi aile, Türk ailesinin tekamülü ve eski Türklerde nikah gibi konulara yer verilmiştir.

Beşinci kitap: *İslamiyet'ten Evvel Türk İktisadi* 333 ile 386 aralığını oluşturmaktadır. Bilindiği üzere eski Türkler göçebedir. Göçebe bir toplumun geçim kaynağını avcılık, hayvancılık oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Türkler'in sanayi, çiftçilik gibi iktisadi yapısının olduğuna değinilir. Gökalp, eski Türklerde üretimi dört ana merhale ile açıklar. Bunlar avcılık, sürü sahipliği, çiftçilik ve sanayidir. İşte bu son kitapta eski Türklerin iktisadi hayatını bulacaksınız.

Gökalp, Türk medeniyeti tarihini bir bütün olarak yazmayı planlamış olsa da ömrü buna yetmemiştir. Ve yalnızca İslamiyet'ten Evvel Türk Medeniyeti Tarihi'ni yazmıştır. Kendisinin de söylemiş olduğu üç medeniyet tarihinden yalnızca eski devir, yani Türklerin zuhurundan İslamiyet'i kabul ettiği zamana kadar olan tarihi yazmıştır. Bu nedenle Gökalp İslamiyet Öncesi Türklük üzerine pek çok meseleyi ele alıp incelemiştir.

Nitekim bu eser, Tarihimiz hakkında yazılmış eserlerin içinden başucunda konulması gerekenlerden yalnızca birisidir. Bugün ideolojik görüşü ne olursa olsun yakın dönem Türkiye Cumhuriyeti tarihini anlamak isteyenler bu esere müracaat etmelidir...

Bozkırın Yitik Çocukları Juan-juan'lar

Kürşat Yıldırım

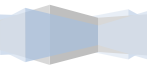
Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2015, 124 sayfa, ISBN: 978-605-5200-80-0

Fatih ORTA*

Tarih ilmi bazen çözülemeyen sorularla karşı karşıyadır. Türk tarihinde de bu çözülemeyen sorular pek çoktur. Türk tarihinin/tarihçilerinin çözülemeyen problemlerinden bir tanesi de Juan-juanların kökeni meselesidir. Gök Türklerden evvel Türkistan'daki mühim bir siyasi teşekkül olan ve daha sonra yerini Gök Türklere bırakan Juan-juanların kim olduğu sorusuna pek çok cevap verilmesine rağmen herkesin kabul edebileceği bir sonuca varılamamıştır. Bununla beraber Juan-juanlara dair yapılan çalışmalarda Türk ilim adamlarının imzası neredeyse hiç yoktur. Elimizdeki kitabın yazarı Kürşat Yıldırım'da bu duruma işaret ederek şu sözleri sarf etmiştir:

“Juan-juan'lar üzerine bir kitap yazmak Türkiye'deki tarih araştırma geleneği için lüzumsuz gibi görünebilir. Peki bu konu Japonlar, Almanlar, Çinliler, İngilizler veya diğerleri için neden önemlidir acaba? Bu sahada araştırma yapmak onlara ne gibi bir fayda sağlamaktadır? Bunun cevabı galiba, tarihte kilit roller oynayıp belli bir dönemde silinip giden halkların etnik ve siyasi safhalarda oynadıkları rolleri tespitle izah edilebilir. Milletlerin türlü safhalarda oynadıkları rolleri idrak edilmedikçe siyasi ve etnik meselelerin halli güçleşmektedir.” (s.7-8)

* Balıkesir Üniversitesi Tarih Bölümü

Juan-juan'lar kitabı toplamda 6 bölümden müteşekkildir. Bu bölümlerde Juan-juanlar'ın siyasi tarihleri, menşeleri ve hayat tarzları, isimlerinin manası, konuştukları dil, kullandıkları unvanlar ile Tatarlar ile olan etnik münasebetleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Birinci bölüm Juan-juan'ların siyasi faaliyetlerine tahsis edilmiştir. Burada Juan-juan'ların ortaya çıkışları, siyasi bir teşekkül olarak sivrilmeleri, devlet olmaları ve buna bağlı olarak devlet kurumlarının tesisinin yanı sıra Tabgaç, Çin ve Tölesler ile olan ilişkileri ile Gök Türkler tarafından yıkılmalarına temas edilmiştir.

İkinci bölüm, Juan-juan'ların kökeni ve hayat tarzlarının nasıl olduğunu ihtiva etmektedir. Yıldırım, Juan-juan'ların menşei ile alakalı olarak şunları söylemektedir:

“Juan-juanların menşei meselesi hal edilememiştir. Tartışmalı olan bu konuda çeşitli araştırmacılarçeşitli görüşler öne sürmüşler ve Juan-juanların Moğol menşeli olabileceği tezi geniş bir kesim tarafından kabul edilmiştir. Juan-juanların sonraları Avrupa sahasında ortaya çıkan Avarların selefi olabileceğini öne süren görüşler dillendirilse de bu eşleştirmenin en zayıf tarafı umumiyetle Avarların Türk ve Juan-juanların Moğol menşeli olarak kabul edilmesi ve etnik menşelerinin belirsiz olduğu fikrinin mevcudiyetidir.” (s.54)

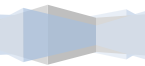
Bunun yanı sıra Çin kaynaklarına da danışan yazar, kaynaklarda verilen muhtelif bilgilerden sonra, bu kaynakların Juan-juan'ların kökeni konusunda yetersiz kaldığı kanaatini de ifade etmektedir (s.55).

Menşe problemine verilen cevabın akabinde Juan-juanların yaşam tarzları ele alınmıştır. Buradan Juan-juanların hayvancılıkla meşgul olduklarını, keçeden yapma çadırlarda yaşadıklarını, sursuz şehirlerde yaşadıklarını vs. öğreniyoruz. Bunlar da göstermektedir ki, Juan-juanların Türk olması kuvvetle muhtemeldir.

Üçüncü bölümün muhtevası Juan-juan adı üzerinedir. Çin kaynaklarında Juan-juan olarak kayıtlı olan halkın adının Türkçe olarak bir açıklamasının yapılabileceği düşüncesinde olan Yıldırım, özellikle Çin kaynaklarından yardım alarak Juan-juan adını açıklamaya çalışmış ve akabinde Juan-juan adı ile ilgili olarak şu yorum ve öneride bulunmuştur:

“Henüz fikir birliğine varılmamış meselelerden biri olan Juan-Juan adının manasını ele alarak bu adın Türkçe olabileceğini ve ‘cüce’ manasına gelebileceğini ve Türk kaynaklarında geçen çürçet adının bu addan neşet etmiş olabileceğini ortaya koymaya çalıştık. Cüce adının ve Çürce adının hem ses hem de mana bakımından uyumlaştığı görülmektedir. O halde Juan-juan=Jui-jui=Ju-ju=çürce(t)=cuce(n)=cüce(ler) eşleştirmeleri makul gibidir.” (s.67).

Dördüncü bölümde Juan-juanların dili üzerinde durulmuştur. Bize Juan-juanlardan kalma bir vesika olmadığından dolayı bu konudaki yegâne başvuru kaynağımız Çin kaynaklarıdır. Yazarın belirttiğine göre, Çin kaynaklarında Juan-juanlara ait kelimeleri bulmak mümkündür, fakat bunlar Çince çevri-yazıma tabi tutulmuştur. Buradan yola çıkarak Juan-juanların konuşma dilindeki bazı kelimelerin çetelesini çıkarmak mümkündür (s.69). Juan-juanların dili hakkında yazar şöyle bir

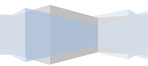
yorumda bulunmuştur: “*Tabgaç toplumu içinde yeşeren Juan-juanların ilk atalarının Tabgaçlardan kaçtıktan sonra da bir Töles boyu altında diğer insanları birleştirmeleri kendilerinin Türkçe konuştuklarına çok büyük bir delil teşkil etmektedir.*” (s.74-75).

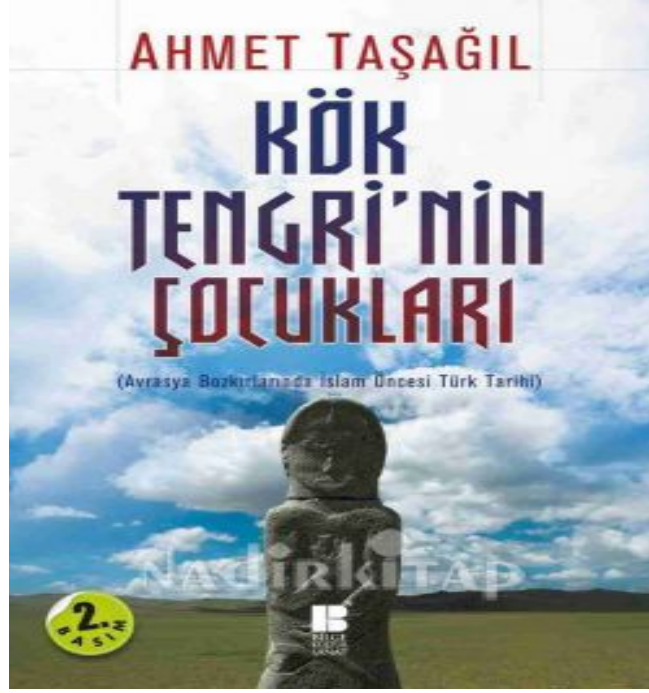
Beşinci bölümün konusu Juan-juanların kullandıkları unvanlardır. Bununla birlikte Juan-juanların kullandıkları unvanların Gök Türkler zamanında da kullanılmış olması önemlidir. Bizce bu unvanlar Juan-juanlardan önce de kullanılmıştır. Bunu kitabın yazarı Yıldırım’da ifade etmektedir (s.77). Juan-juanların kagan, han, hatun, erkin, İlteber, tarhan, şaman, bagatur, ilig gibi unvanları kullanmışlardır. Bu da göstermektedir ki, Juan-juanların Türkçe unvanları kullanmaları onların Türk olmaları, Türk dilli olmaları ya da en azından Türk kültür dairesine mensup olmaları ile açıklanabilir.

Altıncı ve son bölümde Juan-juan’lar ile Tatar etnik teşekkülünün münasebetleri üzerinde durulmuştur. Bilindiği üzere Karadeniz’in kuzeyinde yaşayan Türklere umumiyetle “*Tatar*” denilmiştir. Esasen bu Tatar zümresi nüfusu az bir boy olmasına rağmen zamanla ismi diğer boyları da kapsayacak duruma gelmiştir. İşte burada Tatar etnik teşekkülünde Juan-juanların ne kadar etkisi ve ehemmiyeti vardır sorusuna cevap alınmaya çalışılmıştır.

Kitabın yazarı Kürşat Yıldırım, önsözde kitabı kaleme alma amacı olarak Juan-juanların Türk olduklarını ispat etmeye çalıştıklarını ifade etmiştir. Gerçekten de kitabın içerisinde sunulan bilgiler, deliller ve kaynaklar bu düşüncüyü haklı çıkarttığı gibi küçük hacmine kıyasla bilgi bakımından zengindir.

Juan-juanlar Türk tarihinin mühim bir parçası olsa da onlara dair ilgimiz ve bilgimiz en alt seviyededir. Elimizdeki kitap bu noktada, literatürdeki boşluğu bir nebze de olsa doldurabilecek ve yeni yayınları teşvik edebilecek yapıdadır.

Kök Tengri'nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Dönemi)

Ahmet Taşağıl

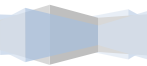
Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2013, 352 sayfa, ISBN: 978-605-5261-65-8

Yusuf AKBABA*

Genel Türk Tarihi alanının belki de en eksik kalmış yönlerinden biri olan Eski Türk tarihçiliğinin son dönem açısından en çok ses getiren isimlerinden birisi Ahmet Taşağıl'dır. Özellikle eski Türk tarihi açısından mühim olan kaynak dillerinden birini Çinceyi eserlerinde kullanması bu durumda önemli bir etkidir. Kaynak dilinin önemini vurgulayarak meydana getirdiği eserlerden birisi de *Kök Tengri'nin Çocukları*'dır. Kitabı meydana getirme amacını, tıpkı cumhuriyetin ilk dönemlerinde de olduğu gibi, eski Türk tarihini bütüncül bir şekilde ortaya koymak olarak açıklamaktadır. Yine ilk dönemde olduğu gibi kaynakların azlığından ve karışıklığından da yakınmaktadır.

Eserine Türk tarihinin problemlerini belirtmekle başlayan Ahmet Taşağıl, bunların biri olarak da Türk tarihinin başlangıcı meselesini göstermiştir. Ahmet Taşağıl bu problemi bütün milletlerin tarihi için geçerli saymaktadır. Ona göre bu sorunun kaynağı geçmişe gidildikçe kaynakların azalmasıdır.

* Araştırma Görevlisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, yakbaba@ogu.edu.tr

Cumhuriyet tarihinin her döneminde bu sorun dile getirilmiştir. Dolayısıyla eserinde uzun yıllardır tartışılmalayan bu konuya dair bazı çözümler sunmaya çalışmıştır.

Taşagıl'a göre araştırmacıların kaynak dilini bilmemeleri ve yararlanamamaları da bir sorundur. Bu sorun sadece son dönem için değil, Cumhuriyet tarihi boyunca eski Türk tarihçiliği için geçerli olmuştur. Buna rağmen bazı dönemlerde bu pek fazla hissedilmemiştir. Örneğin, Türk tarihi modellerinin yoğun olarak tartışıldığı 1980'li yıllarda pek fazla gündeme gelmemiştir. Bunun sebebi olarak kaynak dillerine dayanarak bir siyasi, olaysal tarih yazmak yerine belirli yapılar, modeller oluşturularak siyasi olayların bu yapıyı desteklediği örnekleri dile getirmenin tercih edilmesi gösterilebilir. Dil konusunu Ahmet Taşagıl şu şekilde açıklamaktadır

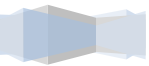
Ahmet Taşagıl eserinde eski Türk tarihçiliğinde bazı hatalı yaklaşımların olduğunu ve bunlardan birinin Çin metinlerinin temkinli olarak okunmaması ve barbar kelimesinin kullanılması olduğunu belirtmektedir (s. 23). Ahmet Taşagıl bu duruma örnek olarak Çinlilerin metinleri taraflı bir şekilde kaleme almasını ve savaşlarda Türklerin kazandığı zaferler küçümsenmesini örnek vermektedir. Dolayısıyla bu hususlara dikkat edilerek kaynaklardan yararlanılması gerektiğini savunmaktadır. Ahmet Taşagıl, bu gibi hataları eski Çince metinleri okumanın zorluğundan dolayı her araştırmacının okuyamamasına bağlamaktadır. Bir diğer sorun olarak da bir olay hakkında tek belgeden yararlanılmasını belirtmektedir.

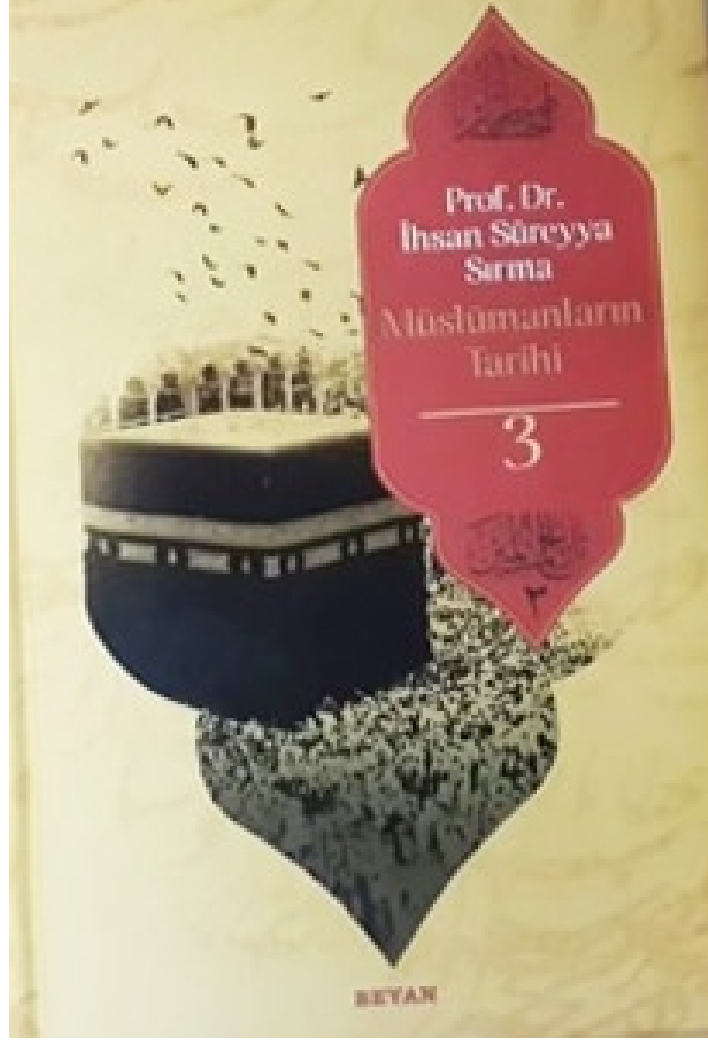
Bu konuların büyük bir bölümü Cumhuriyetin ilk dönemlerinden beri dile getirilmektedir. Son olarak da başka bir bağlamda İbrahim Kafesoğlu tarafından dile getirilmiştir. Onun bulduğu, bir kısmı önceki dönemlerden süzülerek gelmiş çözümler büyük oranda kabul görmüştür. Taşagıl'ın kitabında da Kafesoğlu'nun eski Türk tarihi modeline ters ifadeler görülmemektedir. Taşagıl da eski Türklerde özel mülkiyetin varlığı, ilk defa Kafesoğlu tarafından dile getirilen "dominium" değil "imperium" yönetimin var olduğu, yüksek makamların irsî olmadığı, sosyal tabakaların ve sınıflaşmanın bulunmadığı gibi hususları savunmaktadır. Cihan hâkimiyeti anlayışı ve hükümdarın mutlak hâkim olmadığı gibi konularda da aynı düşünmektedir.

Taşagıl, eserinde eski Türk tarihinin problemlerine değindikten sonra eski Türk tarihine geçmektedir. Birçok konuda Kafesoğlu ile benzer fikirlere sahip olsa da eserde Çince belgelere büyük önem verilmesi farklılık yaratmıştır. Örneğin Türk tarihçileri tarafından Asya Hunları olarak da adlandırılan devletin asıl adının ne olduğu konusunda bile birlik sağlanamamış ve devletin adı Hiong-nu, Hsiung-nu yahut Hsiung-nu şeklinde farklı şekillerde kullanılmıştır. Ancak Taşagıl bu eserinde bu konuya da açıklık getirmiştir. Ayrıca her olayı ve ismi vesikalara göre yazmış ve popüler tarihçiliğin yarattığı dezenformasyona karşı çıkmıştır. Bunun dışında Tölesler gibi haklarında az bilgi olan kavimler hakkında da aydınlatıcı bilgiler vermiştir. Dolayısıyla eser zengin kaynakçasıyla ve ana kaynaklardan yararlanıp bazı çözüm önerileri sunmasıyla fark yaratmaktadır.

Taşağıl eserde Türk devletlerinden bahsederken 1970’li yıllardan bu yana neredeyse tamamen oturmuş olan sıralamayı takip etmiştir. Bu sıra eski Türk tarihçiliğinin önemli isimleri tarafından yıllar içerisinde oluşturulmuştur. Hunlar, Akhunlar, Tabgaçlar, Gök Türkler, Uygurlar ve Kırgızlar sıralaması bütüncül olarak eski Türk tarihini ele almak isteyen eserlerde göze çarpmaktadır. Ancak Taşağıl, bu devletler hakkında bilgi vermenin dışında diğer kavimler hakkında da kısa kısa bilgiler vermiş ve Çin vesikalarında ne şekilde yer aldıklarına değinmiştir. Bu yönüyle diğer eserlerden ayrılmaktadır. Verdiği bilgilerin temelini sağlam bir şekilde yerleştirmiştir.

Sonuç olarak Taşağıl, eski Türk tarihini bütüncül bir şekilde ortaya koymak amacını güttüğü bu eserinde eski Türk tarihinin birçok konusuna değinmiştir. Bu konulara değinirken uzun yılların birikimi olan ve İbrahim Kafesoğlu ile birlikte daha da şekillenen eski Türk tarihi modelini benimsediği görülmektedir. Ayrıca eserde sadece eski Türk tarihine değil, tarihçiliğine de değinmiştir. 1990’lı yıllardan günümüze daha sık gündeme getirilen eski Türk tarihçiliğinin kaynak dil sorununa kendi yorumunu getirmiştir. Sorunların gündeme getirilip tartışılmasıyla eski Türk tarihçiliğinin geliştiği aşikârdır. Bu nedenle Taşağıl bu eseriyle eski Türk tarihçiliğine de katkıda bulunmuştur.

Müslümanların Tarihi, III. cild, Örnek Halifeler-Emevîler Dönemi

İhsan Süreyya Sırma

İstanbul, Beyan Yayınları, 2014, 496 sayfa, ISBN: 978-975-473-592-5.

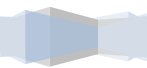
Hasip SAYGILI*

Prof. Dr. İhsan Süreyya Sırma, beş ciltlik *Müslümanların Tarihi* adlı eserinin üçüncü kitabında Hz. Peygamberin vefatından Emevîlerin yıkılışına kadar olan dönemi ele almıştır. Eser, yazarın daha önceki bazı çalışmalarının¹ tanzim edilerek yeni bir isimle yayınlanmış hâlidir.

Kitap, kronolojik-tematik diyebileceğimiz bir usul takip etmiştir. Eserde klasik İslam tarihi kaynaklarından dönemle ilgili çok sayıda alıntı yapılmıştır. Bu çerçevede dönemin yalancı peygamberleriyle ilgili ilginç bilgiler verilmektedir. Bunların en tanınmışlarından Müseyleme'nin Hz. Peygamber'den vefatından sonra kendisini yerine tayin etmesini istediği, namazı kaldırıp içki ve

* Doç. Dr. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, hsaygili@fsm.edu.tr

¹ *İslam'ın İlk Dönem Tarihi- 6 kitap*, Beyan Yayınları, 2012; *Emeviler Dönemi: Hilafetten Saltanata*, Beyan Yayınları, 1990.

zinayı “*helal*” ilan ettiğini okuyoruz. Hz. Ebubekir devrinde yalancı peygamber Müseyleme’nin Halid bin Velid tarafından ortadan kaldırıldığı ifade edilmiştir (s. 60-61).

İlk halifenin miras olarak ailesine hemen hiçbir şey bırakmaması, dönemle ilgili kayda değer bir tespittir (s. 73). Hazret-i Ömer’in halife olarak göreve başlayınca akrabalarına, herhangi bir suç işlemeleri hâlinde, kendilerine diğerlerine verilecek cezanın iki katını vereceğini bildirdiği ve kamuda herhangi bir yasak uygulamasını önce kendi aile çevresinde başlattığı (s. 86) bilgisi de kitaptaki ilgi çekici tespitlerdendir. İçki içen ve zina eden iki çocuğuna had cezası uygulaması da aile kayırmacılığına karşı ikinci halifenin ne kadar hassas olduğunu göstermektedir (s. 143-144). İleri görüşlü devlet adamlığı vasfı öne çıkan Hz. Ömer’in Hicri takvimi tanzim ederek ilk defa kullandığı (s. 123) ve teravîh namazlarını da cemaatle kıldırmaya başladığı da eserde ifade edilmiştir (s. 112).

Kitapta birçok kayda değer malumat arasında Hz. Ali’nin cesedinin Hariciler tarafından mezarından çıkarılarak parçalanması endişesi ile Kûfe’den Medine’ye götürülmek istendiğini okuyoruz. Yine Hz. Ali’nin men etmesine rağmen, katili İbn Mülcem’in elleri ve ayakları kesilerek işkence ile öldürüldüğü de ilginç bilgiler arasındadır (s. 256). Hz. Ali’nin katlinden 6 ay kadar sonra oğlu Hasan’ın hilafet üzerindeki iddialarından Muaviye lehine vazgeçmesi üzerine bazı kimselerin kendisine “*ya âre’el mü’minîn*” [ey müminlerin utancı] diye hitap ettikleri de (s. 261) bir başka önemli bilgidir. Kitaba göre Muaviye’nin amcasının oğlu Medine valisi Mervan cuma günleri hutbede, ölmüş bulunan Hz. Ali’ye lanet okumasına rağmen Ali’nin oğulları Hasan ve Hüseyin’in bahse konu Emevî valisinin arkasında namaz kılmakta sakınca görmemişlerdir (s. 356).

Yazarın ihtiyat kaydıyla aktardığı Emevî hükümdarlarından Yezid bin Abdülmelik (720-723) iktidara gelince 40 kişilik ulema heyetinin kendisine ahirette halifeler için hesap ve azap olmadığı garantisini verdiği rivayeti (s. 440) sarsıcıdır. Fakat kanaatimizce belki de kitaptaki en ilginç hatırlatma; muhaliflerinin algısına göre zulüm, baskı, din istismarı, yolsuzluk, akraba ve taraftar kayrılması üzerine saltanat kuran Emevî hanedanı mensuplarının iktidarlara sona erince Abbasiler tarafından kemiklerinin kabirlerinden çıkartılarak yakılmasıdır (s. 446).

Yazar eserinin daha başlarında “*bayrak*”, “*vatan*”, “*millet*”, “*ulusal çıkarlar*”, “*millî birlik ve beraberlik*” gibi kavramlar adına toplumların [kandırılarak] yönetildiklerini beyan etmektedir (s. 17, 377). Bu kavramlar kitap boyunca sadece olumsuz çağrışımlar için kullanılmaktadır. Devlet kelimesi ise sık sık zorlama bir tercihle Mekkeli müşrikler yerine kullanılmıştır. Anılan devirde devletin fonksiyonlarının bugün anladığımız çerçevede olmadığı açıktır. Hatta söz konusu dönemde Mekke’deki pagan idaresinin kendisini devlet anlamına gelebilecek bir terimle ifade edip etmediği dahi şüpheli iken, müşriklerden ısrarla devlet olarak bahsedilmektedir. Devleti genellikle mel’unlaştırıcı çerçevede resmetme eğilimi Kербela dönemi hadiselerinde de sürdürülmüştür. Emevîlerin camileri günlük siyasete alet etmesi yazara göre “*minberin devletin emrine verilmesi*”dir. Yezid’in valilerinden İbn Ziyad’ın siyasi gerekçe ile birisini katletmesi “*devletin terör[le mücadele] kararlılığını göstermesi*”dir (s. 333-334). Yine Yezid’in ordusu Medine’de Müslüman kadınların

ırsına geçerken Prof. İhsan Süreyya Sırma bu olayı “*sahabi kızlarının devletin askerlerine peşkeş çekilmesi*” olarak ifade etmeyi uygun bulmuştur (s. 341). Kanaatimizce Emevî, Yezid ve zulüm gibi olumsuz çağrışımlar yapan kavramlar yerine *devlet* denilmesi uygun olmamıştır.

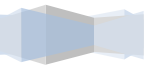
İhsan Süreyya Sırma zihni kurgusunu hemen her şeye yansıtmaya yatkın görünmektedir. Hz. Âdem’in oğlu Kâbil’in kardeşi Hâbil’i katletmesini “*sömürü*” olarak görmüş ve cinayeti sömürü düzeninin başlangıcı olarak kabul etmiştir (s. 18). Dahası Hz. Ebubekir’in halife seçilmesinden sonra minberde Müslümanlara yaptığı konuşmada “*kapitalizmin faizle dönen çarkları artık zavallı insanları kendine bağımlı kılamayacaktır*” dediğini ileri sürmektedir. Oysa ilk halifenin konuya dair söylediği şey güçlülerin zayıfları ezmesine izin vermeyeceğidir (s. 47). Şüphesiz yazarın ele aldığı metni işin tabiatı icabı yorumlama ve açıklama hakkı vardır. Fakat, Hz. Ebubekir’i 12 yüzyıl sonra ortaya çıkacak kapitalizme karşı konuşturmak pek isabetli görünmemektedir. Aynı şekilde kitabın yazarı Bizans ve İran’ı 7. yüzyılın “*iki emperyalist süper gücü*” olarak anlatmaktadır. Oysa *emperyalizm*’in 19. yüzyıl, *süper güç*’ün 20. yüzyıl tabiri olduğunun farkında olunması gerekir, kanaatindeyiz.

Yazar, Şuara Sûresinin 227. ayetindeki “*zulmedenler hangi akıbeta uğrayacaklarını görecekler*” mealindeki ibareyi “*zulmedenler nasıl bir inkılapla yıkılacaklarını bileceklerdir*” şeklinde aktarmayı tercih etmiştir (s. 78, 81). Bahse konu ayet mealinin İran’da Humeyni devriminden sonra bir kısım kimseler tarafından *inkılapla devrilme/yıkılma* kelimeleri tercih edilerek ifadelendirildiği bilinmektedir.² Yazar da eserinde İran’a sempatisini saklamamaktadır (s. 217). Bu çerçevede mazlum ve ezilenler anlamındaki *mustaz’aflar*, büyülenenler anlamındaki *müstekbirler* gibi klasik İslam tarihçiliğinde bulunmayan ideolojik anlam yüklenmiş kilit kelimeleri de kullanmıştır.

İhsan Süreyya Sırma eserinde *İransı* terminolojik jargon kullanmakta bir sakınca görmeyip dönemin Arap tarihçilerine “*tarihçilerimiz*” demeyi tercih ederken Türklerden bahsettiğinde en küçük bir sempati ve yakınlık ifadesine gerek görmemiştir (s. 137, 393, 445). Yezid saltanatının uygulamaları, “*padişah başta kalsın da keyfini sürsün diye...*” (s. 341) şeklinde, hiç gereği yokken Osmanlı Türk hükümdar unvanı ile anlatılmıştır. Yazar, sık sık güncel göndermeler yaparken bazen ifadeleri Türkiye’deki günlük siyasi tartışmalardaki keskin polemikleri hatırlatmaktadır: “*Zamanımızda bile, kendi halklarına zulmeden bazı devletler, mazlum konuma soktukları halkı terör yapmakla suçlayarak kendi zulümlerini gizlemeye çalışmaktadırlar.*” (s. 368). İhsan Süreyya Sırma’nın önceki paragraflarda alıntıladığımız devlet hakkındaki sert olumsuz ifadelerinde de günümüzde ayrılıkçı silahlı etnik hareketin Türkiye Cumhuriyetine yönelik devleti toptan *iblisleştirici* retoriği ile benzerlikler/çağrışımlar olduğu ileri sürülebilir.

Kitapta çok güçlü olmayan bazı tekil rivayetlerden hareketle buradan çok genel güncel sonuçlar çıkarılmaktadır. Hz. Ömer’in vefatından sonra Abdurrahman bin Avf’ın hilafet makamına kimin geleceğine ilişkin yaptığı zemin yoklamalarında peçelerini örtmüş bazı kadınlara da görüş sorduğu rivayetine dayanarak Müslümanların kadınlara seçme hakkını Batı’dan 15 yüzyıl önce verdiği

² İran devriminin yarattığı coşku, bazı kimselerin Kербela faciasını “*Kerbela devrimi*” olarak anmalarına dahi yol açmıştı.

neticesine varabilmektedir (s. 165). Fikrimizce bu rivayet doğru ise bundan kadınlara seçme hakkı verildiği hükmünün çıkarılmasını isabetli görünmemektedir. Zira diğer üç halifenin göreve getirilmelerinde kadınların da görüşünün alındığı yönünde bir rivayet bildiğimiz kadarıyla yoktur.

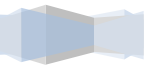
Yine yazara göre dört halifenin göreve getiriliş yöntemleri, “*demokrasilerde karşılaşılan iğrenç oy cambazlıklarının sahtekârlıklarının, dolandırıcılıklarının*” üstündedir (s. 265). Anlaşıldığına göre İhsan Süreyya Sırma, 632-661 döneminde devlet başkanlığına elitler tarafından seçim, vasiyet, bir heyet tarafından seçilme ve bir kriz dönemi esnasında göreve getirilmeyi tarihi ve sosyal şartların bir zarureti olarak değil, bütün zamanlar ve mekânlar için geçerli ilahi bir referans olarak görmektedir. Bu durumda, günümüz için uygulama kabiliyeti olan bir devlet başkanlığı seçim önerisi getirememekle beraber, siyasi hadiseleri kendine göre yorumlayarak dinî akidevî referans hâline getiren Şia’ya öykünmüş görünmektedir.

Yazar, kaynaklarda tesadüf ettiği bir kısım uç iddiaları eleştiri süzgecinden geçirmeye gerek görmeden kullanmıştır. Bu çerçevede, vefatından bir gün önce Hz. Peygamber’e Allah tarafından kıyamete kadar zenginlik ve debdebe içinde yaşamasının teklif edildiği şeklindeki Vakıdî anlatısını benimseyerek aynen aktarmakta herhangi bir dinî ve aklî sakınca görmemiştir (s.26-27). Aynı çerçevede Prof. Sırma, Emevî hükümdarlarından Yezid bin Abdülmelik (720-723) dönemini anlatırken Yezid’in Mekke’den Ebu Leheb’in adı ve yaşı verilmeyen müzisyen oğlunu getirdiğini ve şarkı dinlediğini söylüyor (s. 439). Bu durumda Ebu Leheb 624 yılında öldüğüne göre, İkinci Yezid muhtemelen 100 yaşını çoktan aşmış bir sanatçıdan sarayında konser dinlemiş olmaktadır...

Yine yazar Hz. Peygamber’e atfen “*İki Müslüman birbirine kılıç çekerse ikisi de cehennemlik olur*” (s. 271) “*Hilafet benden sonra otuz senedir. Ondan sonra saltanat başlar*” (s. 277) gibi sözleri sahihliği üzerinde durmaya gerek görmeden sadece aktarıyor. Bu sözlerden ilkinin sahih olması hâlinde Hz. Ali’yi “*küfre düştüğü*” gerekçesiyle katleden Harici anlayışın da haklı olması gerektiği yazarın zihnine gelmemiş olmalıdır. İkinci sözün sahih olması durumunda da Hz. Peygamberin kendisinin vefatından sonraki İslam camiasının siyasi rejimi ile ilgili bazı tavsiyelerde bulunmuş olması gerektiği açıktır. Oysa Sünnilik, Hz. Peygamberin kendisinden sonra siyasi rejim tarif etmediğini kabul etmektedir.

Yermuk Savaşı’nda Bizans Komutanlarından Cerce’nin Müslüman olduğu ve ertesi gün Halid bin Velid safında muharebede şehit olduğu anlatılırken “*Cennet görevlileri, onu cennette ağırlamak için yarışıyorlardı adeta...*” denilmektedir. Bu satırları okuyan birisi, yazarın cennette Cerce’nin nasıl kabul gördüğünü kendi gözüyle gördüğünü iddia ettiğini ileri sürebilir. Oysa Cerce’nin hangi yıl şehit olduğunun bile kesin olarak bilinmediğini de Sırma kendisi yazmaktadır (s. 68-69). Yazar yine aktardığı bazı menkıbeleri de dönemin algısını yansıtan malzeme olarak değil de “*Sâriye olayı*” bahsinde olduğu gibi hakikatin ta kendisi olarak kabul etmiş görünmektedir (s. 137-138).

Dört Halife devrinde “*emirul mü’minîn*” unvanının ilk olarak Hz. Ömer döneminde Adî bin Hâtim adlı bir Iraklıdan duyan Amr bin As tarafından kullanıldığını zikreden yazar (s. 84), daha sonra başka

bir kroniğe atfen bu unvanın ilk defa dönemin tanınmış şahsiyetlerinden Muğire bin Şu'be tarafından dile getirildiğini ileri sürer (s. 147). Hemen her konuda, kendi görüş ve yorumunu okuyucudan esirgemeyen yazar, birbirine uymayan bu iki rivayetten hangisini daha muhtemel gördüğünü ifade etmiş olsaydı veya konuya ilişkin iki ayrı rivayet mevcut olduğuna işaret etmiş olsaydı daha isabetli olurdu.

Yazarın Hz. Ömer'in hicri takvim ihdası çerçevesinde Türkiye'de Cumhuriyet dönemi ile ilgili verdiği bilgiler doğru değildir. İhsan Süreyya Sırma, 19. yüzyılın büyük devlet ve fikir adamı Ahmed Cevdet Paşa'nın *Tezâkir*'ini okumuş olsaydı hicri takvimin yetersizliklerinden ötürü rumi takvimin kullanılma mecburiyeti doğduğunun farkında olurdu. Ve Cumhuriyetin değiştirdiğinin de hicri takvimden ziyade rumi takvim olduğunu bilirdi.³

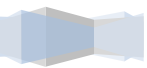
Bütün bunlara rağmen "*Müslümanların Tarihi*" bizce klasik Sünni yaygın anlayışın İslam'ın ilk devrinde onbinlerce Müslümanın birbirini kılıçtan geçirmesi gibi trajik olayları salt *icthad farklılığı, kader, Yahudi komplosu* gibi akıl ve izanın kavramakta güçlük çektiği basit gerekçelerle izah tarzından kısmen ayrılmış görünmektedir.⁴ İslam dünyasının tarihi ihtilaf konusu ile ilgili klişeleşmiş "*Hz. Ali haklıydı, Muaviye de haksız değildi*" kabulünün demagoji olduğunu söyleyebilecek cesareti sergilemiştir (s. 243). Bizce eserin en kıymetli yönü budur. Hazret-i Osman'ın yüksek makamlara ilk iki halifenin aksine münhasıran yakın akrabaları ve taraftarlarını geçirmesini Sırma ölçülü bir üslup ile dile getirmektedir.

Diğer taraftan yazar İslam camiasını derinden sarsan ve olumsuz tesirleri hâlâ devam eden bölünme ve çatışmaların sebeplerini tahlil ederken bazılarının şahsi liderlik zaafı, idaresizlik ve yeteneksizliklerin somut örneklerini verirken incelediği dönemin baş aktörleri olan dört halifenin tek endişelerinin "*İslam'ın gereği gibi tatbik edilmesi*" olduğunu (s. 249) ileri sürmektir. Bu hüküm dönemin bütün tekil olayları için geçerlidir denirse, idarede şahsi zaaf, yetersizlik, idareyi eleştirenleri darp ve sürgün etme, akraba ve taraftarları diğerleri aleyhine kollama gibi tartışılması ve ders çıkarılması gereken uygulamalar doğrudan eleştiri sınırının dışına çıkarılmış olmaktadır. Yazara göre zaten Hz. Osman da *masum* olarak katledilmiştir (s. 229). Onu tenkit edenler "*onun gibi Allah için kaç hicret yaptılar, o yolda kaç kuruş harcadılar?*" demektedir (s. 269). Bu durumda saygı duyulan bir şahsiyetin bilinen meziyetleri, onun akraba ve taraftarlarını önceliklemesi ve onbinlerce insanın birbirini öldürdüğü çatışma sürecini besleyen ve tetikleyen siyasi icraatlarını eleştirmeye engel görünmektedir.

İhsan Süreyya Sırma, Celaleddin Suyuti'nin *Halifeler Tarihi* adlı eserine atfen Emevîlerin son hükümdarı Mervan'ın *himâr* lakabının yumuşak ve tembel olduğundan uyuşukluğu çağrıştıran *merkep* anlamına geldiğini söylemektedir (s. 459). Oysa Arapça metni okuyabilenler yanında bahse konu

³ 26 Aralık 1925 tarihinde kabul olunan "*Takvimde Tarih Mebdeinin Tebdili Hakkında Kanun*" esasen "*Hicri kameri takvim öteden beri olduğu üzere ahvali mahsusada kullanılır*" hükmünü amirdir.

⁴ Cemal vakasını izah ederken yazar yine olayların bilinen şekilde trajik sonuçlanmasını tarafların "*İslam düşmanlarının oyunlarına gelmesi*" ile yorumlanmaktadır (s. 230).

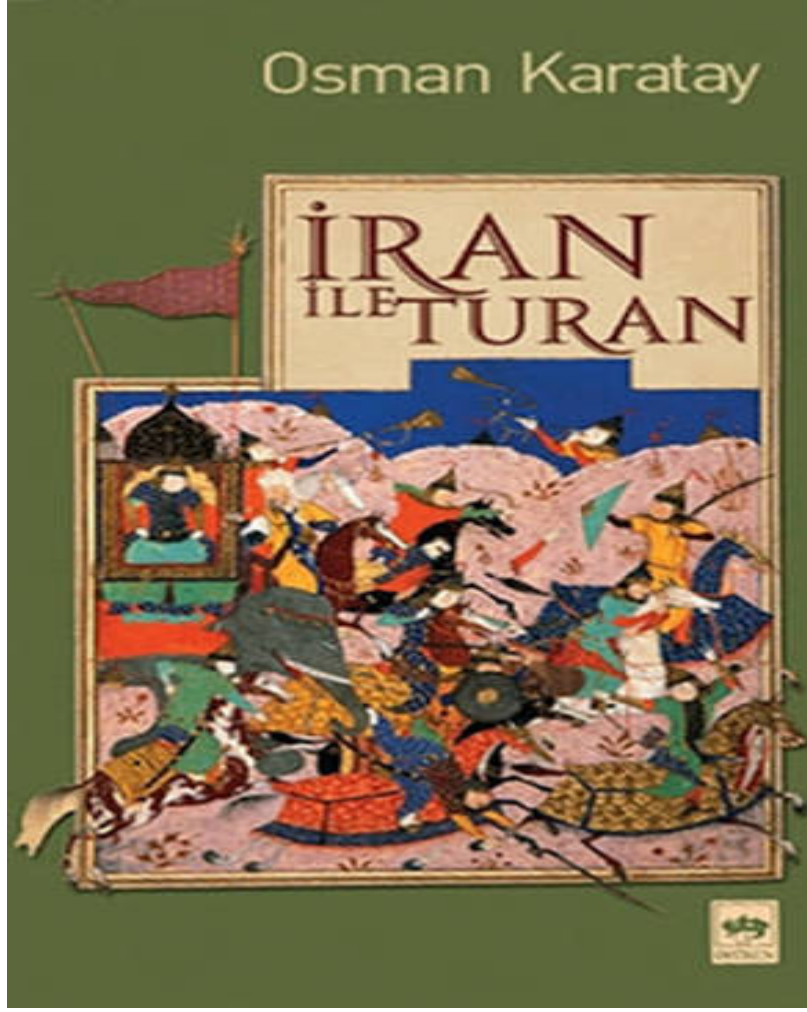
eserin Türkçeye kazandırılan çevirisinde de⁵ Mervan'ın kendisine başkaldıranların üzerine atıldığından, sabırlı olduğu için bu lakabı aldığı ifade edilmektedir. Yine başvurduğumuz eserin güvenilir İngilizce metni de Türkçe tercümesi ile uyumludur.⁶

Yazar eserinde Kadisiye, Medain, Kûfe, Sıffin, Nehrevan, Nihavend, Yermuk gibi birçok yerleşim merkezinden bahsetmektedir. Buraların basit bir harita üzerinde gösterilmesi okuyucuya okuduğunu daha kolay zihninde canlandırma imkânı sağlayabilirdi. Bir de eserin sonunda bir kronoloji yer verilmesi faydalı olurdu. Yine yazarın prensip olarak miladi yıl kullanmamayı tercih ettiği görülmektedir. Hatta bazı Emevî hükümdarlarının dönemlerini anlatırken hiçbir tarihleme de yapmamıştır. Noksan bırakılan tarihlemelerin tamamlanmasını ve hicri takvimlerin yanlarına benzeri eserlerde olduğu gibi miladi yılların da yazılması düşünülebilir. Kitaptaki devletle ilgili keskin olumsuz çağrışımların güncel tartışmalarla bağlantılı olup olmadığının da netleştirilmesi faydalı olacaktır. Bu hususların bir sonraki baskıda dikkate alınmasını temenni ediyoruz.

Herhangi bir Batılı kaynağı kullanma gereği duymadan klasik İslam kaynaklarını kullanan yazarın eserinin belki de benzerlerinden en önemli farkı, günümüzün olaylarına sık sık sekter ideolojik bir bakış açısıyla toptancı keskin yorumlar getirmesidir. Bu yüzden serinin *Müslümanların Tarihi* yerine belki kendi tarz ve tercihini yansıtan başka bir adla yayınlanması daha uygun olabilirdi. Yazar eserinde yoğun didaktik popüler bir üslubu tercih etmiştir. Okuyucu eseri okurken tarih kitabı değil, heyecanlı bir vaizin kendi duruşunu dile getirdiği coşkun söylemini okuduğunu düşünülebilir.

⁵ Celeleddin Suyûfî, *Halifeler Tarihi*, Çev. Onur Özatağ, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2015, s. 260.

⁶ Jalalu'ddin A's Suyuti, *History of the Caliphs*, Translated by H S Jarret, Baptist Mission Press, Calcutta, 1881, s. 260.

İran İle Turan

Osman Karatay

İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2015, 308 sayfa, ISBN:978-975437893-1

Erhan KARAOĞLAN*

Malûmunuz üzere tarih sahnesine çıktığımız devirlerden günümüze kadar mâzinin temel dinamiği görevini üstlenmiş binaenaleyh baştan aşağı dünya tarihini yapılandırmış bir milletiz, lâkin bu durumun aksine tarih yapar iken yazma işlemini başka milletlerin bünyesine bıraktığımız da âşikârdır. Hâl böyle olunca milli bir bakış açısından münezzeh olan yabancı kaynaklı tarihçilerin yeri geldi mi bu hallerinden dolayı yanlış tarihî ve kültürel saptamalarıyla yeri geldi mi de siyasi amaçların tarih ilmi içerisine bulaştırılmasıyla gerçeklerin arka plana atılıp art niyetli bilgilerin ortaya çıkması gibi vakaların hâsıl olduğunu görmekteyiz. Söz konusu hadisenin cereyanı ile birçok bilgi kirliliği de karşımıza çıkmaktadır. Mamafih yerli bakış açısına sahip tarihçelerimizin

* Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, erhankagan@gmail.com

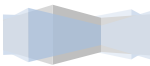
ne derece önem arz ettiğini de bu durum üzere görmekteyiz. Değerlendirmesini yapacağımız bu eserimiz ise muhtevası ve müellifi bakımından önemini vurguladığımız mahiyettedir.

Eserimizin teknik bilgilerine değinecek olur isek 8 bölümden ve bu bölümlerin de 56 alt başlıktan oluştuğunu görmekteyiz. Muhtevası bakımından medeniyetleri ve medeniyetler içerisinde İran coğrafyasının rolü ile Turan soyunun bu medeniyetler silsilesi içerisindeki etkisini ve mevcudiyetini ihtiva etmektedir. Gerek dil gerekse tarihî bilgiler bakımından Osman Karatay hocamızın bu eserin büyük bir öneme sahip olduğunu belirtmemiz gerekir. Özellikle de önsözde belirtilen “*Hint-Avrupacılık*”ın bilimsel çalışmalar kaygısı ile başlamayıp tamamen siyasi temeller üzerine inşâ edildiği ve bunun da Alman Nazilerinden tutun da Sovyetlere kadar bu siyasi amaçlarla yürütüldüğü; yine bugün ki Fars Irkçılığı’nın da sebebi ile İran’ın içine kapanıklık durumlarının sebeplerine de cevap bulmak mümkündür. Ayrıca eserimizin ilk bölümleri hakkında detaylı bir şekilde bilgi vererek ne derece öneme sahip olduğunu vurgulamak ve böylece muhtevasının önemine binaen okuyucunun esere olan iştâhının ve dikkatinin bu sayede artırılmasını da amaç ediyoruz. Eskiçağ’larda medeniyetin Orta Doğu, Doğu ve Avrupa olmak üzere üçe ayrıldığı dönemlerde Avrupa’nın medeniyetin oluşması için lâzım olan yerel dinamiklerinin olmayışından dolayı bir öneminin söz konusu olmadığı vurgulanarak Ortadoğu ve Doğu arasındaki etkileşimden ve kültürün taşıyıcısı olarak görülen İskitlerin ve Sarmatların Avrupa’ya geçişi ile bir zeminin oluşturulduğu belirtilmiştir.

Roma’nın tarih içerisinde bu denli etkisinin ve büyüklüğünün arkasındaki esas güç ise; Batı’nın temelinde barınan bilgi birikimi ile değil, Doğu’dan göç eden Etrüskler ve yine ithâl birikimler ile oluşan Yunan medeniyetinin birikimleri üzerine inşâ edildiği ve jeopolitik olarak da dokunulmaz bir mevkîde bulunduğu için gelişimini kuvvetle tamamladığını görmekteyiz. Yine medeniyetin ve parçası olan kültürlerin bugün ki perişan hâlinin aksine Ortadoğu merkezli yükseldiğini eserimize isnat ederek söylememiz mümkündür

Peki Ortadoğu’da oluşan bu medeniyet Doğu’ya intisâb etti mi etmedi mi? Eserimizde, İran’ın âdeta tarihin Momentus’u olması bakımından Ortadoğu’dan yola çıkan medeniyetin Ön Asya’yı kapatan İran tarafından yutulduğu ve kendi dışındaki her şeye yasakçı ve denetimci tavırla yaklaşımından dolayı da yenileşme hareketlerinden mahrum kalan İran’ın sonunu getirmiş olup; Göktürklerin sarsması ve İslâm ordularının da üç hamle ile İran’ı yıkmasıyla etkileşimin medeniyet içerisinde ne derece önemli olduğunu gösterir bir anekdot olduğu sonucuna ulaşıyoruz.

Yine eserimizden yola çıkarak Batının medeniyet temellerinin nasıl Ortadoğu ve Doğunun etkisi ve bilgi birikimleri üstüne inşâ edildiği yorumunu yapmamız mümkündür. Avrupa’da ise İslâm’ın itmesi ile İtalya topraklarından yola çıkan medeniyetin Fransa bünyesinde toplandığını ve Avrupa’nın medeniyet çevresinde gelişmesinde etkin rol oynadığı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra

yine Avrupa'nın 15.yüzyıllardan sonra yaptığı bilimsel atılımın temelinde ise Endülüs Emevilerin dolayısıyla yine Doğu medeniyetinin bulunduğunu ve hatta bundan en iyi şekilde istifade eden İspanya'nın nasıl da atılımda bulunduğunu belirten eserimiz bu bilgiler ışığında Batının art niyetli, siyasi kültürel yorumlamalarına da cevap vermektedir.

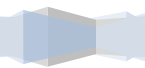
Batı'nın medenî temellerine eserimiz bünyesinde baktıktan sonra tekrardan Doğu Medeniyeti'ne dönecek olursak eserimizin başlığı ve esasen muhtevasını oluşturan "İran ile Tûran" dünya medeniyet terazisinin iki kolu ve bu iki zıt kutbun tarih içerisindeki mücadelelerinden ve rollerinden bahsedeceğiz. Bu başlık altında eserimizin böyle mühim bir tarihî meseleyi ele alması onu önemli kılan durumlardan bir tanesidir.

İran'ın kısa tarihi ve coğrafyası üzerinde yaşanan siyasi mücadeleler ile devam eden eserimizde *"İran olmasa idi veya vaktinin çoğunu 'Şeytan Ülkesi' (Tûra-n) tarafından harcamasa idi, şüphesiz Ortadoğu medeniyetleri bu kadar palazlanmazdı. Selçukluların 'alıştırarak' ve biraz dost kimlikle gelişleri hariç tutulursa, iyi bildiğimiz dönemdeki tek Tûranlı duhûlü olan Moğol istilasının sonuçları ortadadır. İslâm medeniyetinin toptan çöküşüne yol açmıştır. Öbür türlü Tûran akınlarına açık kalsa idiler, Anadolu ve Güney Kafkasya da dâhil, Ortadoğu'nun yerel kültürlerinin hiçbiri ayakta kalmazdı."* (s.39) bu anekdot ile İran'ın medeniyetleri ayıran, Ortadoğu'nun muhafazasını üstlenen ve farkında olmadan bir set vazifesi gören konumundan bahsetmemiz mümkündür. Bugün bile İran'ın bu konumundan dolayı çok çalkantılı ve sürekli dışa kapanık kendi içerisinde hareketli bir yapıda olduğunu gözlemlemekteyiz.

Tûran nedir? Sorusuna misli ile cevap bulacağımız eserimiz hem Tûran kelimesinin kökenine dair hem de Turan yurtlarının tarih öncesindeki devirlerine dair bilgiler vermektedir. Tûranlıların ırkî özelliklerinden de etraflıca bahseden eserimizde, Tûran halklarının bu özellikleri ve ırkın tanımı hakkındaki bilgileri önemsiyoruz. Eserimizdeki Türklerin Ana Yurdu ile ilgili verilen bilgilerde Hocamızın bilinen birçok bilginin yanı sıra Ana Yurdumuzun farklı bir bölge olduğunu, kuvvetlice ispat etmesi Türk Tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir.

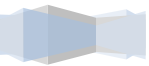
Eserimizin ilerleyen sayfalarına baktığımızda ise Altay Dilleri ve bu dillerin kökeniyle Ural Dilleri arasındaki bağları; Türklerin kökeni ve İran, Azerbaycan ve Doğu Anadolu bölgeleri arası ile Türklüğün ne derece bağlarının var olduğu hakkında bilgileri bulmaktayız. Sümercedeki dil benzerliği, Kuzey Irak'taki Kumanlar, İskandinavya'daki Türkler, Kürtlerin Kökeni ve Türklerin Orta Doğu'ya inışı gibi günümüzde büyük bir önem arz eden konulara değinen Hocamız bu eseri ile hem Mezopotamya bölgesindeki halklardan bilgiler sunar iken hem de Türklüğün Mezopotamya ve Ortadoğu'daki varlığı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Batı ve Doğu'daki Hint-Avrupa Tüenekleri ve Türkçe'nin Hint-Avrupa dilleri ile ilişkisine dair bilgilerde de eserimiz içerisinde dil hususundaki bir çok konuya açıklık getirilmiştir. Birçok

dillerle Türkçe'nin ayrıca mukayese edilmesi ve Barbar kimliği'ne açıklık getirmesiyle eserimiz mukayeseli tarih anlayışı içinde kayda değer bir önem arz etmektedir.

Eserimizin son kısımlarına doğru Bozkır'daki Kimlik Oluşumu, Sakalar, Oğuz Kağan, Zülkarneyn ve İlk büyük Turan devleti üzerine etraflıca bilgiler bulunmaktadır. Hocamız hakkında diğer eserleri ve üzerine konuştuğumuz bu eseri ile ilgili değerlendirme yapacak olursak, Türk tarihçiliğinin kayda değer çalışmalarına imza atmış ve ele aldığı konular ile âdeta gölgede kalmış ve büyük emeklerle gün yüzüne çıkartılmış çalışmalar olduğunu söylememiz lâzımdır.

Doğunun Kalbine Seyahat

Süleyman El-Tacir,

İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2012, 103 sayfa, ISBN: 9786055200015

Zafer SARAÇ¹

Çeviren: Ramazan ŞEŞEN

Geçmişten günümüze insanlar buldukları coğrafyanın haricinde ki mekânları merak etmiştir. Bu yüzden buldukları mekanı terk-i diyar eyleyerek yeni maceralara yelken açmış, uzun seyahatler yapmışlardır. Geçmişte yollar günümüzdeki kadar emniyetli olmadığından bu girişime cesaret edenlerin sayısı bir hayli azdır. Kimi zaman ise seyahat için geçerli bir sebep vaki olmuştur. Ortaçağların en önemli seyahat vesilesi ise ticarettir. Ticaret birden fazla yere ve uzak coğrafyalara yapıldığından bir tacirin izlenimleri çok renkli ve kayda değer olabilmektedir.

Ortaçağ'ın iki önemli ticaret yolu Asya'da kendini göstermektedir. Özellikle coğrafi keşifler öncesi dünya ticaretinin merkezi diyebileceğimiz bu yollarda uzun kervanlarla ve gemi filolarıyla tüccarlar seyahat etmişlerdir. Ticaret yollarının kara üzerinde bulunanı İpek Yolu olarak

¹ Fırat Üniversitesi İnsani Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, zafersarac@hotmail.com

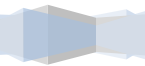
nitelendirilirken, kitabımızın konusunu oluşturan baharat yolu ise deniz üzerinde doğu ve batı ekseninde uzanmıştır. Kitabı kaleme alan Süleyman el-Tacir isminden de anlaşılacağı gibi Baharat yolu güzergâhını kullanarak ticaret yapmaktadır. Süleyman el-Tacir 852 yılında Basra'dan Kanton'a yapmış olduğu bu ticari seyahatleri esnasındaki hatırlarını Ahbar el-Sin vel-Hind (Çin ve Hind Haberleri) eserinde anlatmıştır. Bu eski yazma eser 10.yüzyılda başka bir yazar Ebu Zeyd el-Hasan b. Yezid el-Sirafi'nin eline geçmiştir. Bunu kendi eserinde kullanan Ebu Zeyd bilgilerini 915 yılında dönemin ünlü tarihçi ve coğrafyacısı Mesûdi ile paylaşmıştır. Mesûdi ise yazmış olduğu meşhur eseri Muruc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar) da Süleyman el-Tacir'in eserindeki bilgileri bu vasıtayla kullanmıştır.

Süleyman el-Tacir'in bu yazma eseri Avrupa da birçok kez tercüme edilirken Türkiye de aynı ilgiye maruf olmamıştır. Önemli tercümelerinden birisi Yusuf el-Şaruninin tercümesidir. Kitabın çevirisi Ramazan Şeşen hoca tarafından bu çeviri baz alınarak dilimize kazandırılmıştır. Şaruni'nin tercümesinde Mesudi'nin pasajlarına da yer verilmiştir. Esas alındığı eser paralelinde Ramazan Şeşen hocanın tahlilini yapacağımız kitabı da kabaca bir tasnifle 3 kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım kitabın ana omurgasını oluşturan Süleyman el -Tacir'e ait yazma eserden alınan kısım 2. kısmı 10. yüzyıl başlarında kaleme alınan Ebu Zeyd el-Hasan b. Yezid el-Sirafi'ye ait zeyl (ekleme) 3. kısmı ise Mesûdi ile Ebu Zeyd Sirafi'nin Basra'da 915 yılında ki buluşmanın hatırasına istinaden Mesûdinin meşhur eseri Muruc ez-Zeheb'te ki seçme pasajların olduğu kısımdır.

Baharat Yolu'nun önemli bir kısmını bünyesinde barındıran Çin ve Hindistan coğrafyaları kitabın isminden de (Çin ve Hint Ülkeleri Hatıraları) anlaşılacağı gibi kitabın esas anlatısını oluşturmaktadır. Süleyman el-Tacir bir tüccar olduğundan ziyaret ettiği liman şehirlerinden yola çıkarak ülkelerin hakkında genel değerlendirmeler yaptığını görüyoruz. Öncelikle bahsettiği gidilen bölgelerin coğrafyası, kaptanın yol güzergâhını planlarken tespit ettiği bilgiler gibi sunulmuş. Geçilen limanlar denizlerin durumu karşılaşılabilecek tehlikeler iklim şartlarından yer yer bahsedilmiş.

El-Tacir eserini kaleme alırken edebi kaygılardan uzak, hatıra şeklinde bir nevi bunların nesilden nesle anlatılmasını ön görmüş olabilir. Bazen anlattığı şeylerin yenilir yutulur cinsten olmadığını kendisi yazarken şaşkırtan hayrete düşüren bu olayların başkalarında da aynı etki yapmasını beklediği açıktır. Hatıralarını yazmasında ki tetikleyici unsuru bu cepheden değerlendirebiliriz.

Anlatılan bölgelerin coğrafyası hakkında kısa bilgiler verildikten sonra güzergâhtaki yerleri belirtilmiştir. Sonrasında bölgede kimlerin yaşadığı yaşamlarını nasıl sürdürdükleri sosyal iktisadi ve yönetim anlayışları açıklanmıştır. Tacir bölgedeki sosyal yaşantıyı hatıralarına yansıtırken öncelikle gözlemlerine yer veriyor. Bu manada Tacir'in üstün bir gözlem gücünün bulunduğunu söyleyebiliriz. Karşılaşmış olduğu kültürel yapıları sosyal yaşantıları ilk kez karşılaşmış olmanın vermiş olduğu çekiciliğin iştihakıyla kaleme aldığını hatıralarının birçok yerinde görebiliyoruz.

Anlatılan bazı yerlerde ise gözlemlerin ikinci planda kaldığı bölgede anlatılan efsanelerin yazarın abartılı anlatımının karışımıyla sunulduğu görülmektedir. Bunu yazınsal türlerin tam manasıyla gelişmediği bir dönemde, efsanelerin ve sözlü edebiyatın insanlar üzerinde halen etkili olduğu gerçeğine bağlayabiliriz. Edebi bakış açılarının tam manasıyla gelişmediği bir dünyada anlatımı etkili kılmanın yolu, bir anlamda abartı faktörünü arttırmaktan geçmektedir. Tacir'de anlatılanların akılda kalıcılığını arttırmak için bu yolu izlemiştir. Örneğin;

“Deherm Hükümdarının ordusu Belhera, adalar, Ta ki hükümdarlarının ordularına göre daha fazladır. Rivayete göre 50 bin fille savaşa çıkar... Ordusundaki çamaşırcıların sayısı 10 bin ila 15 bin arasındadır.”

Böylelikle bir ordu tasvir edilirken devasa büyüklüğüne vurgu yapılarak fazlasıyla abartılmaktadır. Tacir'in hatıralarında geniş yer ayırdığı kısımlardan biriside Çin halkı ile Hint halkını karşılaştırdığı bölümdür. Hatıraların genelinde yer yer değerlendirilen bu iki topluluk hatıraların sonuna doğru geniş çaplı karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma her iki kavmin sosyal hayatı açısından önemli bilgiler içermektedir. Anlatılan sosyal yaşamlarda dini anlayışın şekillendirici etkisini fark etmemizi sağlayacak bir çok veri araştırmacıların kullanımına böylelikle sunulmuştur.

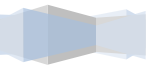
Tacir'in hatıralarında belirli bir planlama söz konusu değildir. Adeta yolculuğu esnasında dikkate şayan ilgisini çeken başkalarının ilgisini uyandırabileceğini düşündüğü her şeyi gelişi güzel kaleme almıştır. Bu nedenle anlattıklarını tasnife tabi tuttuğunu düşünemeyiz. Yolculuklarında güzergâh üzerinde bulunan bölgelerin öne çıkan özelliklerini farklı başlıklar altında ele almıştır. Bu başlıklar kapsamında anlatılanlar kimi zaman detaylandırılırken kimi zaman da kısaca geçiştirilmiştir. Bunu Tacir'in bilgi kaynaklarının çeşitliliğine ve alışveriş ilişkisinin yoğunluk derecesine bağlayabiliriz.

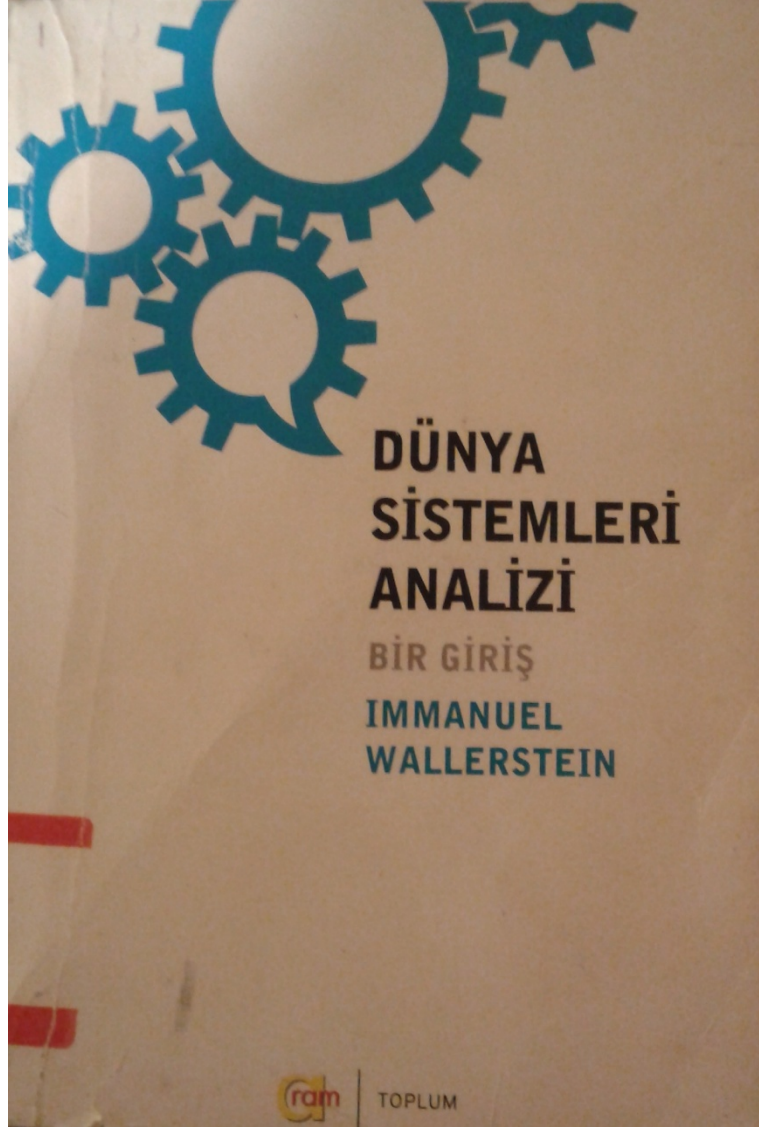
Kitabın ikinci kısmı Ebu Zeyd el-Hasan zeylidir. Bu kısım adeta Tacir'in hatıralarının günümüzdeki manasıyla genişletilmiş bir baskısıdır. Ebu Zeyd, Tacir'in anlatısını zenginleştirirken menkûbelerden hikâyelerden ve kulağına takılan haberlerden istifade etmiştir. Ebu Zeyd'in anlatısının Tacir'e göre daha zengin bir bakış açısını yansıttığını söyleyebiliriz. Ebu Zeyd Konulara daha detaylı eğilerek anlatılanların akılda yer edecek ilginç nüanslarını ön plana çıkarmıştır. Özellikle bir ticaret ürünü olan Misk'in hiçte alışık olunmayan bir metotla elde edilmesi tüm aşamalarıyla anlatılmıştır. Ebu Zeyd'in Hintlilerle ilgili verdiği haberlerden bazıları ise en korkunç korku filmlerini gölgede bırakacak derecede dehşet içerdiğini belirtelim. Bunun bir geleneğin vahşice efsaneleşmiş şeklimi yoksa kökü tarihte kaybolmuş bir uygulamamı olduğunu kestirmek güç ancak medenileşmemiş bir dünya için göz ardı edemeyeceğimiz bu tablo için yaşananlar olası olduğu yorumunu yapabiliriz.

Kitabın üçüncü kısmının Mesûdi'nin meşhur eseri Müruc ez- Zeheb'de kullandığı zeyl'i içerdiğinden yukarıda bahsetmiştik. Mesûdi'nin Süleyman el-Tacir ve Ebu Zeyd'e göre daha oturaklı bir dil kullandığını söyleyebiliriz. Mesûdi, Ebu Zeyd ile konuşarak elde ettiği bilgileri

kendi üslubuyla anlatmıştır. Mesûdi tarih ve coğrafyayı sentezleyerek oluşturduğu bilgi dağarcığını, el-Tacir'in hatıralarının bezenmesinde, oldukça etkin bir şekilde kullandığı dikkati çekmektedir. Coğrafi bölgelerin tanımlanmasında daha fazla ayrıntıya inilmiştir. Misk, inci gibi ticari ürünlerin elde edilmesi hakkında bilgi verilerek Sokorta Adası hakkında Ebu Zeyd ve el-Tacir'in verdiği bilgiler yenilenmiştir.

Sonuç olarak Süleyman el Tacir'in hatıralarını kaleme almış olması, bize eşsiz bir eser bırakmasına vesile olmuştur. Hatıralar özellikle devrin sosyal yaşantısı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. İktisadi hayatın işleyişi, bir tüccarın izlenimlerini yansıttığından okuyucunun daha yerinde değerlendirmeler yapmasına olanak sağlamaktadır. Yolculuğun belirli bir coğrafya bilgisini gerektirmesi yazarın bu malumata vakıf olmasını ve hatıratında bunlara yer vermesini sağlamıştır. Vermiş olduğu coğrafi bilgiler tarihi coğrafya açısından önemli bir temel görünümündedir. Süleyman el-Tacir bilgilerini hatıralara dökerken devrin önemli seyyahlarının eserlerine de katkı sağlamıştır. Böylece sadece günümüze değil devrine de önemli bir hatırat bırakmıştır.

Dünya Sistemleri Analizi, Bir Giriş

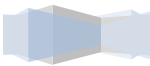
Immanuel Wallerstein, Çev. Ender Abadoğlu, Nuri Ersoy

İstanbul, Aram Yayıncılık, Nisan 2005, 2. Bs., 164 sayfa, ISBN: 975-8242-98-9.

Abdullah KÖKTÜRK*

Wallerstein bu eserinde dört ciltlik “*Modern Dünya Sistemi*” serisinden farklı olarak yirminci yüzyılın son otuz yılından başlayarak günümüzde kapitalizmin yaşadığı krize değinmektedir. Daha önce kökenleri onaltıncı yüzyıla kadar uzanan “modern dünya sistemi” ve kapitalizmin, 1789 Fransız Devrimi ile liberalizmin hâkimiyet kurması ile neticelenen tarihini yazmıştı. Bu kitap ise son 50 yılın hikâyesidir. Burada modern dünya sisteminin çöküşünü müjdeleyen ve Wallerstein’in “*dünya devrimi*” olarak nitelendirdiği 68 Devrimi’nin sebepleri de inceleme konusu yapılmıştır.

* Piri Reis Üniversitesi Öğretim Görevlisi, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Doktora Öğrencisi, akokturk@pirireis.edu.tr

Kitap önsöz, beş bölüm, kitapta kullanılan terimlerin açıklandığı bir sözlük kısmı ve dünya sistemi analistlerinin ve dünya sistemini eleştirilerin yazılarını topladığı bir rehber kaynakçadan oluşmaktadır. Wallerstein için oldukça az sayfalı bir kitap olduğu halde bazı tekrarlardan oluştuğu için özet okumak isteyenlerin direkt olarak beşinci bölümden okumaya başlamaları çok büyük kayıp olmayacaktır.

Birinci bölüm “modern dünya sistemi” analizinin bilimsel kökenlerine ayrılmıştır. Wallerstein öncelikle modern bilimin orta çıkışını önemsemektedir. Onsekizinci yüzyılın sonunda onun “boşanma” diye adlandırdığı şey oluşmuş ve doğruyu arayanlar pozitif bilim tarafında kalırken, iyi ve güzeli arayanlar beşeri bilimler tarafında kalmışlardır (ss. 17-18). Sosyal bilimlerin orta çıkışı ise ondokuzuncu yılda olmuş, önce modern devletlerin geçmişini araştırmak için tarih bilimi doğmuş, sonra modernitenin üç toplumsal alanı olan pazar, devlet ve sivil toplumu araştırmak için sırasıyla iktisat, siyaset bilimi ve sosyoloji bilimleri gelişmişlerdir (s. 22). En son ise sömürgeleri araştırmak için antropoloji ve modern olmayan ülkeleri incelemek için şarkiyatçılık doğmuştur (s. 23).

“Modern dünya sistemi” analizinin günümüzdeki bilimsel kökenleri ise 1945-1970 yılları arasında başlayan, “bağımlılık teorileri”, “Asya Tipi Üretim Tarzı” tartışmaları, “feodalizmden kapitalizme geçiş” tartışmaları, “Annales Tarih Yazımı Okulu” ve “merkez çevre” tartışmalarına dayanmaktadır (s. 29).

İkinci bölüm ise modern dünya sisteminin ekonomik sistemi olan kapitalizmin özelliklerine ayrılmıştır. Bunlar;

1. Modern dünya sistemi coğrafi bir alandır ve bu coğrafi alanda birçok politik birim devletlerarası bir sistemde gevşek olarak birbirine bağlıdır (s. 45).
2. Bu sistemden ne politik ne de kültürel bir homojenlik beklenmemelidir. Yapıyı bir arada tutan içinde inşa edilmiş iş bölümüdür (s. 46).
3. Kapitalist bir sistemde olduğumuz ne kâr amacıyla pazarda satış yapan üreticiler, ne de ücret için çalışan insanların varlığı ile anlaşılır. Sistem sermayenin sonsuz birikimine öncelik veriyorsa kapitalist olarak adlandırılabilir (s. 46).
4. Kapitalist bir sistemde politik iktidarı elinde bulunduranların gücü sınırlıdır. Eğer bunlar imparatorluklarda olduğu gibi çok fazla güçlüyse, onların çıkarları üreticilerin üstün gelir ve sonsuz sermaye birikimi öncelik olmaktan çıkar (s.47).
5. Kapitalistler büyük bir pazara ve bir devletler çokluğuna ihtiyaç gösterirler. Ancak serbest pazar bir mittir. Kapitalizm kısmen serbest bir pazara ihtiyaç duyar. Eğer tamamen serbest bir pazar olmuş olsaydı kâr oranları çok düşeceği için sonsuz sermaye birikimi imkânsız olurdu (ss. 47-48).
6. Kapitalizmde satıcılar her zaman bir tekel tercih ederle. Çünkü o zaman üretim maliyetleri ile satış fiyatı arasında nispeten büyük bir marj yaratarak yüksek kâr oranlarına ulaşabilirler. Kısmi tekeller yaratmanın yolları, patent sistemi, devletlerin ithalat ve ihracat üzerinde uyguladığı korumacı tedbirler, devlet sübvansiyonları ve vergi indirimleridir. Bu tür müdahaleler olmadan kapitalist sistem gelişemez ve hayatını sürdürülemez.
7. İflaslar sermaye birikiminin olmazsa olmaz koşuludur. Bütün kapitalist girişimcilerin sermaye biriktirme başarısı göstermeleri söz konusu değildir. Sermaye iflaslar sonucu belli eller de toplanır (ss. 50-51).

8. Kapitalist bir dünya ekonomisinde merkez ve çevresel üretim şeklinde eksenel bir işbölümü vardır ve çevresel ürünlerin üreticiler, merkeze doğru sürekli bir artı değer akışı vardır (ss. 52).

9. Kapitalist dünyada birikmiş sermayenin politik olarak dünyanın zayıf bölgelerinden güçlü bölgelerine aktarılmasının bir yolu da yağmadır (s. 52).

Modern dünya sisteminde çeşitli basamaklar vardır. Bu sistemde erkekler kadınlara göre, beyazlar siyahlara (ya da beyaz olmayanlara) göre, yetişkinler çocuklara (ya da yaşlılara) göre, eğitilmişler daha az eğitilmiş olanlara, heteroseksüeller erkek ve kadın eşcinsellere, burjuvalar ve profesyoneller işçilere, kentliler kırdaki yaşayanlara göre üstün sayılır (s. 68).

Üçüncü bölüm 1648 Westphalia Barışı'ndan sonra ulus devletlerin oluşumu üzerinedir ve bölüm başlığı "Devletler Sisteminin Yükselişi"dir. Kapitalist dünya ekonomisinde iş yapan girişimciler açısından egemen ulus devletler girişimcileri ilgilendiren en az yedi alanda otorite sahibidir (s. 76). Bunlar; 1) Malların, sermayenin ve emeğin geçişi için sınırların kontrolü, 2) mülkiyet haklarına dair kural koyma, 3) çalışma hayatı konusunda kural koyma, 4) firmaların hangi maliyetleri içselleştireceği ve hangi üretim maliyetlerini devlete yükleyebilecekleri konusunda kurallar koyma, 5) tekelleşmeye karar verme, 6) vergi koyma, 7) ülke firmaları adına devletlerarası sistemde güç kullanmaktır (s. 76).

Wallerstein bu bölümde ayrıca güçlü devlet, güçsüz devlet ayrımı da yapmaktadır. Merkezi otoritenin keyfiliği ya da acımasızlığı kesinlikle gücün göstergesi değildir. Devlet otoritesinin diktatörce davranışı genelde gücün değil zayıflığın işaretidir. Devletin gücü, fiilen uygulanabilecek yasal karar alma yeteneğidir. Örneğin, bugün İsveç Başbakanı, Fransa kralı XIV. Louis'den daha güçlüdür. Devletin gücü aynı zaman toplayabildiği vergilerle de ölçülür. Güçlü devletler zayıf devletlere karşı çok daha fazla vergi toplayabilirler. Vergi toplayan devlet bürokrasisini de güçlendirir (s.85).

Devlet güçsüzleştiğinde, ekonomik olarak üretken faaliyetler yoluyla elde edilen servet azalır ve devlet aygıtının kendisi (rüşvet ve yolsuzluk yoluyla) servet birikiminin başlıca yeri haline gelir. Devlet aygıtının işleyişi sermaye birikiminin başlıca biçimi haline geldiğinde, oldukça şaibeli seçimler yapılır ve iktidar kanunsuz bir şekilde el değiştirir ve bu da sonuçta ordunun siyasi rolünü büyütür. Sonuç olarak, siyasi liderler için ülkenin etkin bir şekilde denetiminin sürdürülmesi çok güçleşir ve neticede, bir rejimin iç güvenliği garanti etmeyi sağlayamıyor görüldüğü durumda, ordu açısından yönetimi doğrudan ele almanın ayrıcalığı giderek artar (s. 86).

Devletlerin otoritelerini güçlendirmeye çalışırken izledikleri yollardan birisi de nüfuslarını "ulus" haline dönüştürmektir. Bir ulus yaratma süreci, bir tarih, uzun bir kronoloji ve var olduğu iddia edilen bir karakteristikler kümesi kurmayı (büyük ölçüde icat etmeyi) içerir. Tarihsel olarak devletler ulusçuluk yaratma konusunda üç temel araç kullanmıştır: devlet okulları sistemi, askerlik hizmeti ve kamuya açık resmi törenler (ss. 87-88).

Güçlü devletler dünyada hâkimiyetlerini gerçekleştirmek isterler. Bunun için ya bir dünya imparatorluğu kurmayı, ya da hegemonya kurmayı denerler. Dünya imparatorluğu kurmak için onaltıncı yüzyılda V. Charles'in, ondokuzuncu yüzyılın başında Napolyon'un ve yirminci yüzyılın ortalarında Hitler'in girişimleri olmuştur. Hepsi de dehşetli bu girişimlerin hiç biri başarıya ulaşamamış ve yenilmişlerdir. Öte yandan üç güç kısa dönemler için bile olsa hegemonya kurmayı başarmışlardır. Bunlar, Onyedinci yüzyıl ortalarında Hollanda, Ondokuzuncu yüzyılın ortalarında Birleşik Krallık ve yirminci yüzyılın ortalarında A.B.D.'dir (s. 92).

Sonuçta kapitalist dünya ekonomisi devletlere, devletlerarası sisteme ve hegemonik güçlerin periyodik olarak ortaya çıkmalarına ihtiyaç duyar. Fakat kapitalistlerin öncelikleri bunlardan herhangi birinin korunması değildir. Öncelik her zaman sınırsız sermaye birikimidir (s. 94).

Dördüncü bölüm ise, Modern Dünya Sistemi'nde bir jeokültürün yaratılması üzerinedir. Bu jeokültürün temelleri Fransız devriminin getirdiği iki esaslı değişim ile atılmıştır. Bunlar politik değişimin normalliği ve egemenlik kavramının yeniden şekillenmesidir (s.95).

İdeolojiler Fransız devriminden sonra doğmuştur. Fransız Devrimi'nin ve ilkelerinin bir toplumsal felaket olduğunu düşünenlerin ideolojisi olarak ilk doğan ideoloji muhafazakârlık olmuştur. Liberal ideoloji ise buna bir tepki olarak doğmuş, liberalizmin içinden ise radikal fikirler ortaya çıkmıştır (ss. 96-100). Peşinden, ırkçılık karşıtı hareketler, etnik hareketler, sosyalistler ve kadın örgütlenmeleri sistem karşıtı hareketler olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.

Son bölüm kapitalizmin günümüzdeki krizine ayrılmıştır. Wallerstein krizin başlangıç tarihini dünya devrimi olarak adlandırdığı 1968'e getirmektedir. Krizin olarak da üretim maliyetlerinin son elli yıldır düzenli olarak çeşitli artmasını göstermektedir. Üretim maliyetleri; çalışanlara ödenen ücret, üretim sürecinin girdileri ve ödenen vergilerdir.(s.120).

Ücret maliyetlerini düşürmek için firmalar, ya baskıcı yollara başvurulur ya da fabrikalarını ücretlerin düşük olduğu başka yerlere taşırlar. Bu durumda mevcut işçiler de işlerin daha fazla kaçmasını önlemek için daha düşük ücretleri kabul ederler. Bir süre sonra (bu yaklaşık 25 yıldır) fabrikaların taşındığı ülkelerde de ücretler artmaya başlar (ss. 121-123).

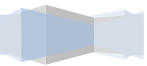
Üretim maliyetlerini arttıran ikinci sorun üretim süreci girdilerindeki artıştır. Bunlar ise; atıkların tahliye edilmesi, hammaddelerin yenilenmesi ve altyapı maliyetleridir (s.124). Zaman içinde artan üçüncü maliyet, vergilendirme maliyetidir. Vergiler güvenlik ve devlet aygıtının yürümesi için bürokrasi dahil gerekli araçların finansmanını sağlamak için gereklidir. Ayrıca politik demokratikleşme sonucu vatandaşlar eğitim, sağlık ve ömür boyu gelir garantisini vazgeçilmez bir hak olarak görüp bu sosyal hizmetleri devletten talep etmektedirler (s. 125).

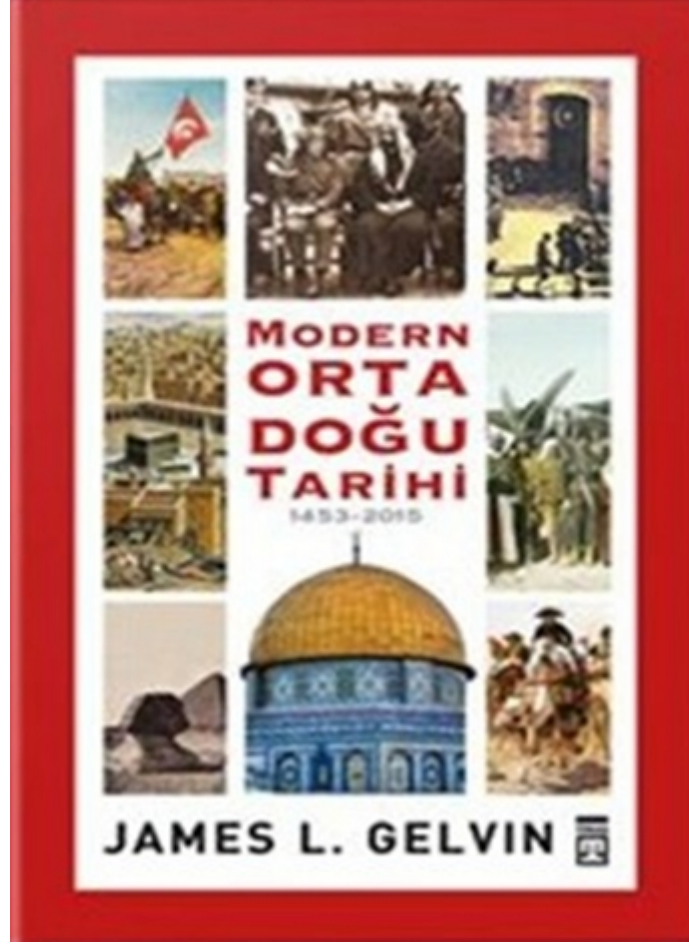
1945- 1968 arasında dünyada sistem karşıtı hareketler bir çok ülkede iktidara gelmesine rağmen bu hayal kırıklığından başka bir sonuç vermedi. Dünya ekonomisindeki genel büyümeye rağmen, merkez ve çevre arasındaki uçurum hiç olmadığı kadar büyümüştü. Hangi ülkede olursa olsun sistem karşıtı hareketler iktidara geldiklerinde tükeniyor görünüyordular. Bunların içinde yeni ayrıcalıklı tabakalar ortaya çıktı. Artık bu hükümetler kendilerinden militan taleplerde bulunulmasını istemiyordu. Bu şekilde bu hareketlere önceden tutkuyla bağlı birçok militan hareketten kuşku duymaya ve muhalefete başladı. Böylece dünya-sistemin işleyişine karşı uzun zamandır duyulan kızgınlığın, sistem karşıtı hareketlerin dünyayı dönüştürme kapasitelerine karşı duyulan hayal kırıklığı ile birleşmesi, 1968 devrimine yol açtı. 1968 patlaması iki tema içeriyordu. Birincisi ABD hegemonik gücünün reddedilmesi, ve eşzamanlı olarak ABD karşıtı olduğu varsayılan Sovyetler Birliği'nin ABD'nin hegemonyasındaki dünya düzeninin gizli işbirlikçisi olduğunun düşünülmesi. Bir diğeri ise sistem karşıtı hareketlerin bir kez iktidara geldiklerinde sözlerini tutmamalarıydı (ss. 127-128).

68 hareketinin başarısı liberalleri de yanına çekebilmesinde yatmaktadır. Geleneksel sistem karşıtı hareketler temelde devlet iktidarı ve ekonomik yapılara vurgu yaparken 68 hareketinin ırk ve cinsiyet meselelerine ekonominin önünde yer vermesi dünya sağı için sorun oluştururken liberaller 68 devrimcileri tarafından savunulan kültürel değişimin gizli destekçisi oldular (s. 129). Sonunda 68 kazanamadı bunun yerine İngiltere'de Thatcher ve ABD'de Reagan'la somutlaşan neoliberaler öne

çıkarak özünde tüm sınırların metaların ve sermayenin (ama emeğin değil) serbest dolaşımı için açılması çağrısında bulunan küreselleşme temasını öne çıkardılar (s. 130).

Wallerstein kitabın sonunda dünya sisteminin yerine geçecek bir sistemi kurarken kullanacağımız yöntem için bize öneride bulunmaktadır. Buna göre, öncelikle ne olup bittiğini anlamaya çalışmalıyız. Daha sonra dünyanın gitmesini istediğimiz yönleri ile ilgili tercihlerimizi yapmalıyız. Ve son olarak, dünyanın istediğimiz yöne gitmesi için bugün ne yapmamız gerektiğini tasarlamalıyız. Bu üçlü görevi entelektüel, ahlaki ve politik görevler olarak düşünebiliriz (ss. 134-135).

Modern Ortadoğu Tarihi, 1453 - 2015

James L. Gelvin

İstanbul, Timaş Yayınları, 2016, 470 sayfa, ISBN: 978-605-08-2212-0

Muhittin YENİKEÇECİ*

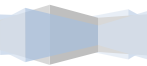
Her ne kadar “siyasi konular” ve “güç politikaları” temelinde bir tarih yazımı esas alınsa da, siyasi tarih ve Türk dış politikası uzmanı Prof. Dr. Oral Sander’in “Türkiye’nin Dış Politikası” adlı eserinde Alman Filozof Eduard Berstein’e atıf yapılarak, “Tarihi olayların incelenmesinde; üretim ve güç ilişkilerinin yanında hukuk, ahlak kuralları, her dönemin tarihi ve dinsel gelenekleri, doğanın coğrafi ve öteki koşullarının etkileri de hesaba katılmalıdır.”¹ ifadesini aktarmış ve “tarihçinin ilk ve ana görevi, son derece karmaşık olan olayların açıklanması ve yorumlanmasıdır. Bundan sonra ise, olanakları ölçüsünde, incelediği olayların sınırları içinde eğilimleri ortaya koymaya çalışmaktır.”² tespitinde bulunmuştur.

Ortadoğu bölgesi, ilk İmparatorluk ve Medeniyetlerden itibaren önemli bir merkez bölge olma özelliği taşımıştır. Bu özellik, “Geç Antikite” ve “Erken Modern Dönem” de de Ortadoğu’da geniş boyutlu ve

* Doktora Öğrencisi, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul.

¹ Oral Sander, Türkiye’nin Dış Politikası, İmge Kitapevi Yayınları, 1998, Ankara, s.23

² A.g.e, s.17

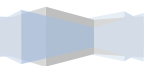
uzun ömürlü imparatorlukların doğuşu ile varlığını devam ettirmiştir. Bu imparatorlukların en büyüğü ve en uzun ömürlüsü, Osmanlı İmparatorluğu'dur. 13. Yüzyıl sonralarından. 20. Yüzyıl'ın ilk çeyreğine kadar varlığını sürdüren Osmanlı İmparatorluğu Ortadoğu bölgesinde bizlere Erken Modern Dönem'den Modern Dönem'e uzanan doğrudan bir bağlantı sunmaktadır. Bu dönem; dünya ekonomik sisteminin pazar ekonomisine dönüştüğü, "Ticaret ve "Sanayi Devrimleri"nin gerçekleştiği, uluslararası siyasal sistemin ise ulus-devletlerden kurulu bir sisteme dönüştüğü dönemi kapsamaktadır. Bahse konu dönemin sistemik ve yapısal özellikleri, Ortadoğu Bölgesi'ni de derinden etkilemiştir. Daha sonraki; 1'nci ve 2'nci Dünya savaşları arası dönem, Soğuk Savaş Dönemi, 1970'lerde yaşanan Bretton Woods Sistemi'nin çöküşü ve Petrol Krizi ile yaşanan gelişmeler neticesinde dayatılan "Neo Liberal Politikalar" ve Soğuk Savaş Sonrası Amerika Birleşik Devletleri liderliğinde - Hegemonyasında- oluşturulan "Yeni Dünya Düzeni" de temel girdilerini bu dönemden almış, yarattığı/dayattığı siyasal yapı ve modernleşme anlayışları ile Ortadoğu Bölgesi'nin yaşadığı sorunların sebebi olmuştur.

Tanıtacağımız James L. Gelvin 'in "Modern Orta Doğu Tarihi, 1453 -2015" isimli kitabı, "Modern Ortadoğu" hakkındadır. Kitabın temel argumanı ise "18'inci yüzyılın dünya tarihinin gidişatında yeni bir aşamaya işaret ettiği" varsayımı üzerine kuruludur. Kitapta modern tarihi ayırt edici kılan iki önemli özellik bulunduğu, bunlardan birincisinin bütünleşmiş bir dünya pazarının oluşturduğu ve daha öncekilere benzemeyen bir dünya ekonomisi, ikincisinin ise ulus devletlerden oluşan bir dünya sistemi olduğu ifade edilmiştir.³ Kitapta; Ortadoğu bölgesinde siyasal istikrarın neden sağlanamadığına ciddi bir açıklama getirilmiş ve var olan siyasal istikrarsızlığın da, siyasal ve ekonomik müdahalelere nasıl ortam hazırladığı ortaya konmuştur. Ayrıca sosyo-kültürel konuların aslında bireysel unsurlar oldukları ve siyasal amaçlarla, kolektif ve toplumsal unsurlar haline dönüştürülerek istismara açık hale getirildikleri ve sosyo-kültürel konular üzerinden yaratılan ayrışmaların/bölünmelerin ortadan kaldırılamadığı izah edilmiştir. Kitap ayrıca, Ortadoğu bölgesinde yaşanan olayları günümüze kadar getirerek, günümüzde "Arap Baharı" olarak anılan "Arap Kalkışması/İsyanı"nın sebeplerini, derin ve çok yönlü analizlerle açıklanmış, ortaya çıkan ve çıkması muhtemel sonuçlarla Ortadoğu bölgesinin geleceğine dönük bir projeksiyon sunmaktadır.

Eserin yazarı James L. Gelvin, UCLA Tarih Bölümü'nde öğretim üyesidir, Ortadoğu'nun sosyal ve kültürel tarihi üzerine; Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin'i kapsayacak şekilde araştırmalar yapmakta ve dersler vermektedir. Kendi ifadesiyle "Ortadoğu'yu ona iyi gösteren iki devin yani hocaları olan; Columbia Üniversitesi'nden J. C. Hurewitz ve Harvard'dan Zachary Lockman'ın sırtında yükselmesidir"(s.xı). Yayınlanmış eserlerinden bazıları; Divided Loyalties: Nationalism and Mass Politics in Syria at the Close of Empire, (Berkeley: University of California Press, 1998); Global Muslim in the Age of Steam and Print, 1850-1930 (der.), (Berkeley: University of California Press, 2013); Israel - Palestine Conflict: One Hundred Years of War (Cambridge, Cambridge University Press, 2014); The Arab Uprising: What everyone Needs to Know (New York: Oxford University Press, 2015).

Kitap; giriş (s. 1-6) ve sonuç (s.389-420) bölümlerine ilave olarak, 19 bölümü ihtiva eden dört kısımdan oluşmaktadır. 1'nci kısım, Modern Çağın Gelişi (s.7-78); 2'nci Kısım, Modernlik Sorunu (s.79-210); 3'ncü Kısım, Birinci Dünya Savaşı ve Ortadoğu Devlet Sistemi (s.211-290) ve 4'üncü Kısım ise, Yakın Dönem (291-420) başlıkları ile sunulmuştur. İlave olarak her kısmın sonunda konular ile ilgili belgeler, ayrıca okuma önerileri verilmiştir. Kitapta Sonuç Bölümü'nü müteakip; Tarih Cetveli (421-424), Kitapta geçen şahsiyetlerle ilgili Kısa Biyografiler (425-430), Terimler ve Kişiler Sözlüğü (431-441) ile ayrıntılı bir İndeks (443-470) bulunmaktadır.

³ A.g.e., s.7

Kitabın Giriş Bölümü'nde (s.1-6); bizlerin “*Arap Baharı*” olarak ifade ettiğimiz, kitabın yazarının ise “*Arap İsyanı*” diye kavramlaştırdığı Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da gelişen kalkışma ve özgürlük hareketlerinin niteliği ve genel durumu ortaya konmuştur. Bu kapsamda, Müslüman öfkesinin köklerinin neler olduğu kısaca ifade edilmiş ve bu köklerin oluşmasında Batı’nın hatalı ve tekdüze analizleri ile bölgenin tamamına yönelik tek düze/kalıp uygulamaların önemli etkileri olduğu vurgulanmıştır. Giriş Bölümü’nde ayrıca, Kitabın iki temel argümanı olduğu ifade edilmiştir. Birincisi; bölgenin tarihini anlamadan bugünkü olayları anlamamanın imkânsız olduğudur. Ortadoğu’nun bilhassa modern çağda, yani 18’nci yüzyılda başlayan ancak kökleri 16’ncı yüzyıla kadar uzanan bir dönemden itibaren yaşadığı dönüşümün sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutları anlaşılmadan bugünkü olayların anlaşılamayacağı ileri sürülmüştür. İkincisi ise; Ortadoğu’nun dünya tarihinin bir parçası olduğu, yani bölgenin ekonomik, kültürel ve siyasi dönüşümünün dünyanın diğer bölgelerindeki gelişmeleri birebir yansıtmaya da bu gelişmelerle paralel bir seyir izlediğini, bu sebeple Ortadoğu’daki olayların ancak uluslararası bir bağlam içinde tam anlamıyla anlaşabileceği iddia edilmiştir (s. 5). Kitabın yazarının deyişi ile bu “*yerel bir dilde anlatılan küresel bir hikâye*” dir.

“*Modern Çağın Gelişi*” başlıklı birinci kısım (s.7-78); yukarıda ifade edilen ve modern tarihi ayırt edici kılan iki önemli özelliğin köklerinin salındığı, “*Erken Modern Dönem*” olarak ifade edilen 16-18’inci yüzyıllar arası -1500-1750 yılları arası- gelişmeleri ele almıştır. Bu kısımda konunun köklerine gidebilmek için dört bölüm halinde; Geç Antikite’den -3’üncü yüzyıl ile 7’nci yüzyıl arası- Modern Çağ’a kadar olan dönem incelenmiş ve dünyanın dönüşümüne paralel olarak Ortadoğu’daki yapının nasıl dönüştüğü ve şekil aldığı ortaya konmuştur. Bu kısımda önce; İslamiyet’in doğuşu ve gelişimi, Sünnilik ve Şiiliğin ortaya çıkışı anlatılmıştır. Müteakiben, “*ateşli silah imparatorlukları*”nın kurulması ile “*askeri himaye devletleri*” olarak adlandırılan yeni bir devlet biçiminin ortaya çıkışı, askeri himaye devletlerinin yapısında var olan istikrarsızlığın Osmanlı İmparatorluğu ve Safevi İmparatorluğu öncesi yapılarda yarattığı istikrarsızlığın temelini oluşturduğu tespiti yapılmıştır. İlerleyen dönemde bu yapısal zayıflıkların, Osmanlı ve Safevi İmparatorluklarına da; yönetici hanedanların toprağın mülkiyetini ellerinde tutarak ve İslam kaynaklı hukukla, hanedan kaynaklı hukukun birleşmesinden oluşan bir hukuk sistemi kurarak, egemenliklerini meşrulaştırmak için dini kullanmaları nedeniyle bulaştığı ifade edilmiştir. Müteakiben, 17’nci yüzyıla gelindiğinde oluşan küresel krizlerin siyasi ve ekonomik sebepleri, bu krizlerin Osmanlı ve Safevi İmparatorluklarına etkileri ile bunun Ortadoğu’ya yansımaları incelenmiştir. Bu gelişmelerin Batı’nın hâkim olduğu bir siyasi ve ekonomik sistemin kurulmasına yol açtığı, bu sistem içerisinde Ortadoğu İmparatorluklarının ise periferi/çevre olarak entegre oldukları tespiti yapılmıştır. Bu süreç sonunda kısaca, Avrupa ülkeleri ile Ortadoğu imparatorlukları arasında sömürge tipi bir ticaret sistemi kurulduğu, bu nedenle bölgedeki ekonomik ilişkilerle birlikte sosyal ve siyasi ilişkilerinde etkilendiği vurgulanmıştır.

“*Modernlik Sorunu*” başlıklı 2’nci Kısım (s.79-210), altı bölüm halinde tarihsel süreç esas alınarak 1’nci Dünya Savaşı sonuna kadar bölgede gelişen olaylar, Avrupa modernlik yaklaşımı temelinde incelenmiştir. Bu kısımda öncelikle, “*Savunmaya Yönelik Kalkınmacılık*” politikaları çerçevesinde, güç dengesinin Batı’ya döndüğünün farkında olan Ortadoğu hanedanlarının; dağılma sürecini tersine çevirmek, otoritelerini merkezileştirmek ve genişletmek amacıyla planlı hamlelere girişmeye başladıklarını gözlemliyoruz. Savunmaya Yönelik Kalkınmacılığın amacı; iç ve dış tehditler karşısında devleti güçlendirmek ve hanedanların yönetimleri altındaki insanları ve kaynakları daha etkin bir şekilde idare etmesini sağlamak olarak ifade edilmiştir. Bu kısımda daha sonra emperyalizm ve bölgede kurulan sömürü düzeninin, Ortadoğu imparatorlukları ve toplumları üzerindeki siyasi, ekonomik ve sosyal etkileri incelenmiştir. 2’nci Kısımın ilerleyen bölümlerinde önce; dünya ekonomisi ile bütünleşme, savunmaya yönelik kalkınmacılık ve emperyalist uygulamaların, 19’uncu yüzyıl Ortadoğu’sunda yarattığı büyük dönüşüm anlatılmıştır. Daha sonra, bu dönüşümün fikir hayatına

etkileri açıklanmış ve bu dönemde ortaya çıkan “*Sekülerizm ve Modernlik*” anlayışlarının bölgenin siyasal, kültürel ve sosyal hayatını nasıl etkilediği ortaya konarak kısım tamamlanmıştır.

“*Birinci Dünya Savaşı ve Ortadoğu Devlet Sistemi*” başlıklı 3’üncü Kısımda (s.211-290), Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşan Ortadoğu devletler düzeninin savaşın galipleri tarafından nasıl kurulduğu ve kurulan düzenin bölgeye etkileri, dört bölüm halinde incelenmiştir. Bu kapsamda, 1’nci Bölümde, Fransa ve İngiltere tarafında “*Kararname ile Kurulan Devleteler*”; 2’nci Bölümde, Anadolu, İran, Mısır ve Suudi Arabistan’da Anti – Emperyalist mücadele, devrim, darbe ve fetih yolu ile kurulan devletler ve kuruluş süreçleri ile ortaya çıkan devletler sisteminin bölgeye etkileri ortaya konmuştur. 3’üncü Bölümde, Ortadoğu bölgesinde milliyetçiliğin ortaya çıkması ve yayılmasının temel sebepleri incelenmiş ve milliyetçi hareketlerin sonuçları ile bugüne etkileri ortaya konmuştur. 3’üncü bölümde devamla, geçmişten gelen ve bölgeyi derinden etkileyen; savunmaya yönelik kalkınma politikaları, emperyalizm, 1’nci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan devletlerin kuruluş süreçleri açıklanmıştır. Bölüm, Bölgede sürdürülen mevcut ekonomik sistem ve sömürgeciliğin sona ermesi ile kurulan Postkolonyal devletlerde oluşan yöneten-yönetilen ilişkisi, “*yönetim pazarlığı*” olarak ifade edilen halkın kontrolüne dönük sosyal politika ve destek programlarının - bir nevi sübvansiyona dayalı bir yapı - uygulanmasını gerekli kıldığı tespiti ile sonlandırılmıştır. Kısımın son bölümde ise 20’nci yüzyılın ilk yarısında bölgedeki emperyalist devletler; Fransa ve İngiltere’nin İsrail - Filistin Çatışmasına sebep olan uygulamaları temelinde, İsrail - Filistin Sorunu incelenmiş, bölgedeki ilişkilere etkileri ortaya konmuş ve sorunun geleceğine dönük bir görüşler açıklanmıştır.

“*Yakın Dönem*” başlıklı 4’üncü Kısım’da (s.291-388), 1970 sonrası; Bretton Woods Sistemi’nin yıkılması, anti-emperyalist mücadele ve postkolonyal devletlerin kurulması sürecinde oluşan yeni fikir yapısı ve “*Petrol Krizi*” ile ortaya çıkarak, Batı hegemonyasına meydan okuma şeklinde oluşan gelişmeler incelenmiştir. Ortadoğu ülkelerinin meydan okumasına, Batı’nın neo-liberal politikalarla karşılık vererek “*yönetim pazarlığı*” anlayışının bozularak yerine “*itaat karşılığı menfaat*” anlayışının hâkim olduğu yeni bir sürecin başladığı tespiti yapılmıştır. Analiz neticesinde bu sürecin günümüzde yaşanan Arap İsyanlarının temel sebeplerinde biri olduğu vurgulanmıştır. Yakın dönemin de daha önceki tarihsel kesitlerde oluşan ve bölgenin siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal yapısı üzerinde etkili olan yapılar üzerinde geliştiği vurgulanmıştır. Kısım, dört bölümden oluşmuştur. Yukarıda ifade edilen siyasal, ekonomik ve sosyal gelişmelerin oluşturduğu otokratik devlet yapıları birinci bölümde incelenmiştir. Müteakiben petrolün devlet ve toplumsal yapılar üzerindeki etkileri belirtilmiş, bir sonraki bölümde Amerika Birleşik Devletlerinin bölge üzerindeki yönlendirici etkileri ortaya konmuştur. Bu safhaya kadar yapılan inceleme ve analiz sonucu ulaşılan veriler ışığında özellikle 1980-2010 yılları arasında ortaya çıkan direniş hareketleri dördüncü bölümde incelenmiş, beşinci bölümde ise, 2010 yılı sonrası Arap isyanları -Arap Baharı- meydana gelen olaylar ve oluşan yapılar dikkate alınarak analiz edilmiş, gelişim süreçleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

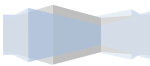
“*Bir Dönemin sonumu*” başlıklı Sonuç Bölümü (s.389-420) ise, tarihsel birikimin bir sonucu olan Arap isyanlarının, bölgede yeni bir dönem başlatma potansiyeline sahip olup olmadığı sorunsalını incelemiş ve inceleme neticesinde, Ortadoğu’nun son yıllarda gerçekleşen isyanlara rağmen, dönemsel bir dönüşümün eşiğinde olmadığı tespitine ulaşılmıştır. Kitabın yazarı, bölümün sonunda bu tespiti destekleyici mahiyette, “*modernliğin tanımlayıcı özelliği; dünya ekonomisinin baskın konumu ve ulus devlet sistemleri ise, Ortadoğu’nun bu momente sıkıca yerleşik olduğu ve büyük ihtimalle bulunduğu yerde kalacağı söylenebilir. Yani şimdilik Ortadoğu’nun ufkunda bir postmodern moment söz konusu değildir.*” ifadelerine yer vermiştir.

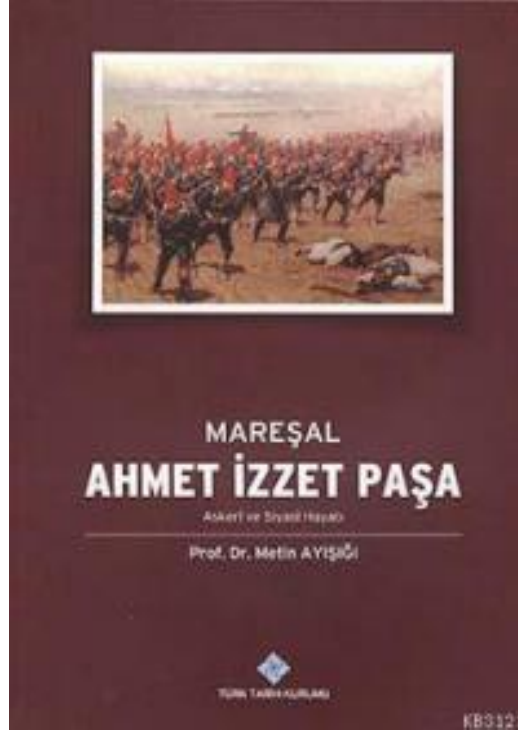
Sonuç olarak tanıtımını yaptığımız “*Modern Orta Doğu Tarihi, 1453 - 2015*” isimli eser; Ortadoğu bölgesinde, uluslararası sistemin hegemon güçlerinin ve onların bölgedeki işbirlikçilerinin – devlet, grup, kişi - statükoyu korumak adına, bölgede askeri müdahale dâhil güç kullanmaktan ve diğer

vasıtalara – ekonomik ve sosyokültürel – başvurmaktan çekinmeyecekleri sonucuna varıyor. Zira IŞİD’in öncelikli hedef olmasının ana nedenini de, IŞİD’in statükoyu bozacak bir düzen arayışı içerisinde olmasında aramamız gerektiği kitabın birçok yerinde vurgulanıyor. Kitapta ayrıca, Ortadoğu bölgesinde de, Ulus devletlere dayalı uluslararası siyasal sistemin ve Neo - Liberal ekonomi politikalarının, statükoyu sürdürmenin temel araçları olduğu tespiti yapılıyor. Özellikle, neo-liberal ekonomik politikaların, Ortadoğu ülkelerindeki sosyal devlet sorumluluğu kapsamındaki yapıları bozduğu ve bunun da sosyal adaletsizlik ve eşitlik yarattığından hareketle; 2010 yılından itibaren başlayan Arap İsyanlarının temel sebeplerini oluşturduğu ifade ediliyor.

Kitap ile ilgili çalışmayı tamamladıktan sonra, Osmanlı'nın son dönemindeki “*Ermeni Tehciri*”, Türk halkının sömürge bir geçmişe sahip olmaması ve Cumhuriyet Dönemine ait Modernleşme Yaklaşımına getirilen yorumlar ciddi rahatsızlık yaratsa da; Bölgedeki ulus devletlerin mevcut yönetim anlayışlarını sürdürmek için uyguladıkları bağımlı politikalar ve neo – liberal ekonomik uygulamaların sonucu oluşan sosyal yapıyla, yeni bir bölgesel düzen yaratabilecek potansiyelin oluşmadığı kanaatine ulaşıyoruz. Bunun için Bölge devletlerinin petrole dayalı rantiyeci anlayıştan/politikalardan sıyrılarak, kaynaklarını/petrol gelirlerini rantiyeye gelirlerine alternatif yaratacak sanayi ve teknolojik yatırımlara kaydırması, siyasal sorunlarını ise Bölge içinde oluşturacakları yapı ve usullerle çözmelerinin gerekli olduğu tespitine ulaşıyoruz.

Tarih yazım anlayışının çok yönlülüğü, seçilen coğrafi bölgenin bütünlüğü, kapsadığı tarihsel kesitin güncelliği ve olayları derin analizlerle sunan bu kitabın; Ortadoğu’ya ilgi duyan tüm okuyucular ile sosyal bilimler akademisyenleri ve öğrencileri tarafından okunup incelenmesinin faydalı olacağı kanaatini taşıyorum.

Mareşal Ahmet İzzet Paşa, Askeri ve Siyasi Hayatı

Metin Ayıışığı

Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2.bs., 2013, 372 Sayfa, ISBN 978-975-16-2713-1

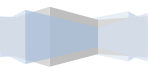
Sait KARADUMAN*

Ahmet İzzet Paşa'nın 39 yıl aralıksız süren devlet hizmetleri hakkında bugüne kadar hiçbir çalışma yapılmamıştır. Prof. Ayıışığı'nın kitabı da bu anlamda bir ilk. Yakın tarihe bakıldığında, çok meşhur ve en üst konumda bulunan liderler dışındaki önemli şahsiyetlerle ilgili, biyografik çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir.

Ahmet İzzet Paşa, Balkan Harplerini incelerken dikkatimi çekmiştir. Erkânı Harbiye Umumiye Reisi olan Paşa, Balkan Harbinin hemen arefesinde 40 taburluk büyük bir kuvvetle, ordunun başı olan önemli görevi sırasında, Yemendeki isyanı bastırmaya gitmişti. Doğal olarak niçin sorusu akla geliyordu. Sorunu; "asker-millet" özelliği ile Türkleri tarihi boyunca derinden etkileyen ve günümüzde de çok canlı bir şekilde etkilemeye devam eden, Asker/Devlet/Siyaset ilişkilerinde aramak gerekiyor.

Mareşal Ahmet İzzet Paşa, dahiliye, hariciye nazırlığı, ayan üyeliği, meclisi vükela azalığı ve sadrazamlık yaparak, Osmanlı son dönemlerinde çok önemli görevlerde bulunmuş bir devlet adamıdır.

* E. Kurmay Alb.

Kitap dört bölümden oluşmuştur; birinci bölümde başlangıçtan Balkan Harbine kadar, ikinci bölümde Balkan Harbinden İkinci Cihan Harbi sonuna kadar, Üçüncü bölümde Sadrazamlık dönemi, dördüncü bölümde ise Milli Mücadele döneminde Ahmet İzzet Paşa anlatılmıştır.

Ahmet İzzet Paşa, 1864 yılında Manastır'ın Naslic kasabasında doğmuştur. Babası Arnavutluk'un tanınmış ailelerinden birine mensup olan Naslic Ayanı Timur Bey'in oğlu Van Mutasarrıfı Haydar Bey'dir.

1878'de Kuleli Askeri Lisesine, 1881'de Harp Okuluna girmiş, 1884'te birincilikle bitirdiği Harp Okulundan Süvari Teğmeni olarak mezun olmuştur. Aynı yıl Harp Akademisine girmiş ve 1887'de birincilikle bitirerek kurmay yüzbaşı olmuştur. 1891-94 yılları arasında kıta stajı için Almanya'ya gönderilmiştir.

Ahmet İzzet Paşa'nın hayatında Yemen'in önemli bir yeri vardır. Kitabın en önemli bölümlerinden birisi de Yemen'le ilgili hususlardır. Yazar bu konuda pek bilinmeyen konuları açıklıyor. İsyanların nedenlerinin ve Devletin parçalanmasına giden sorunların, Yemen örneğinden bakılarak, dönemin yetkililerinden ne kadar azının algıladığına yönelik ipuçlarını veriyor.

İzzet Paşa 1904 yılından 1911 sonlarına kadar bizzat Yemen meselesinin içindedir. Belkide meseleyi en iyi bilen ve en doğru teşhisi koyan da kendisidir. İmam Yahya, Yemen'i bağımsızlığa taşıyan kişi olarak, Yemen tarihi için çok önemli bir liderdir. Sünnileri düşman gören Zeydiler 1902'de Osmanlı Devletine karşı cihat ilan ettiler. İsyanı bastırmak üzere, bölgeye Ferik Ali Rıza Paşa ve Kurmay Başkanı olarak ta Mirliya Ahmet İzzet Paşa gönderildi. 3,5 yıl süren bu ilk Yemen mücadelesinde sorun çözülemedi.

Ahmet İzzet Paşa Yemen'den döndükten kısa bir süre sonra Meşrutiyet ilan edilmişti. Meşrutiyetin ilanından sonra Ordunun genel yapısının esaslı bir şekilde düzeltilmesi fikri ön planda yer almaya başlamıştı. Avrupa Ordularında görülen ve çağın gereklerine uygun yeni bir yapı teşkil edilmek isteniyordu. Erkânı Harbiye Reisliğine Ağustos 1908'de Ahmet İzzet Paşa getirildi. Böyle kapsamlı ve ciddi bir projenin başına İzzet Paşa'nın getirilmesi çok isabetli bir karardı. Ordu hakkında son derece doğru tespitler yapan İzzet Paşa, Sultan Abdülhamit'in Orduya ilişkin yaptığı hataları eleştiriyordu. Ordudaki düzensizliklerin başında Harbiye Nezaretinin, Erkânı Harbiyeyi kendi şubelerinden biri saydığını, Meşrutiyet Nazırlarının geniş yetkilerle, ordunun profesyonelliğini hiçe sayarak müdahalelerde bulunduğunu, İttihat ve Terakkiye rağmen açıkça ifade ediyordu.

İzzet Paşa Ordunun problemleri ve İttihat Terakki'nin müdahaleleri ile yoğun bir şekilde uğraşırken, 1911 başlarında Yemen'de asayiş tekrar çok rahatsız edici seviyelere ulaşmıştı. İzzet Paşa, Erkânı Harbiye Reisliği uhdesinde kalmak üzere, Yemen Kuvayı Umumiye Kumandanlığına getirildi. İzzet Paşa, 40 taburluk kuvvetle 28 Şubat 1911'de yola çıktı. İzzet Paşa Yemen sorununun kuvvetle çözülemeyeceğini biliyordu. Sorun, bir yıla yakın süren mücadele, çatışma ve olaylardan sonra, İmam Yahya'ya, Yemen'nin bir kısmına hakim olacağı şartları içeren, Ekim 1911'de yapılan anlaşmayla

sona erdi. Yıllardır Osmanlı'ya çok can kaybı ve ağır maliyete sebep olan ve üzerine türküler yakılan Yemen sorunu, İzzet Paşa'nın başından beri savunduğu antlaşma yoluyla çözülmüş oldu.

Balkan Harbinin başladığı sırada ordunun başı olan Erkânı Harbiye Reisi Ahmet İzzet Paşa'nın, İstanbul'da değilde Yemen'de bulunması hayli yadırganmıştır. En önemli askeri konumda olan Erkânı Harbiye Reisinin uzaklaştırılmasıyla hükümet, hatalı askeri girişimleri nedeniyle kendisini uyarabilecek, engelleyebilecek etkiden kurtarmış oluyordu.

Yazar burada önemli bir bilgiyi de gündeme getiriyor. Balkan Harbi öncesinde Balkan Devletleri ile savaş ihtimaline karşı hazırlanmış 12 plan mevcuttur. Bunların ilk beşini (savaşta 5 no'lu plan kullanılmıştır.) bizzat Ahmet İzzet Paşa hazırlamıştır. (s. 31) Ancak maalesef, planları hazırlayan ve konuya en vakıf komutan Yemen'e gönderilmiştir. Savaşın sonra Balkan harbiyle ilgili yazılan birçok kitapta bu planlar tartışılmıştır.

İzzet Paşa Balkan Harbi'nin başlamasıyla Yemen'den dönmek istemiş, ne olursa olsun savaşın önlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Harbiye Nazırı Nazım Paşa, Yemen'den dönmelerini uygun bulmamıştır. Bir an önce İstanbul'a dönmek isteyen İzzet Paşa ancak Çatalca muharebelerinin sonunda orduya katılabılmıştır. 23 Ocak 1913'te yapılan Babıali Baskını'nda Nazım Paşa'nın öldürülmesiyle, Başkomutanlık Vekaletine Ahmet İzzet Paşa getirildi.

İkinci Balkan savaşının başladığı günlerde, sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa bir suikast sonucu öldürüldü. 11 Haziran 1913'te meydana gelen bu olay üzerine, Mısırlı Sait halim Paşa sadrazamlığa getirildi. Harbiye Nezaretinde Ahmet İzzet Paşa getirildi.

İzzet Paşa Harbiye Nazırı olunca, Balkan Harbi'ni ve Nazım Paşa ile Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmelerini incelemek üzere Divanı Harbin tesis edilmesi için samimi gayret göstermiştir. Bu çabaları İttihat ve Terakki tarafından engellenmiştir.

Ahmet İzzet Paşa'nın iyi bir asker olması nedeniyle birinci Dünya Savaşında da vazgeçilemez olduğu ortadadır. Ruslar 1915 yılında Doğu Cephesinde Van, arkasından Muş ve Bitlis'i ele geçirinca, doğuya sevk edilen 2'nci Ordu K.lığına Ahmet İzzet Paşa getirildi. Harbiye Nazırlığına kadar yükselmiş olan İzzet Paşa, Ordu Komutanlığını memnuniyetle kabul etmiştir.

Doğu cephesinde Ruslara karşı büyük kayıplar verilmiştir. 2'nci Ordunun bölgeye çok geç sevk edilmesi ve müşterek komutanlık oluşturulmaması Başkomutanlığın hatasıdır. Daha sonra bu hatadan dönülmüş, Mart 1917'de Kafkas Ordular Grubu kurulmuş, komutanlığına Ferik Ahmet İzzet Paşa getirilmiştir.

I. Dünya Savaşına katılmakta birinci derecede rol oynayan Enver, Cemal ve Talat Paşalar ile diğer önemli parti erkânı, harbin kaybedildiğini anlar anlamaz ülkeyi terk ettiler. 8 Ekim 1918'de Sultan Vahdettin'e istifasını veren Talat Paşa, Vahdettin'in Tefvik Paşa'yı sadrazam olarak düşündüğünü öğrenince, pek ihtiyarlanmış olan Tefvik Paşa yerine, bu güç zamanda Ahmet İzzet Paşa'yı önerdi.

Vahdettin Tevfik Paşa'yı istemiş ancak Paşa kabineyi oluşturamayınca, İzzet Paşa 14 Ekim 1918'de Sadaret makamına getirilmiştir.

Yazar, İzzet Paşa'nın çok mütevazı bir kişiliği olduğunu, getirildiği makamları, mevki ve makam peşinde olmadan, isteksizce ve vatan, millet hizmeti için kabul ettiğini belirtiyor. Balkan Savaşı sırasında bağımsızlığını ilan eden Arnavutluk hakkında pek bilinmeyen bir konuyu dile getiriyor. Arnavutluk'un bağımsızlığını Osmanlı Devleti kabul etmiyor, ancak Büyük Devletler devreye girince kabul etmek zorunda kalıyor ve Arnavutluk tahtı için Prusya prenslerinden birisi düşünüyor. Arnavut ileri gelenleri ise Ahmet İzzet Paşa'ya teklif götürüyorlar. Osmanlı ricalinin konuya sıcak bakmasına rağmen, İzzet Paşa bu teklifi, ne Arnavutluk nede Osmanlı için yararlı olmayacağı değerlendirmesiyle kabul etmiyor. (s. 154)

İzzet Paşa hoşnutsuzların intikam duygularına alet olmamış, bu nedenle gizli İttihatçılıkla suçlanmıştır. Sadareti sırasında etrafına cephelerden tanıdığı ve yetenekli bulduğu subayları toplamıştır. 3'üncü Kolordu Komutanı İsmet (İnönü) Bey'i Harbiye Nezareti Müsteşarlığına, 8'inci Ordu Komutanı Cevat (Çobanlı) Paşa'yı Erkânı Harbiye Umumiye Reisliğine getirdi. 1'inci Kafkas Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'yı İstanbul'a çağırdı.

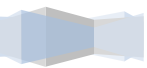
İzzet Paşa bu sıkıntılı dönemde, mütarekenin en uygun şartlarda yapılması için temaslarda bulundu. Kut'ül Amare'de esir edilen İngiliz Generali Towshend, bu günlerde Bahriye Nazırı Rauf Bey'e bir mektup yazarak İngiltere ile müzakerelere girişildiği takdirde, Osmanlı Hükümetine yardıma hazır olduğunu bildirdi.

Osmanlı Hükümeti de çeşitli yollardan mütareke için temasa geçmiş ancak olumlu bir cevap alamamıştı. Oysa İngiliz, Fransız ve İtalyanlar daha 7 Ekim 1918'de mütarekenin şartlarını kendi aralarında karara bağlamışlardı. Bu gizli karardan haberi olmayan İzzet Paşa şerefli şartlar elde edilmesi için çalışacağını vadeden Towshend ile görüşmeyi kabul etmişti. Towshend'in arabuluculuğunu kabul etmek, herhalde çaresizliğin boyutlarının iyi bir göstergesidir.

İşgalcilerin donanmaları İstanbul'a gelince, Padişah, İtilaf Devletlerine hoş görünecek bir hükümet kurmak ve İngilizlerin tam anlamıyla güvenilir bulmadıkları İzzet Paşa'yı uzaklaştırmak istemiştir. Baskılara dayanamayan İzzet Paşa Hükümeti 25 günlük iktidardan sonra, 8 Kasım 1918'de istifa etmiştir.

19 Mayıs 1919'da Damat Ferit Paşa kabinesi kuruldu. Ayrıca bugün ki Devlet Bakanlıklarına eş değer olabilecek bir kurum olan Meclisi Vükela oluşturulmuş, buraya da tecrübeli asker ve devlet adamları tayin edilmişti. İzzet Paşa'da Meclisi Vükela üyeliğine getirilmişti.

Ahmet İzzet Paşa Meclisi Vükela'da iken Osmanlı Devlet adamlarının Malta'ya sürülmesini sert bir dille eleştirdi. Padişahın ve işgalcilerin desteğini arkasına alan Damat Ferit Kuvay-ı Milliye'yi engellemek için her yolu deniyordu. Şimdi de Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Orbay'ın tutuklanmalarını istemeye başladı. Damat Ferit tarafından gönderilen tutuklama emri, Ahmet İzzet Paşa'nın istifasına neden olan olaylar zincirinin son halkası oldu.

Sevr Antlaşmasının imzalanması üzerine istifa eden Damat Ferit hükümeti yerine Tevfik Paşa hükümeti kuruldu. Dahiliye Nazırlığına da Ahmet İzzet Paşa getirildi. İngilizlerce, Tevfik Paşa ve İzzet Paşa ile bazı devlet adamlarının milliyetçilere yakın oldukları veya en azından milliyetçi amaçlara el altından yardımcı oldukları biliniyordu. Vatanseverliklerinden asla şüphe edilemeyecek iki eski Sadrazama kabinede görev verilmesi, İstanbul ile Anadolu'nun birbirine yaklaşması için atılmış çok olumlu bir adımdı. Bu sırada İsmet Bey'den (İnönü) İzzet Paşa'ya, İtilaf Devletlerinin kendileriyle münasebetlerinde, İzzet Paşa'dan başka kimsenin aracılığını kabul etmeyecekleri anlamında bir mektup geldi. Bunun üzerine İzzet Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya görüşme talebinde bulundu. Mustafa Kemal Paşa buna olumlu cevap verdi. Çeşitli girişimlerden sonra meşhur Bilecik görüşmesine karar verildi. Ahmet İzzet Paşa heyeti, 3 Aralık 1920'de hususi bir trenle Anadolu'ya hareket etti.

Tevfik Paşa Hükümetinin, Padişahın ve hatta İstanbul'daki yüksek komiserlerin bütün umutları, bu heyetin üzerinde toplanmış bulunuyordu. 5 Aralık'ta yapılan görüşme İzzet Paşa için büyük bir hayal kırıklığına neden oldu. *“Çünkü Mustafa Kemal Paşa İstanbul Hükümeti temsilcilerine karşı çok sert bir tavır takınmıştı. Kendisini ‘Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti Reisi’ olarak takdim eden Mustafa Kemal Paşa'nın ‘kimlerle müşerref oluyorum’ demesi üzerine biraz şaşırılmış görünen heyet üyeleri kendilerini takdim etmeye hazırlandıkları sırada Mustafa Kemal Paşa heyet üyelerine, İstanbul Hükümetini ve kendilerini o hükümetin üyesi olarak tanımadığını, dolayısıyla kendileriyle memleket meseleleri üzerinde konuşma yetkileri olamayacağını söyledi.”* (s. 279) Bu beklenmedik azarlama karşısında şaşırıp kalan heyet üyeleri, makam ve yetki söz konusu edilmeksizin görüşmenin yapılmasını kabul ettiler.

Yazar Mustafa Kemal Paşa'nın sert tavrını ifade ediyor, ancak saatler süren konuşmanın içeriğiyle ilgili bilgi verilmiyor. Aslında bu görüşmenin tüm kayıtlarının bilinme ihtiyacı olduğu da ortadadır. Saatler süren konuşmalardan, İstanbul'dan gelen heyetin esaslı hiçbir bilgi ve düşünceleri olmadığına kanaat getiren Mustafa Kemal Paşa, heyete hitaben *“mademki bizimle hemfikirsiniz ve mademki İstanbul'da bir iş görmeniz kabil değildir, o halde burada kalınız, müzakerenin devamına Ankara'da devam edebiliriz, misafirimizsiniz”* diyerek heyeti Ankara'ya getirdi.

Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya gelir gelmez Anadolu Ajansına *“zulüm gördükleri için Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile görüşmelerde bulunmak bahanesiyle İstanbul'dan çıkan ve İngilizlerce göz hapsinde tutulan vatansever aydınlardan İzzet Paşa ile beş arkadaşının, memleketin hayır ve selameti için, daha faydalı etkili bir şekilde çalışmak üzere Anadolu'ya katılmış olduklarını”* ilan etti. Diğer taraftan İzzet Paşa ve arkadaşlarının Milli Harekete katılmaya geldikleri Anadolu'da duyulursa, halkın morali yükseltilmiş olacaktı.

Ankara, dost ve düşman tarafından saygı duyulan bir asker olan İzzet Paşa'nın İstanbul'a dönmesini istemiyordu. Onun çalışmalarına Ankara'da devam edeceği inancı hala yaşatılıyordu. Fakat İzzet Paşa bir türlü bu doğrultuda karara varamadı. İstanbul'da daha yararlı olacaklarını, bu yüzden geri dönmek

istediklerini” söylemişti. Ankara Hükümeti, heyetin bu kadar isteksiz olması üzerine, nihayet İstanbul’a dönmesine karar verdi. İzzet Paşa İstanbul’a gider gitmez İstifa edeceğini belirtti.

Neticede İzzet Paşa ve Salih Paşa 7 Mart 1921’de Ankara’dan hareket ettiler. Vermiş oldukları yazılı teminat üzerine, bulunmuş oldukları Nazırlıklardan istifa ettiler. Ancak Ankara’dan dönüşlerinden üç ay kadar sonra meydana gelen gelişmeler üzerine, aynı kabinede Ahmet İzzet Paşa Hariciye Nezaretine, Salih Paşa tekrar Bahriye Nezaretine getirildi. İzzet Paşa’nın kabinede yeniden görev alması, Ankara Hükümeti tarafından çok sert bir şekilde eleştirildi. Mustafa Kemal Paşa, İzzet ve Salih Paşaların önceki istifalarını bir hile olarak değerlendirmiş, kabineye girmekte tereddüt göstermediklerini söylemiştir.

Olayların gelişmesi ve Milli Mücadelenin artık yavaş yavaş zafere doğru ilerlemesi ile Ankara Hükümetinin etkisi kaçınılmaz olmaya başlıyordu. Bu durumda dahi İstanbul Hükümeti kendisini merkez, Ankara Hükümetini ise geçici bir harp ve ihtilal komitesi gibi görmeye devam etmekteydi. Bu durum Sakarya Meydan Muharebesinde, Yunanlıların bozguna uğratılmasından sonra da devam etmiştir. Hatta 30 Ağustos Zaferinden sonra bile İstanbul Hükümeti aynı şekilde davranmıştır.

Zaferden sonra Ahmet İzzet Paşa Lozan’da yapılacak Konferansta, İstanbul Hükümetinden de bir üye bulunmasını, bunun “aracı” rolünü oynayabileceğini ifade ediyordu. İtilaf Devletleri de 27 Ekim 1922’de Ankara ve İstanbul Hükümetlerine birer şifahi nota vererek Lozan’da toplanacak konferansa davet ettiler. Sadrazam Tevfik Paşa, idari birliği sağlama hususunda hazır olduğunu, memleketin geleceği ve milletin haklarını savunmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce tayin edilecek bir zatın derhal İstanbul’a gönderilmesini istedi. TBMM buna büyük tepki gösterdi. Bu durum Mustafa Kemal Paşa’ya Saltanatı kaldırmak için büyük bir fırsat verdi. 1 Kasım 1922’de Saltanat kaldırıldı. 4 Kasım 1922’de Tefvik Paşa kabinesi istifa etti. İstanbul Hükümetinin istifasından sonra, TBMM Milli Mücadeleye iştirak etmeyen mülki ve askeri yetkililerin durumunu incelemeye başladı. Düzenlenen kararname ile emekli edildiler. Bu kararnameye istinaden Ahmet İzzet Paşa’nın 39 yıl önemli makam ve mevkilerde aralıksız devam eden görevi son buldu. İzzet Paşa 14 yıl süren emeklilikten sonra 31 Mart 1937’de 73 yaşında vefat etmiştir. Cenaze merasimine, halen en önemli makamlarda görev yapan şahsiyetler katılmıştır.

Ahmet İzzet Paşa; askerlik, felsefe, edebiyat, tarih, fen bilimleri gibi pek çok sahada derin bir bilgiye sahipti. Almanca, Fransızca, Arapça ve Farsça’yı çok iyi bilirdi. Güçlü bir kaleme sahip olduğu için “sahib-i seyf’ül kalem” ünvanına sahipti. Hatıratından başka, Türk siyasi tarihi için önemli bir kaynak olan “1897 Osmanlı-Yunan Seferi” ile “Din ve İlim” adlı eserleri yazmıştır. Büyük bir kitap sevgisine sahip olan Ahmet İzzet Paşa’nın kütüphanesi vefatından sonra Harp Akademilerine bağışlanmıştır.

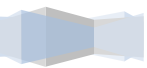
Ahmet İzzet Paşa modern Harp Okulunun olgunlaşma dönemine girdiği yıllarda, Harp Okulu ve Harp Akademisinde okumuş, dört dili çok iyi bilen Almanya’da eğitim görmüş, dönemin askeri taktik ve tekniklerini iyi öğrenmiş bir askerdir. Yazar kitabın sonuç bölümünde Ahmet İzzet Paşa’dan büyük övgülerle bahsederek “geniş bir kültüre sahip büyük bir strateji uzmanı idi” “Birinci Cihan Harbine

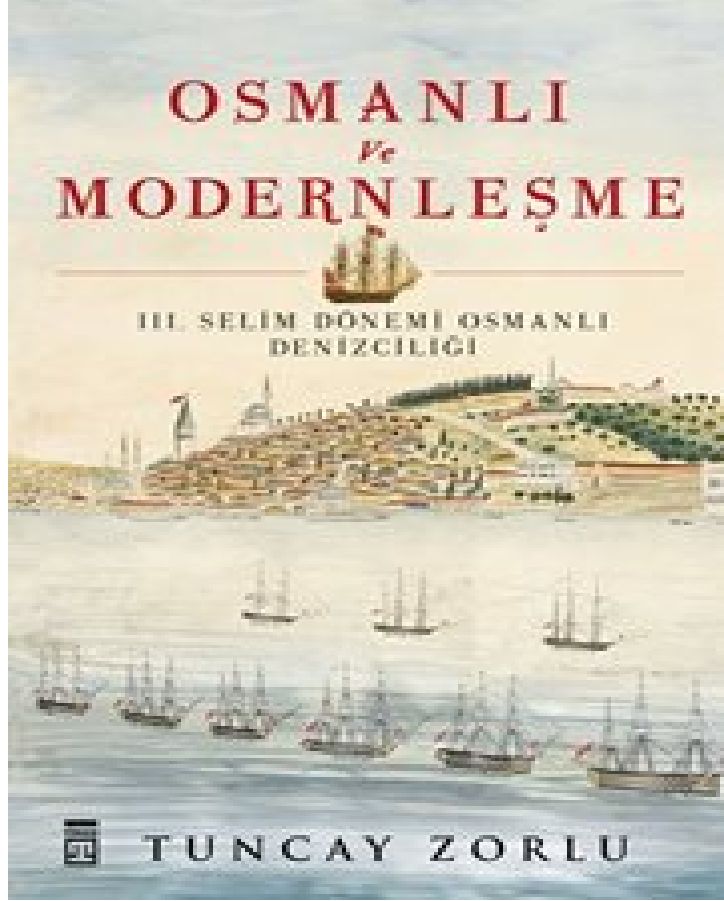
girilmesine şiddetle karşı çıkmıştır” “Milli Mücadeleye çok büyük katkıları olmuştur, icraatları Damat Ferit hükümetlerine göre çok farklı bir çizgidedir” “ancak bu büyük mücadelede acizane kendi hizmetlerinin inkar edilip, unutulmuş olmasına üzülmekte hatta ‘feryat’ etmektedir.” şeklinde ifade etmiştir.

Yazarın ifadelerine büyük ölçüde katılmamak mümkün değil, ancak taktik düzeltmelerle telafi edilmesi mümkün olmayan iki büyük stratejik hata, yazarın ifade ettiği *“büyük bir strateji uzmanı”* olduğu fikrine katılmamızı engellemektedir. İleri Balkan Harbi arefesinde, Yemen’deki isyanı bastırmak üzere, 40 taburluk bir kuvvetle gidilmesi, İzzet Paşa’nın Yemen sorununu en iyi bilenlerden birisi olmasına rağmen, genel resme stratejik bütünlük içerisinde bakıldığında, tıpkı kafası giyotine uzatılmışken, ayağındaki yara için telaş eden bir adam durumuna düşülmesi gibidir. Ordunun başındaki en önemli askerlerden birisinin yokluğu, Balkan Harbinde birçok problemin çözülmesini engelleyen bir faktör olarak ortaya çıkmıştır.

İkincisi ve daha önemlisi, Mustafa Kemal Paşa, dürüst, kabiliyetli bir asker olarak bildiği İzzet Paşa’yı bir şekilde Milli Mücadele içerisinde görmek istemiştir. Bunun için her türlü ortamın sağlanmış olmasına rağmen, onlara katılarak doğru yolu bulma basiretini gösterememiş ve Milli Mücadeleye doğrudan maddi ve manevi desteği verememiş olmasıdır. Ahmet İzzet Paşa gibi çağdaşlarına göre iyi yetişmiş ve tecrübeli devlet adamlarının neden Kuvayı Milliye tarafında değil, İstanbul Hükümeti yanında yer aldıkları, yazarın kitapta değinmeyi tercih etmediği, ancak incelemeye değecek kadar önemli bir konu olduğu değerlendirilmektedir. Muhtemelen Milli Mücadelenin başarıya ulaşamayacağı yanılığısı, ve kişisel bir takım kaygılarla gerçekleri göremeyecek bir durumdaydılar. Büyük Atatürk Nutuk’ta *“Efendiler, Ahmet İzzet Paşa, ekmeği ve nimeti ile yetiştiği Türk milletinin içinde kalarak, ona en acı kara günlerinde hizmet etmeyi, Vahdettin’in hizmetinde olmaya tercih edememişti. Dürrizade Esseyit Abdullah’ın fetvasına bağlı kalıp, sultanın emri dışına çıkmakla suçlanmaktan ve şeriatın hışmına uğramaktan çekindi”* şeklinde ifade etmiştir. Yazar, sonuç bölümünde Ahmet İzzet Paşa’yı büyük asker ve devlet adamı olarak nitelendirmektedir. Oysa Büyük Kurtarıcı Atatürk Nutuk’ta yine Ahmet İzzet Paşa bahsini bitirirken yöneticilere ilişkin şu tavsiyeyi ifade etmektedir. *“Efendiler, İzzet ve Salih Paşa’lar aylarca Ankara’da oturdular. Milli ilkelerimizi kabul etmek şartıyla, kendilerine milli hizmet ve görev vermeye hazırдық. Yanaşmadılar. “Efendiler, sırası gelmişken, aziz milletime şunu tavsiye ederimki, bağrında yetiştirerek başının üstüne kadar çıkaracağı adamların kanındaki, vicdanındaki öz cevheri çok iyi tahlil etmek dikkatinden bir an geri kalmayın.”*¹

¹ Kemal Atatürk, Nutuk, Atatürk Araştırma Merkezi, 2002, s. 412

Osmanlı ve Modernleşme, III.Selim Dönemi Osmanlı Denizciliği

Tuncay Zorlu,

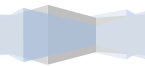
TİMAŞ Yayınları, 2014, İstanbul, s.392, ISBN 978 – 605 – 08 – 1507 – 8

Fatih ERBAŞ*

Kitabın yazarı, Türkiye’de deniz tarihi konusunda çalışma yapan sayılı akademisyenlerden olan Tuncay Zorlu’dur. Zorlu, özellikle teknoloji tarihi boyutunda ilgi göstermektedir denizciliğe. Yoğunlaştığı dönem de, Türk denizciliğinde atılım yapılan dönemlerden biri olan III. Selim devridir.

Kitap üç yüz doksan iki sayfadan oluşmaktadır. Kitabın indeksten önceki son otuz sayfası çeşitli fotoğraflara, Türk ve İngiliz arşiv belgelerine, gemi isim ve gemi malzemeleri listelerine ayrılmıştır. Gemilerde kullanılacak toplar, toplarda kullanılacak materyal, işaret sancak masraf defteri, tersanede bakım için bekleyen gemi isimleri, Osmanlı kereste kaynaklarına dair İngiliz belgesi, 1801 yılındaki Osmanlı harp gemisi isimleri, III. Selim dönemi Tersane Eminleri isim

* Uluslararası Güvenlik Stratejileri Doktoru, fatiherbas@gmail.com

listesi, 19. yüzyıl başında İngiltere'den Türkiye'ye ihraç edilen bakır miktarı ve maliyeti, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki buharlı gemi yazışmaları bu eklerde yer alan belgelerdendir.

Kitap dört bölümden oluşmaktadır:

III.Selim Dönemine Kadar Osmanlı Deniz Teknolojisinin Gelişimi, 18. Yüzyıl Sonları ve 19. Yüzyıl Başlarında Gemi İnşa Teknolojisinde Görülen Gelişmeler, Osmanlı Donanmasının Modernleşmesine Katkı Yapan Yabancı Uzmanlar ve Üçüncü Selim Dönemi Gemileri kitabın bölümlerini oluşturmaktadır.

Bu kitabı farklı kılan en önemli husus şudur ki; Osmanlı denizciliğinin tesadüflerle ortaya çıkmış gelişmiş ve başarıya ulaşmış bir alan olmadığını delilleri ile ortaya koymaktadır. Osmanlı Devleti'nin gücünün fevkinde olduğu 16. Yüzyıl ve gittikçe güç kaybettiği sonraki yüzyıllarda da, denizciliği bir disiplin olarak ele aldığı ve bilinçli hamlelerle donanmayı geliştirmeye gayret ettiği bu kitapta önemle yer verilen hususlardandır. Bu kapsamda, Osmanlı'nın bilinçli bir denizcilik politikasına sahip olduğunu delillerle ortaya koyan Palmira Brummet'in Osmanlı Denizgücü isimli eseri de referans olarak gösterilmektedir. Ayrıca kitabın yazılış nedenlerinin en önemlilerinden biri olarak, Osmanlı denizciliği hakkında bilgiye dayanmayan ön yargıları kırmak olarak da ifade edilmektedir. Bütün bunlar ele alınmak ve bir esas kabul edilmekle birlikte, bu kitapla yapılmak istenen şeyin "III. Selim dönemi Osmanlı donanmasının teknolojik durumunu detaylandırmak" olduğu yazar tarafından ifade edilmektedir.

Kitabın ilk bölümü, bizleri ana konuya hazırlamaktadır. Bu çerçevede; Osmanlı Devleti'nin askeri bahriyesinde kürekten yelkene geçiş gayretleri ve bu süreçte yaşananlar, 1770 Çeşme Faciası ve sonrasında olanlar ele alınıyor. Birinci bölüm Osmanlı bahriyesinde teknolojik gelişimin başlangıç dönemini ve hangi sâiklerin değişimde etkin olduğunu ortaya koymaya çalışıyor.

İkinci bölümde 18. Yüzyıl sonunda Osmanlı donanması gemi inşasında kullanılan malzemeler ve bunların kaynakları hakkında belgeye dayalı bilgi paylaşılıyor. Bu yapılırken o dönem için gemi inşanın temel malzemesi olan kerestenin Osmanlı vilayetlerinden hangi esaslara göre ve hangi nizamda temin edildiği açıklanmaktadır. Bu çerçevede; Midilli, Canik, Kaz Dağları, Taşoz, Kastamonu, Gemlik, Gümülcine, Bolu, Beypazarı, Ayvalık ve Akyazı'nın temel kereste kaynaklarının oluşturduğunu öğrenmekteyiz. Bu bölümde ayrıca III.Selim döneminde gemilerde kullanılan bazı malzemeler hakkında bilgi de verilmektedir.

Bu bölümde; Osmanlı'nın ana gemi inşa mekânının Haliç'teki Tersane-i Amire olduğunu, gemilerin esas olarak karada inşasının tamamlandıktan sonra kızağa alınıp süratle denize indirildiğini, daha sonra Fransız mühendis Le Brun'un katkısı ile denize indirme yönteminin değiştiğini, bakır kaplamanın Osmanlı donanmasına III. Selim döneminde nasıl girdiğini, sivil

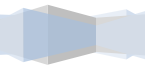
halkın “seyir defteri” diye bildiği “gemi jurnalinin” 18. Yüzyılın sonunda tutulmaya başlandığını, yine gemi iâşe sisteminin de 18. Yüzyıl sonunda devreye girdiğini, tersanede yeni tezgâhların, gözlerin ve kızakların inşa edildiğini öğrenmekteyiz.

Üçüncü bölüm, Osmanlı donanmasının gelişmesinde rol oynamış yabancı uzmanlara ayrılmış. Çeşme baskınının oluşturduğu travma Osmanlı’yı acil tedbir aramaya itmiş, bu kapsamda başvurulacak yollardan biri de yabancı müşavirler olmuştur. İşbirliğine ilk gidilen ülkelerin başında ise Fransa gelmektedir çünkü Osmanlı Devleti ile Fransa’nın uzun yıllara sâri bir dostluk ilişkisi mevcuttur ve o zaman henüz Fransa’nın Mısır’a saldırısı söz konusu değildir. O dönemin en meşhur müşaviri ise Fransız mühendis Le Brun idi. Fransa’nın 1798 Mısır saldırısı Osmanlı’nın Fransa ile teknoloji ve personel işbirliğini sekteye uğratmıştır. Osmanlı Fransız ilişkilerinin bozulması İngiliz uzmanların Türkiye’de önünü açmıştır. Bu dönemden sonra, II.Mahmut döneminde ABD ile kalkışılan işbirliği dönemi hariç, II.Abdülhamit döneminin ortalarına kadar İngiliz müşavirler boy göstermiştir.

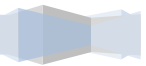
Kitabın dördüncü bölümü bir yönüyle bir başvuru bölümü şeklindedir. III.Selim döneminin gemi tipleri, sayıları, isimleri ve özellikleri gerektiği zaman yeteri kadar bilgi Zorlu’nun kitabının dördüncü bölümünde yer almaktadır. Bu bölümde ilginç bilgiler de öğrenmekteyiz. Mesela 18. Yüzyıla kadar gemilerin bir isminin olmadığı, gemilerin “Hasan Reis’in Kadırgası” gibi sahiplerinin isimleriyle anıldığı veya geminin yapımına emeği geçenlerin isimlerinin verildiği (Uzunçarşılı esnafının yaptırdığı kalyona “Uzunçarşılı” isminin verilmesi) gibi... Bu konuda Türk donanmasında bir gelenek oluştuğunu ve günümüzde de gurbetçilerimizin yardımları ile yapılan bir hücumkota “Gurbet” isminin verildiğini ifade edelim. Bazı dönemlerin gemilere verilen isimleri etkilediği de görülmektedir. Mesela, 1770 Çeşme baskınından sonra inşa edilen gemilere hep hamasi isimler verilmiştir: Burc-ı Zafer, Nasr-ı Cenk, Ejder-i Bahri ve Fatih-i Bahri gibi...

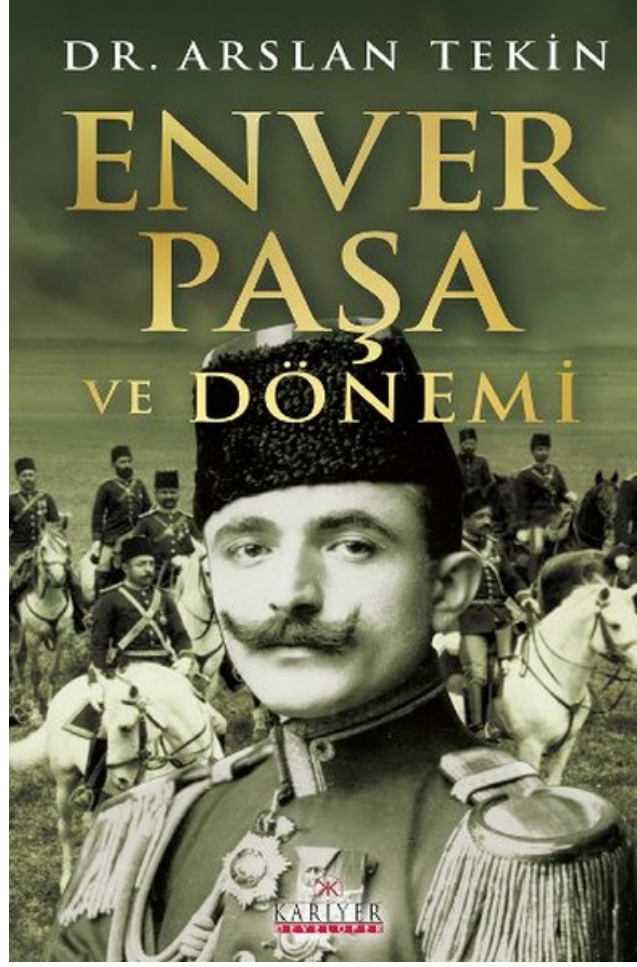
Osmanlı donanması gemi türleri de bu bölümün konularındandır. Bu çerçevede okuyucuya o dönemin büyük ve önemli gemilerinin üç ambarlı(güverteli) 50-55 metre civarında boyu olan kalyonlar olduğunu da hatırlatmakta fayda görülmektedir. Genellikle 80 civarında topları bulunmaktadır. Malzeme ahşap olduğu için çok güçlü toplar kullanılamamaktadır. Bu, bugünün ölçülerinde küçük olan gemide 1200 civarında personel görev yaptığını da ifade etmek gerekir.

Netice olarak; Tuncay Zorlu’nun kitabı bir yandan III. Selim donanması hakkında bilgi verirken, aynı zamanda günümüz ölçülerinde sahip olduğumuz bilgilerle o dönemi değerlendiremeyeceğimiz, devlet gerilemekle birlikte yine de değişim ve gelişim için büyük gayret gösterildiği ve bu çerçevede teknolojiyenin, yabancı desteğinden yararlandığı ve bunların bilinçli tercihler şeklinde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. III. Selim donanması Osmanlı klasik donanma anlayışının değişime başladığı dönem olması hasebiyle bu kitap önem arz etmektedir ve

bu çerçevede teknoloji ve donanma tarihine ilgi duyanların ve bir yönüyle de Osmanlı'nın bir döneminin bir yüzünü merak edenlerin okuması gereken bir kaynak eser olarak değerlendirilmektedir.

Enver Paşa ve Dönemi

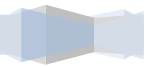
Arslan Tekin

İstanbul, Kariyer Yayıncılık, 2016, 663 sayfa, ISBN: 978- 605- 9916-12-7

Tuğrul Oğuzhan YILMAZ*

Akademisyen- gazeteci yazar Arslan Tekin'in "*Enver Paşa ve Dönemi*" isimli eseri, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında, Harbiye Nazırlığı ve Başkomutan Vekilliği gibi önemli görevler üstlenen ve tartışmalı bir siyasî kişilik olarak lanse edilen Enver Paşa ve onun hayatı ile mücadelesini ele almaktadır. Yazar, eserinde dönem ile ilgili çoğunlukla akademik çalışmalara ve hatıralara başvurmuş, zaman zaman arşiv belgelerinden de aktarma yolu ile yararlanmış. Söz konusu eser içerik açısından zengin ve geniş kapsamlı sayılabilecek bir eser olmasına rağmen, aynı kanaatimizi bibliyografya hususunda belirtemeyeceğiz. Yazar: "*okuyucuya, Enver'in şahsında dönemi anlatabilmek için hususiyetle kaynakları öne çıkar*"dığını (s. 16) belirtse de; bibliyografya hususunda sınırlı ve

* Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (SAREN) Strateji ve Stratejik Araştırmalar Anabilim Dalı Harp Tarihi ve Strateji Bölümü Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, tugrul.oguzhan.yilmaz@gmail.com

kısıtlı bir kaynakçaya sahiptir. Eser içerik olarak doyurucu olup, başlıklar yerinde kullanılmış ve kronolojik bütünlük -bazı bölümler dışında- sağlanmıştır.

Uzun sayılabilecek başlıklara açıklamalar getirilmiş fakat bazı bölümler içerik açısından kısa ve zayıf kalmıştır. Zannediyoruz ki yazar, eserin 663 sayfalık uzun bir eser olması sebebiyle söz konusu bölümleri kısa tutmak zorunda kalmıştır. Yazar, özellikle Enver Paşa'nın subaylık yıllarından şehadetine kadar olan dönemi özenle incelemiştir.

Türkiye'de çeşitli siyasî çevreler tarafından şiddetle tartışılan Enver Paşa, bugüne kadar birçok yersiz ithama maruz kalmış, hakkında ortaya atılan suç isnatları ve müdafaa tezleri de özellikle ideolojik kaygılarla ortaya konmuştur. Yazarın incelediği dönem içerisinde Enver Paşa'yı "*ideolojik taassub*"tan (s. 13) uzak ve siyasî kaygılardan sıyrılarak değerlendirmesi, bu derece titiz yaklaşılması gereken bir konu için hayli yerinde olmuştur. Enver Paşa'nın "*Turancı mı, yoksa İslâmcı mı*" olduğuna dair tartışmalara girmemiş olan yazar son zamanlarda Enver Paşa'yı "*Turancılık dairesinin dışına çıkarmak*" ile ilgili çalışmaları yersiz bularak Enver Paşa'nın hem Türk birlikçi hem de İslâm birlikçi yönüne atıfta bulunmuştur. (s. 15) Enver Paşa'ya karşı yapılan suç isnatlarını müdafaa, müdafaa tezlerine karşı da saldırı gibi bir kaygı gütmeyen yazar, üçüncü bir şahıs olarak olayları tarafsızca izleme çabası göstermiş, dönemi değerlendirerek Enver Paşa'ya hakkını teslim edebilmiştir.

Enver Paşa'nın idealist dinamikleri ve inanç dünyası ile ilgili kıymetli tespitlerde bulunan yazar, Enver Paşa'nın ömrü boyunca verdiği mücadele sırasındaki kahramanlığına dikkat çekmiştir. (s. 16- 19) Enver Paşa'nın hayatı ile ilgili kısa bir giriş yaptıktan sonra, Enver Paşa'nın henüz genç bir Osmanlı subayı iken Balkanlar'da gayrimüslim çetelere karşı mücadelesine dikkat çekmiş ve Enver Paşa'nın ailesi hakkında okuyucuya bilgi vermiştir. Söz konusu bölümler içerisinde Enver Paşa'nın ordu içerisindeki askerî düzenlemelerine, getirdiği toplumsal yeniliklere ve bunların başarısına dikkat çeken yazar, bu hususta yerinde tespitlerde bulunmuştur. (s. 25) Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'na katılımıyla ilgili olarak bilgi veren yazar, Osmanlı Devleti'nin Almanlarla ittifak arayışlarına değinmiş ve Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'na girişi ile ilgili çeşitli bilgiler vermiştir. Söz konusu dönem içerisinde Enver Paşa'nın Teşkilat-ı Mahsusa yerine ikame ettiği "*İslâm İhtilal Cemiyetleri İttihadi*"nın Sovyet desteği ile kurulduğunu iddia etmiş (s. 28) fakat bu iddiaya dair herhangi bir kaynak göstermemiştir. Aynı zamanda yazar, Enver Paşa ile amcası Halil (Kut) Paşa'nın arasındaki yaş farkını 2 olarak belirtmiş (s. 92) olsa da bu hususta bir yanlışlık yapmıştır. Söz konusu Enver Paşa ile Halil (Kut) Paşa arasındaki yaş farkı 1'dir.¹

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluş safhasını işleyen yazar: "*Enver'i İttihat ve Terakki mi taşıdı, İttihat ve Terakki Enver'i mi? Her iki tez de doğru. Enver'i anlayabilmek için İttihat ve Terakki'nin bütün safhalarını bilmek gerekir ve asıl fikir yapısını... Enver, İttihat ve Terakki içinde fikrini yoğurmuştur.*" cümleleriyle Enver Paşa- İttihat ve Terakki ilişkisine dair açıklık getirmiştir. (s. 77) Yazarın, İttihat ve Terakki'yi anlatırken döneminde önde gelen İttihatçıların eserlerine başvurması konuya hakim olmasını sağlamıştır. 2. Meşrutiyet'in ilanına ve Enver Paşa'nın 2. Meşrutiyet'in ilanı sırasındaki rolüne ve faaliyetlerine dikkat çeken yazar, dönemi incelerken Büyük Britanya İmparatoru ve Rus Çarı'nın Osmanlı topraklarını parçalamak üzere Reval'de yaptıkları görüşmenin, İttihatçılar üzerinde ciddi bir tesir bıraktığını belirtmiştir. (s. 101, 105)

Yakın dönem içersinde İttihatçıların, batılı sömürgeci devletlere uyararak (!) Osmanlı Devleti'ni tarih sahnesinden sildiklerine ve İttihatçıların yabancı kaynaklı olduklarına dair iddiaları yazar şu cümleleriyle savuşturmuştur: "*Sultan Hamit'i deviren hareket, özü bakımından yerlidir. Üslubu bakımından Balkanlıdır. Kılıfı ise Osmanlıdır.*" (s. 119) İttihatçıların, Osmanlı Devleti Padişahı ile

¹ Murat Bardakçı, Enver, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 655.

İlgili hiç bir sorunu bulunmadığını belirten yazar aksine İttihatçıların Padişah'a "sıkı sıkıya" bağlı olduklarını belirtmiş ve gerçekleştirilen çalışmaları "padişahla yeni 'vatandaş' diyalogu"nun kurulmasına yönelik "sınırlı bir reform" olarak nitelendirmiştir. (s. 126) Yazar, dönemin önde gelen İttihatçılara atıfla İttihat ve Terakki hareketinin kimliğinin: "Türk ve Müslüman", "Türk milliyetçisi", "millî" bir kimlik olduğunu vurgulamış fakat cemiyet içerisinde Türk ve Müslüman olmayanların ve aynı zamanda millî olmayan unsurların bulunduğunun da tespitini gerçekleştirmiştir. (s. 153- 154)

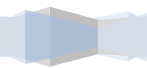
İttihat ve Terakki'ye karşı bir halk inancı haline gelen dinsiz- masonlar memleketi batırdılar (!) söylentilerine de bir cevap getiren yazar, İttihat ve Terakki- Masonluk konularına açıklık getirmiş, İttihatçıların arasında masonların bulunduğunu belirtmiş fakat İttihatçıların masonlara karşı kesin ve net tavırlarını açık bir şekilde ortaya koymuş ve Enver Paşa'nın mason olmadığına sahil delillerle ispat getirmiştir. (s. 162- 171)

Sırasıyla Trablusgarp Savaşı, Bâb-ı Âli Baskını, Balkan Savaşları ve 31 Mart vakası hakkında bilgiler veren yazar, söz konusu bölüm içerisinde kronolojik- tarihi bütünlüğe sadık kalmamış ve tarihi sıralama ile ilgili olarak şahsi kanaatimizce konuyu karmaşıklaştıracak yanlış bir tutum içerisine girmiştir. Yazar, İttihatçıların Enver Paşa öncülüğünde Bâb-ı Âli'ye gerçekleştirdikleri baskın için "Bu Babîli hareketi; Edirne'yi kurtarmak suretiyle, sağlam bir hudut hattı sağlamak ve bir kelime ile 'mümkün olduğu kadar iyi bir sulh' yapmak imkânını elde etmek için yapılmıştı." cümleleriyle konuya dair olumlu kanaatlerini belirtmiştir. (s. 199) Yazar ayrıca Balkan Savaşları sırasında; Balkanların çok kısa bir süre içerisinde kaybedilmesinin İttihatçı subaylar arasında adeta bir travma etkisi yarattığını (s. 213) ve 31 Mart hareketinin İttihat ve Terakki'ye karşı yapıldığını ortaya koyarak gayet doğru ve yerinde tespitlerde bulunmuştur. (s. 242)

Enver Paşa'nın, Naciye Sultan ile evliliğini ve Osmanlı sarayına damat oluşunu konu edinen yazar, hemen ardından Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı sırasındaki ittifak arayışları, Almanlarla gerçekleştirilen ittifak ve Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'na girişi hakkında bilgiler vermiş ve Osmanlı- Alman ittifakı hakkında yerinde tespitler yaparak konuyu objektif bir şekilde değerlendirmeye çalışmıştır. 1. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin İtilâf Devletleri'ni ciddi bir hezime uğrattığı Çanakkale Zaferi'ne değinen yazar, Enver Paşa'nın Çanakkale Zaferi sırasındaki rolüne dair bilgiler vermiştir. Osmanlı Devleti'nin, 1. Dünya Savaşı sırasında Ermeni tehcirinin "çok acı neticeler" verdiğini belirten yazar, tehcir öncesi Ermeni faaliyetleri hakkında kısa bilgiler verdikten sonra tehcir sırasında "harp içindeki bir ülkenin içeriden vurulmasında, birinci dereceden tedbir almayı" Enver Paşa'nın düşündüğünü ve Ermeni çetelerinin Müslüman ahali üzerindeki faaliyetlerinden zarar görmemek adına bu tür bir uygulamaya gidildiğini belirtmiştir. (s. 315- 325) Tehcir sırasında Ermenilerin İtilâf Devletleri ile iş birliği yaptığına değinen yazar, "Alman istihbarat kaynaklarında, Şubat 1915 itibarıyla 592 Osmanlı Ermenisi ve 11.854 diğer Ermenilerden olmak üzere toplam 12.446 Ermeninin Fransız ordusuna alındığı"nın yazılı olduğunu belirtmiş fakat söz konusu belgeye yer vermemiştir.

Enver Paşa'nın 1. Dünya Savaşı sırasındaki cephe ziyaretlerine de eserinde yer veren yazar, dönem ile ilgili çoğu kaynakta yer verilmeyen, kıymetli bir sayfayı okuyucu ile paylaşmış ve ele almıştır. Enver Paşa'nın 1. Dünya Savaşı sırasındaki Ortadoğu ziyareti ile ilgili olarak bilgi veren yazar, Enver Paşa'nın Ortadoğu ziyareti ile ilgili olarak döneme dair çok önemli bir hatırat kaynağını gözden kaçırmıştır.²

² Söz konusu eser için bkz. (Kürt Muhammed Ali, Enver Paşa'nın Ortadoğu Seyahati, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2007).

Osmanlı Devleti'nin istihbarat birimi Teşkilat-ı Mahsusa'ya da eserinde önemli bir bölüm ayıran (s. 214, 227- 232, 341- 358) yazar, Teşkilat-ı Mahsusa'nın bazı askerî faaliyetlerine değinerek örneklendirmeler yapmış ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın fiilî olarak 1914 yılında kurulmadan önce 1911 Trablusgarp Savaşı sırasında ve 1912- 1913 Balkan Savaşları sırasında faaliyetlerinin temellendirildiği yolunda saptamalar yapmıştır. (s. 227) Söz konusu saptamalarını "*İngiliz istihbarat raporları da Teşkilat-ı Mahsusa'nın 1914 öncesinde faaliyette olduğuna işaret etmektedir.*" şeklinde desteklemiş fakat söz konusu iddia ettiği belgeye herhangi bir atıf yapmamıştır. Yazarın, kuvvetle muhtemel; eserinde Teşkilat-ı Mahsusa'ya yer verirken, Teşkilat-ı Mahsusa'nın organizasyon yapısını³ ele alan ve konuyla alakalı sıkça başvurulan temel kaynaklar⁴dan bazılarını gözden kaçırmış olması sebebiyle; Teşkilat-ı Mahsusa hakkında ciddi yanlışlıklar meydana gelmiştir. Örneklendirmek gerekirse yazar, eserinin bir çok yerinde; Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluşundan kapatılışına kadar ki süreç içerisinde Teşkilat içerisinde görev yapan ve daha sonradan Teşkilat-ı Mahsusa'nın tasfiyesi ile görevlendirilen Hüsamettin (Ertürk) Bey'den Teşkilat-ı Mahsusa başkanı şeklinde söz etmiştir. (s. 190, 341, 345, 351, 375, 608) Söz konusu iddia gerçeği yansıtmamaktadır. Hüsamettin (Ertürk) Bey Teşkilat-ı Mahsusa'da ciddi görevler üstlenmiş fakat Teşkilat-ı Mahsusa başkanlığı görevini hiç bir zaman yerine getirmemiştir. Aynı şekilde yazar eserinin bir yerinde Kuşçubaşı Eşref Bey'den "*Teşkilat-ı Mahsusa Başkanı*" (s. 486) şeklinde bahsetmiş⁵ ve kendisinin Teşkilat-ı Mahsusa'ya ödenek sağlamak ve Almanlardan para yardımı almak üzere 1914- 1917 yılları arasında birçok defa Almanya'ya gittiğinden bahsetmiştir. (s. 346) Söz konusu iddialar hiçbir şekilde gerçeği yansıtmamakla birlikte, yazılanlar arasında bu konuda ciddi yanlışlıklar mevcuttur.⁶ Yazar, Teşkilat-ı Mahsusa bölümünün içerisinde İttihat ve Terakki silahşorlarından ve Teşkilat-ı Mahsusa görevlilerinden Yakup Cemil ve onun idamı ile ilgili de bilgiler vermiştir. (s. 348- 358) Yakup Cemil'in idam edilmesi ile ilgili olarak 2 kaynaktan yararlanan yazar; Yakup Cemil ve idamı hakkında geniş bilgi veren bazı önemli eserleri de gözden kaçırmıştır.⁷

Enver Paşa'nın 1. Dünya Savaşı sırasında Sarıkamış Harekatı'nda⁸ üstlendiği rol hakkında da bilgi veren yazar, Sarıkamış harekatına ve Kafkas İslâm Ordusu'nun⁹ faaliyetlerine de eserinde yer vermiştir. Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'ndan çekilmesini; İttihat ve Terakki'nin gerçekleştirilen son kongresini ve Enver Paşa'nın beraberindeki İttihat ve Terakki liderleri ile yurtdışına çıkmak zorunda kalmasını konu edinen yazar; Enver Paşa'nın yurt dışındaki faaliyetleri ile

³ Teşkilat-ı Mahsusa'nın organizasyon yapısını ele alan makaleler hakkında bkz. (Polat Safi, "Fiilden İsim: Teşkilat-ı Mahsusa", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 243, Mart 2014, ss. 74- 79). (Polat Safi, "Teşkilat-ı Mahsusa: İsmiyle Müsemma Bir Örgüt", *Derin Tarih*, Özel Sayı: 1, 2014, ss. 99- 103). (Polat Safi, "15 Maddede Teşkilat-ı Mahsusa'dan Umum Âlem- i İslâm'a", *Derin Tarih*, Sayı: 51, Haziran 2016, ss. 46- 55).

⁴Teşkilat-ı Mahsusa hakkında bkz: (Mustafa Balcıoğlu, Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyete, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001). (Ahmet Tetik, Teşkilat-ı Mahsusa Tarihi (Umûr-ı Şarkıyye Dairesi) Cilt: 1 (1914- 1916), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014). (Philip HendrickStoddart, Teşkilat-ı Mahsusa, Yarın Yayınları, İstanbul, 2015).

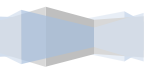
⁵ Teşkilat-ı Mahsusa'da başkanlıkgörevini yerine getiren isimler için bkz. (Vahdet Keleşyılmaz, "Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Kuruluşu, Başkanları ve Mustafa Kemal", *Türkler*, Ankara, 2002, Cilt: 13, ss. 316- 320).

⁶ Kuşçubaşı Eşref Bey ile ilgili olarak tarihi- biyografik bir çalışma için bkz. (Ahmet Efe, Efsaneden Gerçeğe Kuşçubaşı Eşref, Bengi Yayınları, İstanbul, 2010, 2. Basım.)

⁷ Söz konusu eserler hakkında bkz. (Sadi Borak, İktidar Koltuğundan İdam Sehпасına: Yakın Tarihimizde Siyasî Cinayetler ve İdamlar, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1962). (Mustafa Ragıp Esatlı, İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi: Yakup Cemil Niçin ve Nasıl Öldürüldü?, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2004).

⁸ Özellikle rakamsal ihtilafların bulunduğu Sarıkamış harekatı hakkında bkz. (Ziya Nur Aksun, Enver Paşa ve Sarıkamış Harekâtı, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2008). (Hakan Boz, "100. Yılında Sarıkamış Harekâtı: Efsaneler ve Gerçekler", *Turan Dergisi*, Sayı: 24, 2015, ss. 53- 67).

⁹ Kafkas İslâm Ordusu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Mustafa Görürüylmaz, Türk Kafkas İslâm Ordusu ve Ermeniler -1918-, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2007).

ilgili detaylı bilgiler vermiştir.¹⁰ Enver Paşa'nın, 1. Dünya Savaşı'ndan sonra yurt dışındaki faaliyetleri sırasında kurduğu "*İslâm İhtilal Cemiyetleri İttihadı*" hakkında detaylı bilgi veren ve "*Anadolu'yu merkez yaparak bu defa tüm İslâm dünyasını içine alacak*" yeni bir çalışma olarak konuyu değerlendiren yazarın, söz konusu cemiyet ve söz konusu cemiyetin yayın organı "*Livâü'l- İslâm*"dan bahsederken konuyla ilgili olarak gerçekleştirilmiş kapsamlı bir eseri gözden kaçırmış olması şaşırtıcıdır.¹¹

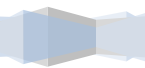
Millî Mücadele sırasında Enver Paşa- Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa münasebetlerini de irdeleyen yazar, Enver Paşa'nın Türkistan'da Ruslara karşı gerçekleştirdiği bağımsızlık mücadelesi hakkında kıymetli bilgiler vermiş ve Enver Paşa'nın Türk Milleti'nin kurtuluşu yolunda mücadeleye atıldığını belirterek Enver Paşa'nın hakkını teslim etmiştir. (s. 521, 523.) Enver Paşa'nın şehadeti ve Türkistan'da geçirdiği son günler ile ilgili önemli arşiv belgelerini farklı kaynaklardan nakil yoluyla kullanan yazar, okuyucuya önemli bilgiler sunmuştur. Kitabın son bölümlerinde ise Enver Paşa'nın Livâü'l- İslâm Dergisi'nde kaleme aldığı yazı ve nutuklara, aynı zamanda Trablusgarp'ta kaleme aldığı bazı mektuplara da yer veren yazar, Enver Paşa'nın kişiliği ve iç dünyasına da yer vererek, dönemin önde gelen isimleri ile Enver Paşa'nın münasebetleri hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmuştur.

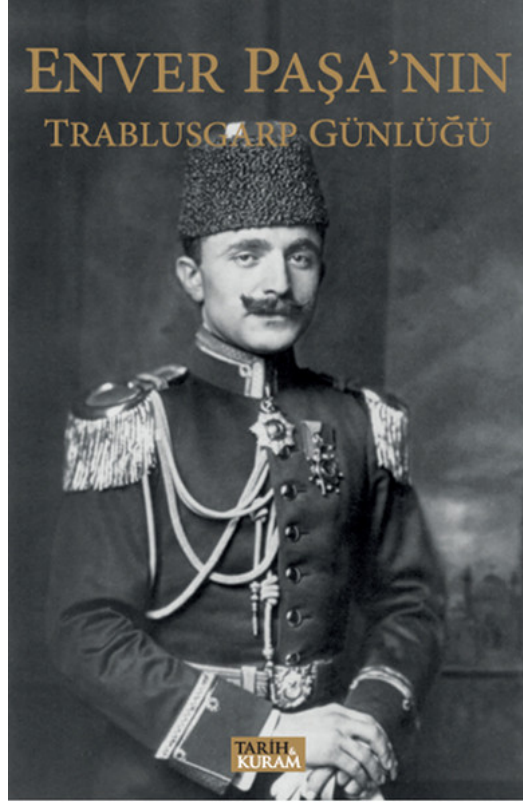
Yazar bu hususta, Enver Paşa'yı; Şevket Süreyya Aydemir'den aktarma ile "*Enver, ne büro ne kışla adamı idi. Ona hareketli vazifeler lazımdı.*" (s. 72) şeklinde nitelendirmiş ve Enver Paşa'nın ağzından: "*...Ben, vatan için, vatanın her zerresi için bütün kuvvetiyle ölünceye kadar çalışacak bir makine olmak istiyorum. Ne yapayım, bir defa vatani her şeyden, herkesten daha fazla sevdim. Ona ebediyen sadık kalacağım...*" (s. 590) cümleleriyle Enver Paşa üzerine başarılı bir karakter tahlili gerçekleştirmiştir.

Sonuç olarak, Enver Paşa'nın hayatı ve mücadeleleri ile yaklaşık 40 senelik bir zaman dilimini ele alan bu eser, Enver Paşa ve dönemini anlamak için ideal bir çalışmadır. Sade bir dil ile okuyucuya hitap eden yazar, objektifliğinden ödün vermemeye çalışmış ve dönemin siyasî- tarihi olay örgüsünü uygun bir şekilde kurgulamıştır. "*Enver Paşa ve Dönemi*" isimli eser; Enver Paşa ve dönemi ile ilgilenen okuyucuların dönemi anlamak adına raflarında yer alması gereken, kıymetli bir başlangıç çalışması mahiyetindedir.

¹⁰ İttihat ve Terakki liderleri ile Enver Paşa'nın yurtdışına çıkışı ve yurtdışındaki faaliyetleri ile ilgili olarak bkz. (Arif Cemil (Denker), *İttihatçı Şeflerin Gurbet Maceraları*, haz. Yücel Demirel, Arma Yayınları, İstanbul, 1992).

¹¹ Söz konusu eser için bkz. (Selçuk Gürsoy, *Enver Paşa'nın Sürgünü: İhtilâlcî İslam Birliği ve Liva- el İslam Dergisi*, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2007).

Enver Paşa'nın Trablusgarp Günlüğü

Haz. Nurten Kutsal

İstanbul, Tarih ve Kuram Yayınları, 2015, 127 s., ISBN: 978-605-9833-07-3

Eyüp YILMAZ *

"Enver Paşa'nın Trablusgarp Günlüğü", İtalyan işgaline karşı direnişi örgütlemek için Trablusgarp'a giden Enver Paşa'nın o dönem dostlarına yazdığı mektuplardan derlenmiş önemli bir kaynak.

Mektuplar, Alman Genelkurmayı tarafından "günlük" şeklinde düzenlenerek 1918 yılında Münih te basılmış ve cephedeki subaylara propaganda amaçlı dağıtılmış. Friedrich Perzynski tarafından ise yayına hazırlanmıştır. Almanlar tarafından basılan eser de bazı kısımlarda sansür uygulanmasına rağmen yine de önemli bilgilere yer vermektedir.

Mektupları gün ışığına çıkaran isim ünlü Alman Tarihçi Ernst Jaeckh mektupların kendisine yazıldığını öne sürmektedir. Türk dostu görüşleriyle tanınmış Alman bir siyasetçidir. Birinci Cihan harbi sonrası da, Türk dostu olabilen bir şahsiyet. Berlin de suikast sonucu şehit düşen Talat Paşa'nın da cenazesine de katılıp bir konuşma yapmıştır. Kitap savaş propagandası amacıyla çıkarılmasına rağmen, duygusal ifadelere yer verilmesi, savaş propagandası niteliğiyle çelişki göstermektedir. Almanlar günlüğü Trablusgarp'a sınırlandırmış, Balkan savaşların da ki mektuplara yer vermemiştir. Çünkü I.Cihan harbin de Bulgaristan, Almanların müttefiki idi. Enver Paşa'nın mektuplar da kaybettik diye dile getirdiği, Batı Trakya, Makedonya ve Doğu Rumeli, Almanlar tarafından Bulgaristan'a vaat edilmişti. Almanlar eseri ele hazırlarken kendilerine yarayacak şekilde ele

* Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümü Lisan Öğrencisi, trk.eypylmz@gmail.com

almışlardır, buda bizim eser üzerinde ki eleştirimizdir. Almanlar Enver Paşa'nın Hristiyanları eleştirdiği bölümlerde de sansür uygulamıştır. Trablusgarp gönüllü subayların direnişi hakkında çok az kaynak bulunan bir tarihi olaydır. Genelde gönüllü subayların yazdığı hatıratlardan direniş hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz, *Enver Paşa'nın Trablusgarp Günlüğü* bu nitelikte eserler arasında yer alıyor.

Mektuplar Enver Bey'in gönüllü subay olarak Trablusgarp'a gidişiyle başlıyor ve ilk mektubunda Gemi'de seyir halinde iken Goethe'nin Faust adlı eserini okuduğunu yazıyor ve eser hakkında da kısa bir değerlendirme yapıyor şu şekilde; ***“Gemide Faust’u okudum. Kitap güzel fikirler içeriyor fakat doğru olsa da bu fikirleri benimsemeyeceğim.”*** (s.27)

Mektuplar da Trablusgarp da ki direnişi her aşamasına kadar görüyoruz; Enver Paşa'nın direniş stratejileri hakkında da bilgi sahibi oluyoruz.

Enver Paşa Ayn-el Mansur kampında kalıyor ve buraları mektuplarında en iyi şekilde betimliyor kamp da bulunanlarının giyimini yüz şekillerinden sakal kesimine kadar mektuplar da betimlemesi onun askeri yeteneği yanında resmetme zekasını da gözler önüne seriyor.

Mektuplar da Enver Paşa gönüllü olarak gittiği Trablusgarp'ta Arap Şeyhlerinin de destekleri ile oluşturulmuş Arap birlikleriyle İtalyanlara karşı giriştiği mücadeleleri eser günlük olarak tabir etmesine rağmen mektuplarında dile getiriyor. Onlara İtalyanlara karşı zafer sözü veriyor lakin bir yanda da Vatanın da patlak veren Balkan savaşı Paşa'yı derin düşüncelere itiyor lakin o dönerse inanmış bir halkı çoluğu, çocuğu ve kadınıyla ona inanan Araplarımı nasıl yüz üstü bırakabilirim diye düşüncelere dalıyor.

“Sultan vazgeçse de ben burada kalıp direnmeye devam edeceğim” diyor. (s.114)

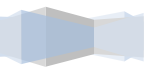
Kendi kendine şu soruyu soruyor; ***“Bedeviler benden çok mu daha sadıklar? Sözümden dönmek yüreksizlik olmaz mıydı? Ne yapayım şimdi?”*** (s.114)

Enver Paşa'nın vatansever ve yüce Askeri ruhunun derinliklerine doğru bizlere bir pencere açıyor. Kendisine inanan Arapları mahcup etmemek için uykuları bölünen, ara sıra yılgınlığa düşüp intiharı dahi düşünen bir Vatanseveri onlara verdiği sözü yerine getirebilmek için geceli gündüzlü çabasına mektuplardan bizzat şahit oluyoruz.

Ve Arapların ona gösterdiği ilgiyi ve onu artık kendilerinden biriymiş gibi sahiplenmelerini mektuplarında belirtiyor...

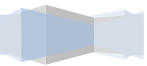
Tabii mektuplarda sadece mücadelelere değinmiyor; Bir Ceylan yavrusunun kendisinin gözlerinin dolmasına sebep oluşunu ve o Mansure adlı ceylanı sahiplenişini de mektubunda dillendiriyor. Savaşın en kızgın anında yetiştirdiği Ceylanı anlatıyor ve Enver Paşa'nın Ceylanın sağlığıyla nasıl ilgilendiğine şahit oluyoruz. Ceylanın hastalandığında nasıl üzüldüğünü ve iyileştiğinde nasıl sevindiğine Enver Paşa'nın kendi anlatımından öğreniyoruz.

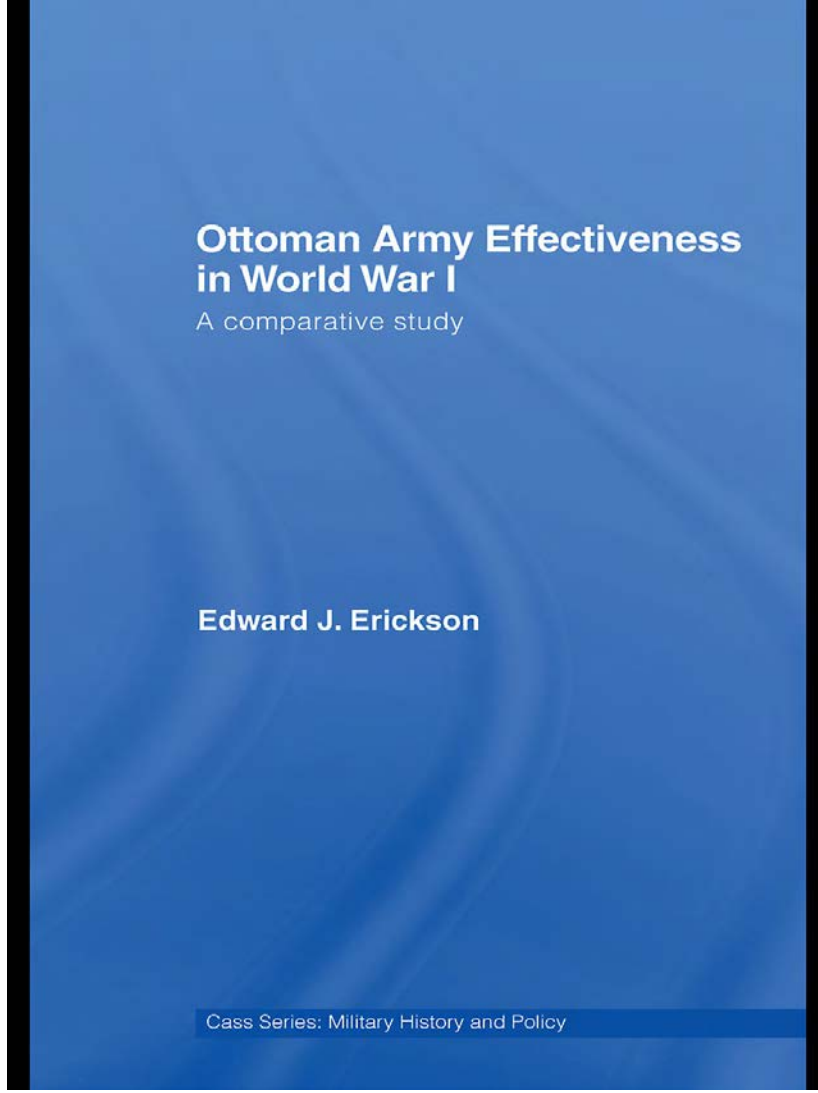
Mektuplar Enver Paşa'nın komutanlığının gerektirdiği sorumluluğuna ne kadar bağlı olduğunu açıklıyor. Ne kadar düşmanları olsa dahi İtalyan subaylarının gösterdiği kahramanlıkları da takdir ediyor. Bir subayın geleceklere için büyük hedefleri olan ama vatan sevgisinden kuşku duyulmayacak bir subayın duygu ve düşüncelerini öğrenmek için bir kaynak *“Enver Paşa'nın Trablusgarp Günlüğü”* Enver Paşa ara, ara anekdotlar da sunuyor mektuplar da Arap kadın savaşçının göğsü şarapnel parçasıyla yaralanmasına rağmen revirde kalmayıp, savaşçıları yüreklendirmek için aralarına katılması da Enver Paşa'yı etkilemiş olsa gerek ki mektuplarında dile getirmiş.

Enver Paşa kamp hayatından bazı ayrıntılara da yer veriyor, sularının bol olmasından, buldukları kısım da ki iki kaynağın aktığını dile getiriyor, ve bu kaynağın adı ‘‘Ayn-el Mansur’’ yani ‘‘Muzaffer olanların kaynağı’’ kamp adının buradan esinlendiğini bildiriyor, bilakis Enver Paşa çıkarımına göre buranın isminden de konuşmalarında faydalanmıştır, ‘‘Ayn-el Mansur’’ Muzaffer olanların kaynağı ve bizde İtalyan kuvvetlerine karşı Muzaffer olacağız demiş midir Enver Paşa, az çok Enver Paşa hakkında okumalarımın yola çıkacak olursam Paşa böyle bir konuşmayı Araplara moral olsun diye yapmıştır. Enver Paşa’nın Trablusgarp da Araplar ile beraber mücadele etmesi ve onların azmi adeta Paşa da onlara karşı bir sahiplenme dürtüsü oluşturmuş olsa gerek ki bazı bölümlerde Araplardan, Arapların diye bahsetmesi elbette bu yorumuma katkı sağlayacaktır. Mektuplar bir çok konuda bizlere Trablusgarp da Paşa’nın stratejilerinden tutun, ruh haline Paşa hakkında malumatlara varabiliyoruz.

Enver Paşa’nın ruh halinden, psikolojisinin durumunu ortaya koyması suretiyle de bir Psikolojik tahlil çıkarmamıza mektuplar katkı sağlayacaktır. Eğrisiyle doğrusuyla Enver Paşa gerçeğiyle tanışmak için bir kaynak olma özelliğini gösteriyor. Almanların sansürlerine rağmen yine de çok önemli belgeler içeren bir kaynak niteliği özelliğini kazanıyor. Enver Paşa’ya ilgi duyan okurların mutlaka okuması gereken kaynak niteliğinde bir eser.

Ottoman Army Effectiveness in World War I, A Comparative Study

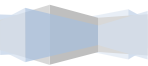
Erickson, Edward J.

Routledge, New York, 2007, 229 sayfa, ISBN: ISBN10 0-415-77099-8

Cemal CANDAN*

Tarih Kritik dergisinin bir önceki sayısında, Birinci Dünya Savaşı'na katılan ülkelerden önde gelen yedisinin ordularının muharebe etkinliğinin ele alındığı "*Military Effectiveness; Volume 1, The First World One*" kitabını tanıtmış ve Osmanlı İmparatorluğu için de böyle bir etkinlik analizine ihtiyaç olduğunu belirtmişim. Kanaatimce, Erickson'ın bu kitabı kısmen de olsa bu eksikliği giderecektir.

* İstanbul Üniversitesi, doktora öğrencisi

Ancak, bu niyetle incelediğimiz kitabın önsözünü okuyunca, başlık ile içerik arasında iki temel farklılık olduğu hemen göze çarpmaktadır. Başlığa göre bu kitapta bir askeri etkinlik (politik, stratejik, operatif ve taktik seviye etkinlik) incelemesi yapılacağı anlaşılrsa da, kitabın kapsamı muharebe etkinliği (operatif ve taktik seviye etkinlik) ile sınırlıdır. İkinci olarak da kitapta sadece Osmanlı ordusu değil, Osmanlı cephelerinde savaşan İngiliz ordusunun da muharebe etkinliği ele alınmaktadır. Bu durumda okuyucuya, ilk bakışta içerik hakkında daha doğru bir bilgi verebilmek adına, başlık olarak; giriş bölümünün ilk cümlesini “...*the Ottoman Army... ..combat effectiveness relative to the **British Army** during World War I*” veya biraz daha düzgün bir ifade ile “A Comparative **Combat** Effectiveness Study on Ottoman and **British** Armies During the World War I” kullanmanın daha uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Kitabın başlığı konusundaki bu eleştirimize rağmen, şu da bir gerçek ki, kaynakçanın zenginliği, atıfların, özellikle de hem İngiliz hem de Türk birincil kaynaklar ile hatıralara yapılan atıfların uygunluğu, Erickson’un büyük bir hazırlık sonrası bu eseri yazdığını ve konuya hâkimiyetini hemen göstermektedir. Kitabın takdir edilmesi gereken bir diğer özelliği de yazarın tarafsız bir yaklaşım sergilemek için gösterdiği gayret ve birçok Batılı yazarın aksine Türk kaynaklarını da en az Batılı kaynaklar kadar kullanma çabasıdır.

Kitabın giriş bölümünde Osmanlı ve İngiliz ordularının muharebe etkinlik analizinin hangi kriterlere ve mantık silsilesine dayanarak ele alındığı belirtildikten sonra, “From the Ashes of Disaster” başlıklı ilk bölümde, Birinci Dünya Savaşı öncesi meydana gelen ve savaşta Osmanlı Ordusunun muharebe etkinliği üzerinde etkili olan gelişmelerin bir özeti yer almaktadır.

Bundan sonraki dört bölümde, her sene bir muharebe olmak üzere, Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı ve İngiliz Orduları arasında cereyan eden toplam dört muharebenin (sırasıyla Çanakkale, Kut’ül Amare, Üçüncü Gazze ve Nablus) muharebe etkinlik analizi yapılmaktadır. Kitabın sonunda da önceki bölümlerde ulaşılan tespitlerin özetlendiği bir sonuç bölümü yer almaktadır.

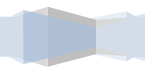
Erickson, yukarıda belirtilen muharebelerin, muharebe etkinlik analizine ayrılan dört bölümde de aynı sırayı izleyerek, öncelikle söz konusu muharebeleri kısaca özetlemektedir. Daha sonra da yapılacak analizin seviyesi (operatif ve/veya taktik) ve kriterlerine (liderlik, komuta kontrol, teşkilatlanma, doktrin, lojistik, moral) göre bir inceleme yaparak tespitlerde bulunmaktadır.

Söz konusu bölümlerin, muharebelerin cereyan tarzının ele alındığı başlangıç kısımları, kısa, öz ve müteakiben yapılacak olan muharebe etkinliği incelemesi açısından doyurucu olmakla birlikte, iki husus bu kısımların anlaşılabilirliklerine gölge düşürmektedir. Birincisi, harekât planları ve icrasının yeterince kroki ve harita ile desteklenmemesi, okuyucunun harekâtı gözünde canlandırmasını zorlaştırmaktadır. İkinci olarak da, yazarın kullanmayı tercih ettiği İngilizce yer isimlerinin Türkçe karşılıklarının verilmemesi (veya en azından metinde ilk geçtiği yerde verilmemesi) yine okuyucunun harekâtı takibini zorlaştırmaktadır. Örneğin Rodosto'nun Tekirdağ, Megiddo'nun Nablus, Cape Helles'in Seddulbahir, Ctesiphon'un Selman Pak olduğunu keşfetmek okuyucunun gayretine kalmaktadır.

Erickson her bölümde, ilgili muharebeye ilişkin verdiği özet bilginin ardından, yukarıda belirttiğimiz altı muharebe etkinlik kriterinden, incelenen muharebenin sonucunda etkili olduğunu değerlendirdiği üç ve ya dört kriteri seçerek, bir muharebe etkinlik analizi yapmaktadır. Bu kapsamda Erickson'un iki ordunun muharebe etkinliğine ilişkin ulaştığı sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür.

Erickson liderlik ve komuta kontrol açısından yaptığı incelemede, Çanakkale'de Kolordu komutanı Esat Paşa, Tümen komutanları Yb. Mustafa Kemal ve Alb. Halil Sami, Alay Komutanı Yarbay Şefik ve Bnb. Mahmut Sabri, Tabur komutanı Bnb. Kadri'yi, Kut'ül Amare'de de Nurettin ve Halil paşaları örnek göstererek, Osmanlı ordusunun en büyük avantajının, komutanlarının hepsinin muharebe tecrübesi olan, İngiliz eşitlerine göre çok daha genç ve dinamik, üstelik aynı doktrini uygulamalarının verdiği avantajla birbiri ile uyumlu ve üstün komuta kabiliyeti gösteren general ve subaylar olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Buna karşın ne Çanakkale'deki İngiliz ve Anzak subaylarının ne de Kut'ül Amare'deki Townsend de dâhil İngiliz ve Hint subaylarının, iyi eğitilmiş olmalarına rağmen, modern savaş konusunda tecrübelerinin olmaması ve Türkleri küçümsemeleri nedeniyle iyi bir liderlik örneği gösteremediklerini vurgulamaktadır. Ancak bu durum, Türkler açısından cephenin yönetiminde Almanların etkisini arttıkça ve özellikle de Yıldırım Ordular Grubu'nun kurulmasından sonra, Türk ve Alman subaylar arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden olumsuz yönde etkilenmiştir. Buna karşın İngiliz subaylarının savaş tecrübelerinin artmasına bağlı olarak 1917 yılından itibaren liderlik yeteneklerindeki gelişmeler kendini göstermeye başlamış, özellikle Allenby, cepheye geldikten sonra gerçekçi bir liderlik sergileyerek İngilizlerin savaşı kazanmasında etkili olmuştur.

Şüphesiz ki Erickson'un "teşkilatlanma" kriteri kapsamında yaptığı tespitler, kitabın en kayda değer bölümlerini oluşturmaktadır. Ahmet İzzet Paşa, Balkan faciasından sonra neredeyse

tamamen yok olan Osmanlı Ordusunu yeniden oluştururken, Avrupa ordularında kullanılan dörtlü teşkilat yapısından vazgeçerek fikir babalığını Goltz'un yaptığı üçlü teşkilat yapısına¹ geçmiş,² yine Avrupa orduları taklit edilerek oluşturulan redif birliklerini kaldırılarak bütün birlikleri muvazzaf yapmıştır. Yazara göre teşkilatlanmada yapılan bu değişiklikler; tümenler arasında alay ve alaylar arasında tabur değişiminin kolaylıkla yapılmasını sağlaması, tümen ve alay karargahları arasından tugay karargahlarının çıkması ile komuta ve muhaberenin daha süratle yapılmasına imkan vermesi, muharebe ve muharebe destek birliklerinin müşterek kullanılmasını kolaylaştırması nedeni ile ordunun muharebe etkinliğini önemli ölçüde arttırmıştır.

Ahmet İzzet Paşa'nın muharebe etkinliğini artırmak için teşkilatlanma konusunda yaptığı bir diğer yenilik de, usta-çırak usulü ile birliklerin süratle oluşturulması ve eğitilmesidir.³ Bu sistemde tecrübeli bir taburun/alayın yanına iki acemi tabur/alay verilerek bir alay/tümen oluşturulmuştur. Bu yöntem sayesinde savaş zamanında Osmanlı ordusu usta ve acemi birlikleri birleştirerek 26 tümen yaratabilmiştir.

Ancak, 1918 yılına gelindiğinde, Enver Paşa'nın, Fransız cephelerindeki siper savaşlarından gelen Alman subaylarının etkisinde kalarak, her tûmende en seçkin subay ve askerlerden oluşan bir hücum taburu kurulmasını⁴ emretmesi, Osmanlı Ordusunun muharebe etkinliğine büyük darbe vurmuştur. Alman ordusunun eğitim seviyesi yüksek olması nedeni ile seçkin subay ve askerlerin bir taburda toplanması bir sorun yaratmıyor olsa da Osmanlı ordusunda bu durum, cephe alaylarında İngiliz taarruzlarını göğüsleyebilecek tecrübeli subay ve asker sıkıntısı doğurmuştur.

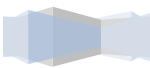
İngilizlere gelince, dört ayrı cins birlik teşkilatına (savaş öncesi muvazzaf ordu, bölgesel savunma ordusu, Kitchner'in savaş zamanı kurulan ordusu ve Hint ordusu) sahip İngiliz ordusu için teşkilatlanma etkinliği en hassas noktalardan biridir. Üstelik İngilizler savaşın başında tecrübeli subayların büyük kısmını kaybetmişlerdir. Dolayısı ile İngilizler ordularını savaş sırasında edindikleri tecrübelerle göre yavaş yavaş yeniden teşkilatlandırmış ve eğiterek savaşa hazır hale getirmiştir. Ortadoğu iklim ve coğrafi şartları ve Osmanlı ordusunu iyi analiz eden Allenby ise Filistin'deki ordu teşkilatını cephenin şartlarına uygun olarak yeniden yapılandırarak İngilizlerin muharebe etkinliğini en üstün seviyeye çıkartan komutan olmuştur.

¹ Her tûmende iki tugay ve her tugayda iki alay olmak üzere toplam dört alay bulunan teşkilat yapısı yerine tümen kuruluşundan tugayları çıkartarak doğrudan tûmene bağlı üç alaydan oluşan teşkilat yapısına geçilmesi

² Metin içerisinde üçlü kuruluşu geçiş tarihi Balkan Savaşlarından sonra olarak belirtilse de Sonuç bölümüne sehven olsa gerek 1910 yılı olarak belirtilmektedir.

³ En ayrıntılı örnek Nurettin Paşa'nın Irak cephesinde 45'inci, 51'inci ve 52'nci tûmenleri oluşturulmasında izah edilmiştir.

⁴ Üstelik bu dönemde artık Osmanlı ordusu taarruzu değil, savunmayı düşünüyordu.

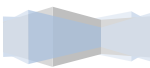
Osmanlı ordusunun muharebe etkinliğini artıran bir diğer kriter de Balkan savaşlarında elde edilen tecrübeye göre muharebe doktrininin geliştirilmesi ve 1913 yılında yayınlanan eğitim kılavuzuna uygun olarak ordunun gerçekçi, modern savaşın gereklerine uygun ve sınıflar arası koordineyi sağlayan görev kuvveti şeklinde⁵ vazife yapacak şekilde tecrübeli subaylar yönetiminde sıkı bir eğitimden geçmesidir. Yığınaklanma ve hareket planlarının hazırlık dönemi tamamen Türkler tarafından yapılan Çanakkale’de⁶, İngilizlere göre topçu ve makineli tüfek birlikleri daha zayıf olmasına rağmen tecrübe, eğitim ve muharebe doktrini konularındaki üstünlük Türklere başarıyı getirmiştir. İngiliz ordusu ise Çanakkale’de hala savaş öncesi demode olmuş muharebe taktiklerini kullanmaktadır. Üstelik deniz topçusu ile kara birlikleri arasında bir koordine olmadığı gibi, sınıflar arası koordine de eksiktir.

Yine Kut’ül Amare’de Nurettin Paşa ve sonrasında Halil Paşa, modern savaş taktiklerine uygun olarak Selman Pak’ta iyi tertiplenmiş bir savunma, müteakiben ihtiyatlar ile sonuç alıcı bir karşı taarruz, kararlı bir takip ve nihayet Kut’ül Amare’de düşmanın kuşatılmasını sağlamışlar, kuşatmayı kırmak için gelen İngiliz birliklerini de püskürtmüşlerdir. Buna karşın Townsend tamamen politik amaçlarla ve Türkleri küçümseyerek Bağdat’a doğru nehir boyunca başladığı ileri harekâta Selman Pak’ta başarısız olunca kontrolü elinden kaçırmış, takviye kuvvetler gelinceye kadar Kut’ül Amare’de beklemeye karar verince de kuşatılmıştır.

Üçüncü Gazze Muharebelerine gelindiğinde, Osmanlı ordusu hala muharebe etkinliğini İngilizlere karşı başarılı bir savunma harekâtı yapacak seviyede korumaktadır. Yenilginin temel sebebi Kressenstein’in operatif seviyede İngiliz taaruzunun sıklet merkezini yanlış değerlendirmesinden kaynaklanmıştır. Beşreba’daki zayıf Osmanlı kuvvetlerine üstün kuvvetlerle modern savaş tarihinin son süvari taaruzunu yapan Allenby, Türklerin geri çekilmesini sağlamış, ancak taktik seviyede bakıldığında cephenin diğer bölgelerinde İngiliz orduları hazırlıklı Osmanlı mevzilerini aşamamışlardır. Beşreba’nın kaybedilmesi sonucu cephenin insicamının bozulması nedeniyle Gazze boşaltılmış ise de savaşın kaybedilmesi söz konusu değildir. Bu safhada İngilizlerin muharebe kabiliyetleri artmakla birlikte henüz çekilen Osmanlı kuvvetlerini takip edecek ve imhasını sağlayacak doktriner seviyeye ulaşmamıştır.

⁵ Piyade, süvari, makineli tüfek, topçu ve istihkâm birliklerinin karşılıklı destek sağlayacak şekilde birlikte görev yapması

⁶ Sayfa 18-19’da Türk kurmaylarının ve Liman von Sanders’in savunma planının çok aydınlatıcı bir karşılaştırılması yapılmıştır. Ancak bir adım daha ileriye gidilerek Sanders’in planları değiştirmesinin arkasındaki amacının İngilizlerin mümkün olan en fazla kuvvetini Gelibolu cephesinde tutmak olup olmadığının incelemesi yapılabilirdi diye değerlendirilmektedir.

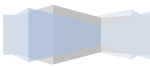
Nablus'ta ise Osmanlı kuvvetlerinin doktriner bir eksikliği olmamakla birlikte, 90 kilometreye ulaşan cephede, üstün İngiliz birlikleri karşısında, birliklerin birinci hatta tertiplenmesi operatif seviyede yeterli ihtiyat ayrılmasına imkân vermemiştir. Üstelik Alb. Refet'in kensisine tahsis edilen ihtiyat tümenini parça parça kullanması, eldeki ihtiyatın da etkin kullanılmamasına yol açmıştır. Muharebenin ilerleyen safhasında, çok geniş bir cepheye yayılan birlikler arasındaki muharebenin kesilmesi de komuta kontrol zafiyetine yol açarak bozgunda önemli bir rol oynamıştır.

Lojistik açısından bakıldığında ise, Osmanlı birliklerinin savaşın ilk yıllarında yeni seferberlik sistemi ile birlikte personel sıkıntısı çekmediği, ancak savaşın sonlarına doğru depo birliklerinden yeterli asker temin edemediği görülmektedir. Silah, araç gereç ve malzeme tedarigi ise Osmanlı için, yığılmakla planlarının hatalı olması nedeni ile başlangıçtan beri sorun olmakla birlikte, halkının çoğunlukla Arap olduğu Filistin cephesinde bu sıkıntı hat safhaya çıkmıştır. Savaşın başında son derece yetersiz personel seferberlik ve lojistik ikmal sistemine sahip İngilizler, ağırlık merkezini Avrupa cephesine verdikleri için Osmanlı cephelerindeki birlikler kendi yağları ile kavrulmak durumunda kalmıştır. Ancak, seferberlik sistemlerini ve lojistik alt yapılarını her sene ikiye katlayan İngilizler savaşın son yılına personel ve savaş araç gereç miktarı olarak Osmanlı ordularından kat be kat üstün duruma gelmiştir.

Moral açısından Osmanlı'nın zayıf noktasını Türkçe bilmeyen ve motivasyonsuz Arap birlikleri oluşturmuştur. Eğitim seviyesi nisbeten daha düşük olan bu birliklerde savaşın sonuna doğru Arap milliyetçiliği etkisini artırmıştır. İngilizlerin ise muharebe gücündeki artan etkinliğe bağlı olarak moral ve motivasyon savaşın son yılında en üst seviyeye ulaşmıştır.

Bütün bu tespitleri tek cümle ile özetlemek gerekirse Erickson'a göre; savaşın başlangıcında, umulmadık bir şekilde üstün muharebe etkinliği gösteren Osmanlı Ordusu, savaşın uzaması ile birlikte, personel ve lojistik eksikliklere yenik düşmüş, bu yenilgiye savaşın ilerleyen yıllarında teşkilatlanmada yapılan hatalar ve moralin düşmesi de katkıda bulunmuş, İngiliz ordusu ise, zaman içerisinde zayıflıklarından ve hatalarından süratle ders çıkararak 1918 yılına gelindiğinde muharebe etkinliğini en üst seviyeye çıkarmıştır.

İncelediğimiz bu kitap, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusunu askeri etkinlik kriterleri çerçevesinde inceleyen ilk kitap olması nedeniyle askeri tarih literatüründe özel bir yere sahiptir. Bu nedenle bir yabancı araştırmacı olarak bu konuya eğilen Erickson'un takdir edilmesi gerekir. Şimdi askeri tarih araştırmacılarına düşen görev, söz konusu incelemeyi politik ve stratejik seviyelerde ve bütün cepheleri kapsayacak şekilde olgunlaştırmaktır.

İttihat ve Terakki, Ya Devlet Başa, Ya Kuzgun Leşe

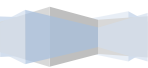
Samih Nafiz Tansu

İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2016, 2. Baskı, 503 sayfa, ISBN: 978-605-4977-49-9.

Mehmet Mert ÇAM*

Gazeteci, yazar Samih Nafiz Tansu'nun, Teşkilat-ı Mahsûsa'nın lağvedilmesi sonrasında İstanbul'daki işgalci kuvvetlere karşı başta M.M. grubu olmak üzere organize edilen direniş ve istihbarat servislerinde çalışan Galip Vardar'ın anılarını kaleme aldığı "*İttihat ve Terakki, Ya Devlet Başa, Ya Kuzgun Leşe*" adlı eser, başta Türk Siyasal Hayatı olmak üzere, askerî, iktisadi ve sosyal etkilerini günümüz Türkiye'sinde de görebileceğimiz İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tarihini ele almaktadır. İttihat ve Terakki'nin temellerinin atıldığı Selanik merkez olmak üzere 20. yüzyılın başındaki Balkanlar tasviri ile söze başlayan Tansu, oluşumun kuruluş, iktidara geliş ve

* Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, mmertcam@hotmail.com.

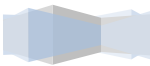
tasfiye aşamalarını Vardar'ın anlattıkları doğrultusunda işlemiş, Cumhuriyet'in ilanından sonra "Atatürk'e biat etmeyen" son İttihatçıların tasfiye edildiği 1926 tarihli İzmir Suikastı ile birlikte eseri sonlandırmıştır.

İttihat ve Terakki'nin kuruluş döneminin anlatıldığı ilk kısımlarda, Balkanlar'daki Bulgar, Sırp ve Yunan komitacılarının tedhiş ve terör faaliyetleri incelenmiştir. Bununla birlikte Sultan Abdülhamid döneminde zuhur eden "Makedonya Meselesi"¹ ve Hristiyan tebaada baş gösteren milliyetçilik cereyanının, Balkan Türkleri üzerinde oluşturduğu menfi algı tahlil edilmiş, sair taraftan İstanbul'un Müslüman azınlığı arasında yer alan Arnavut-Çerkez mücadelesi örnek olaylar üzerinden anlatılarak Sultan Abdülhamid'in kaotik yönetim anlayışı tenkit edilmiş ve satır arasında halk kitleleri üzerinde sosyolojik tespitlerde bulunulmuştur. İttihat ve Terakki'nin kuruluş nedenini hem iç hem dış politikada imparatorluğun hakim unsuru olan Türklerin düştüğü açmazla bağlayan Vardar, İttihat ve Terakki'yi bir kurtarıcı olarak lanse etmektedir. Bu noktada en dikkat çeken ayrıntı ise Vardar'ın anlatımlarından takip edilen İttihat ve Terakki'ye giriş ritüeli ve hakim kanının aksine İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1899 yılında Askeri Tıbbiye'de kurulduğuna yönelik malumatın reddedilmesidir. Zira Vardar, İttihat ve Terakki'yi Makedonya merkezli bir hareket olarak değerlendirmekte ve Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer alan Talat Paşa, Doktor Nazım, Mithat Şükrü ve ileride İzmir Valisi olacak Rahmi Beyleri esas almaktadır. Vardar'ın Jön Türklerin ikinci nesli olarak tabir edebileceğimiz İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sükûti gibi isimleri reddetmesinin altında ise, bu şahısların kısa bir müddet sonra ya cemiyete ters düşüp muhalif olmaları ya da tamamen hareketten tasfiye edilmeleri yatmaktadır. Diğer bir sebep ise bu şahısların 1913'ten itibaren kesintisiz olarak iktidara gelen İttihatçı kadrolarla arasındaki ideolojik çatışma ve kamplaşmadır.

"Manastır Hadisesi"²nden sonra Sultan Abdülhamid'in gözünde "korkulacak bir ocak" haline gelen İttihat ve Terakki hareketinin ilk başarısı başta Enver ve Resneli Niyazi Beylerin dağa çıkarak 24 Temmuz 1908 tarihinde ilan ettikleri İkinci Meşrutiyet olmuştur. İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile meşruiyet kazanan hareketin su yüzüne çıkması ile birlikte parti içi rekabetin de yol arkadaşları arasında baş gösterdiğini dile getiren Vardar, o tarihten itibaren İttihat ve Terakki'yi bekleyen hem iç hem de dış tehditleri gerek yaşı ve bulunduğu konum gerekse olaylara tanıklığının derecesi nispetinde zikretmiştir. Bu doğrultuda 31 Mart Ayaklanması ve Sultan Abdülhamid'in hal edilmesi hususlarına fazlaca değinmeden ilk olarak 1912 yılındaki İttihat ve Terakki Kongresi ile parti içi hizipleşmeye atfı yapmıştır. Vardar'a göre İttihat ve Terakki içinde sivil ve asker ayırımından ziyade Talat ve Enver Paşaların başını çektiği iki ana klik bulunmaktadır.

¹Makedonya Meselesi: Osmanlı İmparatorluğu'nda Vilayet-i Selâse olarak adlandırılan Kosova, Selanik, Manastır Vilayetleri üzerinde 93 Harbi'nden sonra Balkan Devletleri'nin hak iddia etmesinden doğan sorundur. 1913'te Balkan Harbi ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine sonuçlanmıştır.

²Manastır Hadisesi: 8 Temmuz 1908'de İttihat ve Terakki oluşumunu bertaraf etmek için Sultan Abdülhamid tarafından Manastır'a gönderilen Ferik Şemsi Paşa'nın İttihat ve Terakki fedaisi Mülazım-ı Evvel Atif Bey (Kamçıl) tarafından öldürülmesidir. Bu olay İkinci Meşrutiyet'e giden süreçte önemli bir kırılma noktasıdır.

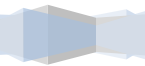

Halaskâr Zabitan adlı gerici askeri darbe nedeniyle iktidarı belli bir süre kaybeden İttihat ve Terakki, Türk tarihinde kara bir leke olan Balkan Harbi'nin hezimete dönüşmesi ve Edirne'nin Bulgarlara teslim edileceği şayiası nedeniyle Sultan Abdülhamid'in gözde sadrazamlarından olan Kıbrıslı Kamil Paşa kabinesini bir hükümet darbesiyle devirerek 1913 yılında iktidara tekrar el koymuştur. Tarihe “*Babıali Baskını*” olarak geçen bu hadisede yer alan Vardar, planın hazırlanış ve uygulanış safhalarını ayrıntılarıyla tasvir edebilmiştir. Bu hususta en dikkat çeken ayrıntı Babıali'yi korumakla yükümlü olan Uşak Taburu'nun, baskın sırasında avluda silah çatıp Harbiye Nazırı ve Balkan Harbi'nde mağlubiyetin sorumlusu olan Nazım Paşa'nın öldürülmesine engel olmamasıdır.

Babıali Baskını'na kadar yer altına çekilen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ikinci iktidarında parti içi ayrışma hız kazanmıştır. Merkez-i Umumi başta olmak üzere “*Doktorlar*” ve ağırlıklı olarak sivil kanat Talat Paşa'nın güdümünde, askeri erkan ve halk kitleleri ise Edirne'yi istirdat etmesi hasebiyle Enver Paşa'nın arkasındadır. Lakin bu iki hizbe dahil olmayıp tam ortalarında yer alan üçüncü bir şahıs, Hareket Ordusu Komutanı, Harbiye Nazırı ve Osmanlı Sadrazamı Mahmud Şevket Paşa, iki taraf arasında bir dengeleyici rol üstlenmektedir. Vardar'ın deyimiyle partide “*Tek Adam*” olmak isteyen Talat Paşa ile Mahmud Şevket Paşa arasındaki örtülü harp sadrazama düzenlenecek suikast girişimiyle farklı bir boyut kazanmıştır. Mahmud Şevket Paşa'nın muhalif İtilafçılar tarafından şehit edilmesini ayrıntılarıyla takip ettiğimiz bölümlerde Vardar, bir kanıda istinat edememesine rağmen, Mahmud Şevket Paşa'nın ölümüne dair bazı İttihatçıların bir dahli olmasa bile, bilgisi olduğunu satır arasında iddia etmektedir.

Güç dengelerinin yeniden düzenlendiği, başta İttihat ve Terakki'ye ve sonra Birinci Cihan Harbi'ne adım adım giden ülkeye hangi unsurların hakim olacağına belirlendiği süreçte “*Osmanlı Triumvirası*” arasında Vardar, Cemal Paşa'ya meyletmektedir. Editörün de dikkat çektiği bu husustaki en büyük faktör Vardar'ın, Talat ve Enver Paşalara karşı bazı hadiselerdeki tavırları nedeniyle husumet beslemesinden kaynaklanmaktadır. Zira Vardar, İttihat ve Terakki erkanı arasında yaşı daha genç olan ve partide ikincil mevkiye bulunan grupla temas halindedir. Bu sebeple eserin büyük bir bölümünde Babıali Baskını sonrasında partiden uzaklaştırılan Sapançalı Hakkı Bey ve “*Devlet içinde devlet*” olmaya kalkması nedeniyle idam edilen Yakup Cemil Bey üzerinden bir savunma geliştirilmiştir.

Yakup Cemil Bey'in katledilmesi hasebiyle Talat Paşa'ya husumet besleyen Vardar'ın, Ermeni Meselesi hususunda “*Talat'ın Adamı*” olarak tasniflendiği Dr. Bahaeddin Şakir Bey'e atfettiği konuşmalar gerçek olmaktan çok, Sapançalı Hakkı Bey'in itibarını yükseltmek amaçlıdır. Yine Enver Paşa'yı Sarıkamış Faciası hususunda taraflı tarafsız herkesin propaganda amaçlı yazıldığına

kanaat getirdiği Köprülülü Şerif Bey'in kaleme aldığı eserden³ alıntılarla ağır bir şekilde tenkit etmesinin altında yukarıdaki bahsettiğimiz nedenler ve Çanakkale Muharebesi'nde emrinde harp ettiği Mustafa Kemal Paşa'ya duyduğu minnet ve hayranlık yatmaktadır.⁴

Üzerinden bir asır geçmesine rağmen ortak bir mutabakata varılamayan Birinci Cihan Harbi'ne giriş hususunda ise Vardar, hakim kanının aksine “*Karadeniz Baskını*”⁵ndan sadece Enver Paşa'nın değil, başta Sadrazam Said Halim Paşa olmak üzere karar verme mekanizmasında bulunan Talat, Cemal Paşaların ve Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Bey'in haberdar olduğunu iddia etmektedir. Lakin Talat, Cemal Paşalar ve Halil Bey, anılarında bu savı reddetmekle birlikte, Halil Bey, aynı eserde Sadrazam Said Halim Paşa'nın baskını öğrendikten sonra ağıladığından bahsetmiştir.⁶

Eserde harbin idaresi ve muharebeler hakkında detaylı malumat verilmemekle birlikte, harpte işlerin kötüye döndüğü sıralarda İttihat ve Terakki'nin ikincil grubunun giriştiği münferit sulh temasları ve Yakup Cemil Bey'in önderliğinde Meserret Han'da planlanan darbe teşebbüsü tek taraflı bir bakış açısıyla ele alınmış, hadiseler İttihat ve Terakki içindeki hizipler arasındaki güç mücadelesi olarak lanse edilmiştir. Vardar'a göre Talat Paşa ve adamları, Enver Paşa'yı yalnızlaştırmak ve onu kontrol altına almak için çevresindekilerini tasfiye etmiştir. Lakin Sapancalı Hakkı'nın ticaret için Romanya'da bulunduğu sıralarda Fransız sefir ile yaptığı sulh müzakereleri ve bu hususta İstanbul'da yaptığı görüşmeler İttihat ve Terakki içinde infiale neden olmuştur. Sapancalı Hakkı'nın vatanperverliği hususunda Vardar ve Tansu'yla mutabık olmakla birlikte böyle bir teşebbüsün harp esnasında menfi propagandanın etkisiyle yaratacağı etki görmezden gelinmiştir. Bununla birlikte şahsi menfaat ve ikbal uğruna topyekûn bir harpte başarısız olacağı en başından belli olan ve sadece kaos yaratmaktan öteye gidemeyecek bir darbe teşebbüsü vatana hıyanetle eşdeğerdir. Yakup Cemil'in kimseyi tanımayan tavrı, kontrolsüz girişimleri onun vatan sevgisinin manipüle edilmesine yol açmıştır. Vardar'ın deyimiyle Yakup Cemil'in idamı sonun başlangıcı olmuş, İttifak Devletleri art arda harpten çekilmiş ve “*İttihatçıların Büyükleri*” için tasfiye süreci başlamıştır. Talat Paşa başta olmak üzere sair büyükler Ermeni komitacıların kurşunlarına hedef olmuş, Enver Paşa Türkistan'da yine Ermeni asıllı bir Rus tarafından şehit edilmiştir.

³Köprülülü Şerif Bey'in eseri ile alakalı ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Mert Çam, “Hafız Hakkı Paşa'nın Sarıkamış Günlüğü”, *Tarih Kritik Dergisi*, Sayı 2, Yıl: 2016, sayfa 55-60.

⁴Tansu'nun belirttiği üzere Galip Vardar, bir 10 Kasım günü, öğretmenlik yaptığı Kabataş Erkek Lisesi'nde kürsüde Atatürk'ü anlatırken kalp krizi geçirerek vefat etmiştir.

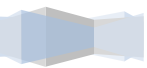
⁵*Karadeniz Baskını*: Amiral Souchon komutasındaki Osmanlı Donanması'nın 29 Ekim 1914 tarihinde Odesa, Sivastopol, Novorossiysk ve Kefe limanlarını bombalamasıdır. Rus limanlarına yapılan bu emrivaki baskınla birlikte Osmanlı İmparatorluğu harbe dahil olmuştur.

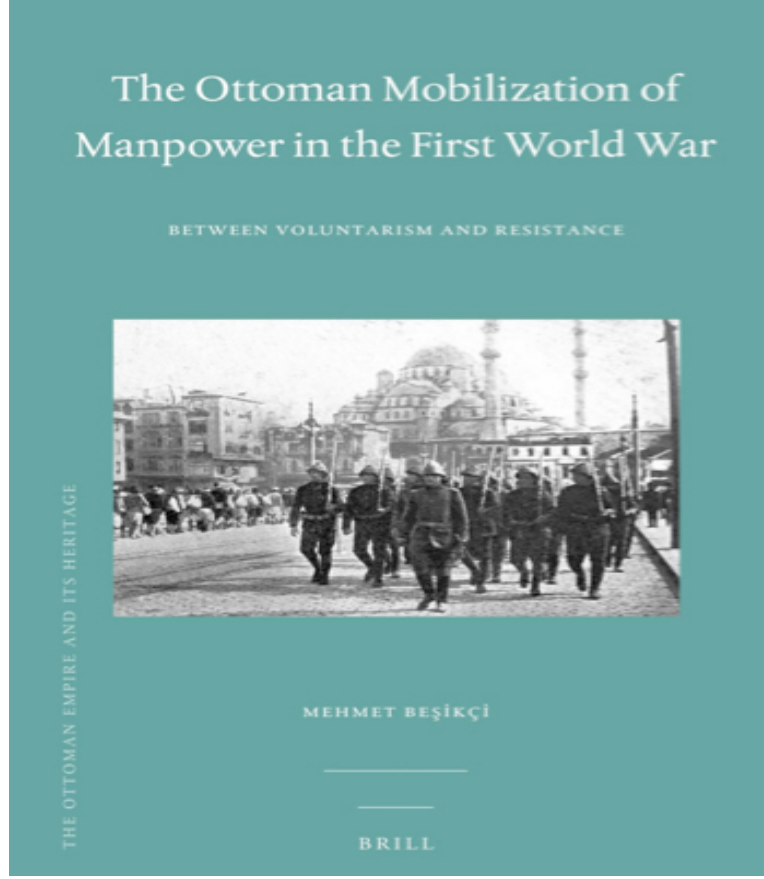
⁶Bu tartışma için lütfen bkz. İsmail Arar, *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 50-51, 203-206, Cemal Paşa, *Hatıralar*, Yay-Haz. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 160 ve Talat Paşa, *Anılar*, Yay-Haz. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 29-30.

Vardar'ın tespitlerine göre, Milli Mücadele ve sonrasında kurulan Cumhuriyet Türkiye'sinde İttihatçı kadroların bir kısmı Mustafa Kemal Paşa'nın safında yer almalarına rağmen Talat Paşa'nın en yakın adamı olan Kara Kemal'in önderliğindeki ikincil grup bağlantısızlığını korumaktadır. O dönem İttihatçıların Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Küçük Efendi etrafında toplanmaları da Atatürk'ün dikkati nazarındadır. Bu doğrultuda 14 Haziran 1926 yılında Gazi'ye düzenlenmeden yakalanan suikast girişimi "Sürek Açı"na dönüşmüş, Maliyeci Cavit, Doktor Nazım, Şükrü, İsmail Canbolat ve Kara Kemal Beyler gibi son İttihatçılar da idam edilmiştir. Vardar, üzerinde karanlık noktaların hala aydınlatılmadığı "İzmir Suikastı"na rövanşist yaklaşmış, satır arasında İttihatçıların iktidarları döneminde özellikle kendi arkadaşlarını hedef alan yargısız infazlarına atıfta bulunmuştur. Lakin suikastı tertipleyen fedailer Çopur Hilmi, Ziya Hurşit, Laz İsmail ve Şükrü Bey'in Milli Emniyet Hizmeti Riyaseti tarafından takip edilmeleri ve bu plandan haberdar olmaları bilinmekle birlikte Kara Kemal'in bu çeteye dahil olmadığı da aşikardır.⁷

Eser, biçim olarak ele alındığında otobiyografi olması hasebiyle konuşma dilinde ve akıcı bir üslupla yazılmıştır. Lakin editörün de dediği gibi eser bir hayli günümüzde geçerliliğini kaybetmiş kelimeler ve kullanımdan düşmüş deyimler içermektedir. Bu doğrultuda editörün çeşitli açıklamalar ilave ettiği dipnotlar okurun karşılaşılabileceği zorlukları aşmada yardımcı olmuştur. Yukarıdaki hassasiyetler dikkate alındığı takdirde İttihat Terakki'ye dair perde arkasında kalan parti içi rekabeti, günümüzde dahi benzer örneklerini yaşadığımız siyasi ve sosyal açmazları anlamak ve geçmişten dersler alarak geleceği kurmak için okunması gereken bir eserdir.

⁷ Bu doğrultuda sayısız ikincil kaynak bulunmasına rağmen birçoğu Mustafa Kemal düşmanlığı veya maksatlı yazılmış olması hasebiyle akademik olmaktan uzaktır. Lakin Başbakanlık Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bu konuyla alakalı birçok vesika bulunmaktadır. Lütfen bkz. Başbakanlık Cumhurbaşkanlığı Arşivi A-IV, 16-4, D. No 10- 67.

The Ottoman Mobilization of Manpower in the First World War: Between Voluntarism and Resistance (Gönüllülük ve Direniş Arasında: Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İnsan Gücü Seferberliği)

Mehmet Beşikçi,

Leiden ve Boston, Brill, 2012, xii + 346 s., ISBN 978-9004225206

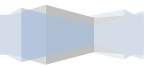
Mesut UYAR*

Çev. Hüdanur ÖZDEMİR**

Osmanlı'nın askeri tarihi ve Birinci Dünya Savaşı sırasında gösterdiği gayret, akademisyenler tarafından, on yıllardır yeterince çalışılmamış veya göz ardı edilmiştir – özellikle Osmanlı askerleri hakkındaki çalışmalar. Temel meseleler ve istatistikler üzerine yapılan çalışmaların yetersizliği, moral bozucu olmanın yanı sıra geç dönem Osmanlı askeri tarihinden akademisyenlerin ve diğer ilgililerin canını sıkan bir problemdir. Neyse ki, farklı akademik arka planlara sahip, genç jenerasyondan akademisyenler, iyi kalitede monografiler ile Osmanlı askeriyesini ve Birinci Dünya Savaşı'nı çeşitli açılardan ele alan makaleler üretmeye başlamış durumdadır. Mehmet Beşikçi'nin Osmanlı askerleri üzerine yazdığı kitap, bu literatüre tam zamanında yapılan, memnuniyet verici bir katkıdır.

* Doç. Dr. New South Wales University, Canberra, Avustralya, m.uyar@adfa.edu.au

** Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

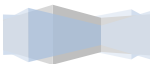

Beşikçi'nin gayesi imparatorluğun Birinci Dünya Savaşı sırasındaki seferberlik deneyimini açığa çıkarmaktır. Yazarın temel argümanı, devletin tebaasına olan güveni, etkileyici bir şekilde 'yeni antlaşmalar –ya da sosyal kontrat gibi bir şey' (s. 1) meydana getirmiştir, şeklindedir. Dahası, bu yeni ittifaklar diğer sosyal grupları, yani seferberliğe karşı olan ya da iş birliğine yanaşmayan gayr-ı müslimleri marjinalize etmiştir. Beşikçi'ye göre savaş zamanı işbirliğine ve bireysel seferberliğe direniş, 'Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal alt yapısını' (s. 2) şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır. Bütün imparatorluğu ve tüm sosyal grupları ele almak yerine, Beşikçi, çalışmasını Anadolu ile sınırlı tutar ve yazarın odağında dönemin Müslüman nüfusu (s. 19-21) vardır. Gayr-ı müslimler ile alakalı bir takım meselelere değinse de (işçi müfrezeleri gibi), bu sınırlandırmadan dolayı, Arap, Ermeni, Yunan ve Süryaniler'in işbirliği ve direnişini anlamayla ilgilenen okuyucular tatmin olmayacaktır.

Kitap giriş ve sonuç bölümleri dışında beş bölümden oluşmaktadır. “*Giriş bölümünde, Beşikçi, kitabın araştırma konularını dile getirir ve geç dönem Osmanlı askeri tarihi hakkında kısa bir genel bilgi verir (metinde kullandığı bazı son dönem yayınlardan bahsetmeyi ihmal ederek). Birinci bölüm tarihsel bir altyapı sunar, propaganda ve savaş coşkısından bahseder.*”¹ Yazar, kamuoyunu etkilemek için girişilen yarı resmi, vatanperver iştiraka özellikle dikkat çeker. Devlet, başarılı bir şekilde mobilize etmek için 'her zaman ordunun omurgasını oluşturan', Anadolu'daki Müslüman köylülerle bile anlaşma yapmak zorundaydı (s. 123, 156). Devlet ayrıca gayr-ı müslimler ile de anlaşmaya çalışmış, ama başarılı olamamıştır. Beşikçi Osmanlı yöneticilerine yönelik itimatsızlığı vurgular, fakat başarısızlığın diğer elementleri üzerinde yeterince durmaz. Durum böyleyken, pek tabii, çoğu gayr-ı müslim direk olarak işçi müfrezelerine alınmış veya savaş boyunca buraya transfer edilmiştir. Aynı şekilde, çoğu fiziksel olarak uygun olmayan Müslüman erat da buraya alınmıştır. Burada Beşikçi, siyasi mahkûmların ve şüphelilerin de bu müfrezeye gönderildiğini belirtmeyi ihmal etmiştir. Aynı şekilde, Yahudi askerlerin daha sadık olarak görüldüğünü ve ona göre muamele edildiğini söylemeyi de unutmuştur.

Üçüncü bölüm ile Beşikçi daha önce çalışılmamış Osmanlı taraftarı geniş gönüllü gruplarını inceleyerek orijinal bir katkı sağlar. İmparatorluğun yapısal limitleri, tarihi mirası ve sürekli asker ihtiyacı bu seçimin arkasındaki nedenlerdi. Beşikçi, gönüllüleri dört kategoriye ayırır: mahkûmlar, mülteci ve göçmenler, aşiret reisleri, ve dindar gönüllüler. Yazara göre “Osmanlı ordusu için gönüllü olmak” devletle anlaşma sağlamanın ve maddi kazanç elde etmenin bir yolu olarak görülmüştür (s. 159) Ne yazık ki, Beşikçi bu farklı kategorilerdeki grupların devletten ne istedikleri hakkında çok fazla bilgi ya da detay vermez. Açıkça görüldüğü gibi, mahkûmlar özgürlükleri ve vaat edilen ödüller için devletle anlaşmıştır. Fakat aşiretler ve mültecilere gelince anlaşmalar daha girift olmalıydı ve yazar burada aşiretlerin, İngilizler ve Ruslar ile yaptığı gizli anlaşmalardan bahsetmez. Konu hakkındaki polemiklerin ötesine geçmeye çalışırken Teşkilat-ı Mahsusa ve gönüllüleri mobilize etmedeki önemli rolü hakkında muhtasaran bilgi verir. Dördüncü bölüm, Osmanlı'nın genç paramiliter birlikleri hakkında iyi yazılmış

¹ Metnin aslında *enthusiasm* kelimesi kullanılmıştır. ç.n

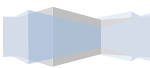

bir özettir. Görünüşe bakılırsa, bazı parti liderleri bunları başarılı olmayan bir girişimle milise çevirmek istemiştir. Ne yazık ki, Beşikçi, askeri görevlilerin savaş yetimlerini nasıl topladıklarını ve onları bazı genç paramiliter birliklere nasıl yerleştirdiklerinden bahsetmez. Sonra, beşinci bölümde, geniş çaplı bir sorun teşkil eden asker kaçaklığını inceler. *Analizlerinde Osmanlı'nın gizli anlaşmayı yerine getirmedeki yapısal limitlerine dikkat çeker (s. 247-248)*². Zor yaşam koşulları, açlık, sıkı disiplin, keyfi cezalar, ve ümitsizlik askerlerin firar etmesine neden olmuştur. Beşikçi Osmanlı askerlerinin baş etmeye mecbur kaldıkları zorlukları açıkça resmeder. Yine de firar daha girift bir meseledir ve yazar elzem soruları; neden oldukça büyük oranda asker savaşa devam etti ve Osmanlı firarileri neden düşmana sığınmadı gibi soruları, layığıyla cevaplamada başarısız olmuştur.

Metinle alakalı ufak tefek arazi hatalar mevcuttur. Örneğin ATASE Arşivleri askeriyeye ait neredeyse tüm belgeleri muhafaza eden tek arşiv değildir (s. 23). Bu belgeler ATASE ve Milli Savunma Bakanlığı Arşivleri arasında bölüştürülmüştür. Özellikle Milli Savunma Bakanlığı Arşivi seferberlik meselesini araştırmak için oldukça kullanışlıdır. Çünkü çoğu personel, lojistik, ve finans dokümanları ile dosyalarını saklar. Birinci Dünya Savaşı'nın Resmi Türk Askeri Tarihi 10 bölümden oluşur, sekiz değil. Alman General Liman Von Sanders'in eşi, Ame'lie' Liman, 1906'da vefat etmiştir. Yani savaş sırasında yardım kuruluşu yürütmemiştir (s. 146). Özel Kuvvetler'e ait savaşçıların çoğunluğu mahkûm gönüllülerden değil (s. 151) Kürt, Laz, Çerkez aşiretlerden oluşuyordu. Fedailer ve bazı askeri personel de bu birliğin bünyesinde hizmet etmiştir. Mauser tüfeği kesinlikle piyadelerin ana silahıydı, fakat çoğu 7.65mm M1890, M1893 ve M1903'tü, 9.5mm M1887 değil (s. 195, n. 176).

Özetle, bu eser Osmanlı seferberliği ve askerinin savaş deneyimleri tarihine elzem bir giriş metni niteliğindedir ve konu hakkında yeni ve ilginç bir bakış açısı sunar. Beşikçi'nin, askeri arşivleri dilediği gibi kullanamamış olmasından dolayı kendine olan kızgınlığı yönündeki samimi itiraflarına rağmen (s. 23, n. 52), çalışması yine de Türk dilinde birçok dökümana kaynaklık eder ve ilk defa Batılı akademisyenlerin erişebildiği İngilizce ikincil bir kaynak olma özelliği taşır. Kitap askeri tarihçilere ve diğer savaş çalışan akademisyenlere hitap edecektir. Genel okurlar da keyif alacaktır. Umarım eser bu önemli meselede (sadece Anadolu'da değil, Arap vilayetlerinde ve gayr-ı müslim gruplarda da meydana gelen seferberlik hususunda) yapılacak çalışmalara da ilham verir.

² Metinde *tacit contrat* olarak geçer. ç.n

Çöl Kraliçesi

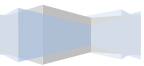
Janet Wallach, Çev. Püren Özgören

İstanbul, Can Yayınları, Mart 2016, 500 s., ISBN 978-975-07-2582-1

Yağmur ÇAKAN*

Tarih bilimi aslında engin bir denizdir. Bu engin deniz bizi sonsuz bilgiler öğrenmeye iter. Ancak çoğu zaman bunun kitaplardaki salt bilgi yolu ile halledileceği kanaatinde oluruz ancak bazen bir hayat hikâyesi de bize sonsuz bir bilginin kapılarını aralayabilir. Aşağıda tanıtımını okuyacağımız bu eser bize salt tarih bilgisi vermeyi bir kenara bırakıp bir hayat hikâyesi anlatırken aslında dönem olaylarını

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi ,Sosyal Bilimler Enstitüsü , yagmurcakan.ygcy@gmail.com

da bize çok güzel ifade etmektedir. Janet Wallach sadece hayat öyküsü anlatmamış aynı zamanda bize dönem hakkında da derin bilgiler sunarken bunu genç bir kadının aşkları ve seyahatseverliği üzerinden anlatmıştır. Eser hiç şüphesiz ki Ortadoğu tarihi için farklı bir bakış açısı kazandıracaktır. Eser iki ana bölümden meydana gelmektedir ve her iki bölüm toplamda 36 küçük bölümden oluşmaktadır.

Kitabımızın ilk bölümünde dönemin Britanya’ında Sanayi ve kültür alanındaki yeniliklerden, şehirlerin durumundan bahsedilirken aslında Kraliçe Victoria dönemine değinilmektedir. Ülkenin gelişmişlik düzeyinden bahsedilirken bu düzey rakamlarla da desteklenmektedir. Gertrude Bell dünyaya gelmeden önce ailesinin durumundan bahsedilir. Gertrude’un doğumu ve aile hayatı detaylandırılarak anlatılır, çocuk denebilecek bir yaşta öz annesini kaybedip üvey annesine alışma sürecinde yaşadıkları detaylandırılır. Dönemin eğitim hayatından, kız çocuklarının bu eğitim hayatı içindeki durduğu nokta tanımlanırken Gertrude’un da eğitim hayatı anlatılmıştır. Gertrude’un Oxford Üniversitesi’ne girişi ve eğitim konusunda Gertrude’u diğer kızlardan ayıran zihin dünyasının resmi çizilir kitapta. Gertrude’un o dönem kızlarının eğitimine olumsuz bakılırken elde ettiği başarılar ve hayata karşı dik durmaya başlamasına da dikkat çekilmektedir.

Ne kadar eğitim almış olursa olsun dönem zihniyetinde kızların beyinlerinde yer ettirilen evlilik fikrinin onu çevreden soyutlanmamak adına bu fikre mahkum ettiği, Gertrude’un da evlilik yolunda yanlış bazı adımlar attığını anlatır. “Doğu sorunu”nun (s .59) Gertrude için öneminden ve onu harekete geçirişinden bahsedilir. İstanbul’a yaptığı gezinin birçok ayrıntısından söz edilir. Tahran ziyareti sırasında aşık olup evlenmek istediği Mc Cadaron ile yaşadıkları ve ayrılıkları ve Cadagon’u unutmak için yaşadıkları da okuyucuya aktarılır. Kudüs ziyaretinin anlatıldığı beşinci bölüm Kudüs’ün tanımının yapılmasıyla başlar. Gertrude’un isteğini gerçekleştirebilmek için Arapça öğrenmeye başlaması anlatılır. Kudüs ziyareti boyunca yaşadığı her şey tek tek kitaba konu edilmiştir. Dürzi dağlarına yaptığı ziyaret hikâye edilir. Şam civarındaki Hasine kabilesi ile yaşadıkları da betimlenerek anlatılır.

İngiltere’ye döndükten sonra yaşadıkları Avrupa gezileri konu edilmiştir. Dağlara özellikle zirvelere çıkma merakı üzerinde durulur. Dağlara olan tutkusu ilgi çekicidir. 1902 senesinde yeniden çıktığı Ortadoğu ziyareti önemlidir. İzmir’e ziyareti buradan Hayfa’ya geçişi ve yeniden yaptığı Kudüs ziyareti esnasında yaşadıkları kayda değer. Yeniden Avrupa’ya dönüşü ve bu sefer tırmandığı –ki Alplere tırmanmak demek olan - Finsteraarhon’a giderken yaşadıkları ve sonrasında yaşadığı sıkıntılar uzun uzun betimlenmiştir.

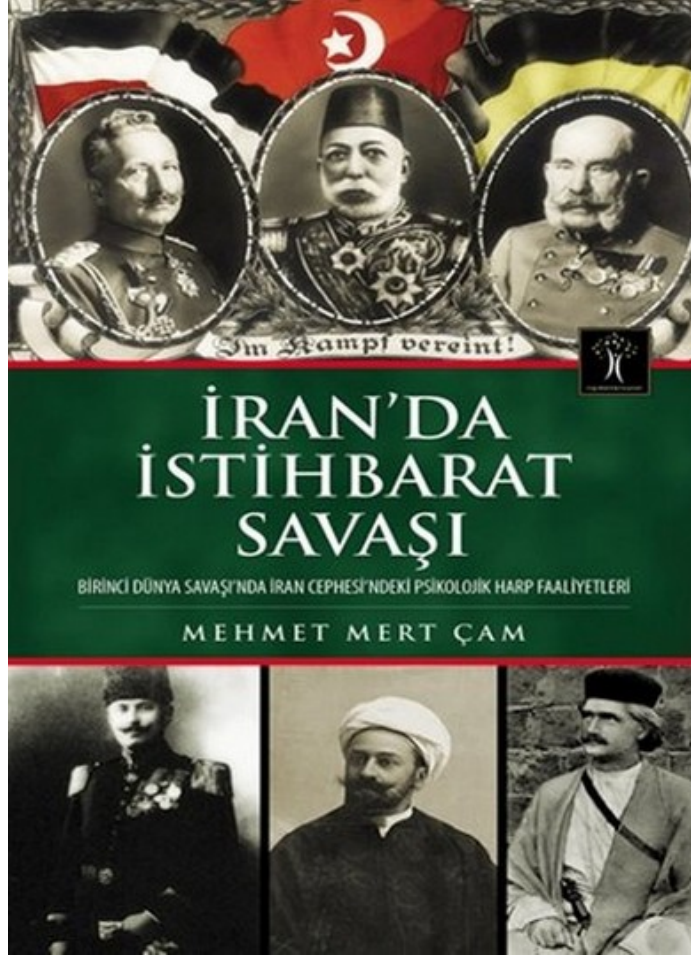
Kısa bir Amerika ve Hindistan ziyaretinden sonra sıkılıp ülkesine geri dönüşü ve Londra’da geçirdiği zaman diliminden sonra tekrar Ortadoğu’ya gidişi anlatılır. Beni Sahr kabilesine yaptığı ziyaret ve Dürzilerle yaşadıkları anlatılmıştır. Bu arada yazdığı kitaplar konu edilmiştir. Eğitilmiş ve kültürlü bir kadın olmasına rağmen gelenekçi kurallar içinde büyütülen bir Victoria dönemi kızı olduğu için

Sülfajet¹ hareketine karşı çıkışı ile 1914 yılında çıkmış olduğu bir Suriye gezisinde yaşadıkları aktarılır. Türk askerlerinden kaçışı da bu bölümde betimlenmiştir.

Eserde Gertrude'un Birinci Dünya Savaşı boyunca Lawrence ile ilişkileri, Kut'ül Amare yenilgisi, sevgilisi Dick'in Çanakkale'de ölümü gibi ilgi çekici konular yoğundur. Savaş sonrası barış konferanslarının Irak üzerine yansımaları, 1920'de Irak'ta İngiltere'ye karşı ayaklanma ve Emir Faysal'ın Irak tahtına getirilişinden Bell'in 1926 yılında intiharına kadar olaylar dikkat çekici bir şekilde sunulmuştur.

Kitabın harita ve fotoğraflarla desteklenmesi okuyucunun zihninde yer etmesini sağlar. Gayet açık, anlaşılır ve sade ve betimleyici bir dil kullanılmıştır. Dönemi salt bilgi olarak değil de bu bilgileri bir insanın hayatından resimlemek anlamlı bir fark yaratmıştır.

¹ Sülfajet: İngiltere'de sadece yerel ya da dernek seçimleri gibi yerlerde oy kullanan kadınların ülke seçimlerinde oy kullanmak için başlattığı isyan hareketinin adı.

İran'da İstihbarat Savaşı, Birinci Dünya Savaşı'nda İran Cephesi'ndeki Psikolojik Harp Faaliyetleri

Mehmet Mert Çam

İstanbul, İlgı Kültür Sanat, 2016, 224 sayfa, ISBN: 978-605-4977-62-8

Hasan DEDE*

“İran'da İstihbarat Savaşı”, Psikolojik harbin teorik çerçevesi, Birinci Dünya Savaşı'nda İran Cephesi ve stratejik önemi, Birinci Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri'nin psikolojik harp faaliyetleri bölümleri ile bu bölümlere ek olarak kaynakça, ekler ve dizinden oluşmaktadır.

Genel konu itibarıyla Birinci Dünya Savaşı ve İran üzerinden psikolojik harp faaliyetlerinden bahseden yazar bu süreç içerisinde sadece bu konudan bağımsız olmayacak şekilde önemli meselelere de değinmiştir. Kitap anlaşılır ve akıcı bir üslup ile akademik bir dil kullanılıp askeri bir bakış açısı

katılarak kaleme alınmıştır. Bu bağlamda eserde düşünceyi destekler nitelikte tarihi kişilerin konu ile ilgili önemli sözlerine yer verilmiştir. Bu da okuma esnasında okura bir zenginlik katmış ve okumayı daha zevkli hâle getirmiştir. Ayrıca genel itibariyle kitapta arşiv belgelerinden önemli ölçüde faydalanılmıştır ve bu belgelerden doğru noktalarda alıntı yapılarak anlatım güçlendirilmiştir. Bu minval üzere anılan eserde kullanılan dipnotlar da hayli ilgi çekicidir. Eserin dipnotları sadece belgelerin kaynağını göstermede değil, konunun bütünlüğünün bozulmasına sebep olabilecek fakat açıklanması gereken bilinmediği takdirde eksik kalabilecek noktalar dipnotlarda açığa kavuşturulmuştur.

Eserin giriş bölümünde yazar Birinci Dünya Savaşı'nda İran Cephesini niçin kaleme aldığını yazmış ve yerli kaynaklarda bu konudaki çalışmaların diğer cephelere göre daha kısıtlı olduğundan bahsetmiştir. Yine giriş bölümünde konuyla ilgili genel bir özet yapılmış ve 'ikincil cephe' olarak bilinen İran Cephesinin bizim açımızdan gölgede kalmaması gerektiğini belirterek bu alanda diğer devletlerde birçok çalışmanın yapıldığını ifade etmiştir. Dolayısıyla kendisinin bu alanın iyi analiz edilebilmesi için birinci el kaynaklardan faydalandığını belirtmiştir. Ayrıca İran coğrafyasının stratejik anlamda hem Kafkasya hem de Orta ve Güneydoğu Asya'nın kapılarını açabilecek bir eşik, bir anahtar olduğunu ifade etmiştir. Böylece bu bölgeye yönelik çalışmaların yoğunlaştırılması gerektiğini önermiştir. Bu bölümde bahsedilen bir diğer önemli husus ise 'psikolojik harp' in bu dönem için çok ciddi anlamlar ifade ettiğidir. Anılan dönemde hem yoğun sıcak savaşların ve hem de İran gibi bazı bölgelerde psikolojik harp tekniklerinin uygulanması bu eserde hem akademik ve hem de askeri kanallar kullanılarak analiz edilmiştir. Yazar giriş kısmında özellikle bu alanın sadece askeri araştırmacıların değil akademik araştırma yapanların da bu alana yönelmesini teşvik etmiştir.

Tanıtımını yaptığımız eserin birinci bölümünde Psikolojik harbin teorik çerçevesi başlığı kullanılmıştır. Bu bölümde genel itibariyle psikolojik harbin tarihinden dünyadaki psikolojik harp örneklerinden, nizami ve gayri nizami harbin farklılığı ve bu bağlamda değişen psikolojik harp tekniklerinden bahsedilmiştir. Bu bölümde verilen ilginç bir anekdota göre psikolojik harp faaliyetleri, milliyetçilik hareketleri Birinci Dünya Savaşı ve ile birlikte harp sadece devletleri ve askerleri ilgilendiren bir durum olmaktan çıkmış ve milletlerin dâhil olduğu her bireyi tek tek etkileyen bir unsur haline gelmiştir. Bu da nihayetinde topyekûn savaşın doğmasına sebep olmuştur. Gayrinizami harbin halk üzerindeki tesirinin en temel sebebi doğru yapılan propagandadır. Bu propagandanın doğru yapılması için psikolojik harp istihbaratının da gelişmiş olması gerekmektedir. Propaganda saldırı üzerinde etkili olduğu kadar saldırılan üzerinde de etkili olabilmektedir. Bu da anılan dönemde psikolojik harbin nasıl bir düzlem üzerinde geliştiğini görmek için verilen güzel bir örnek olabilmektedir. Yani psikolojik harp yalnızca cephede değil cephe gerisinde de faaliyet göstermektedir. Ki zaten anılan dönemde birçok devlette düşmanların aleyhinde çok çeşitli propagandalar ve afişler hazırlanmıştır. Cephedeki en temel psikolojik harp faaliyeti ise düşman

birliklerin hezimete uğradığı ve kendilerinin zafere yakın olduğu şeklinde yapılan anlatılar üzerinden yürümektedir.

Psikolojik harp taktiklerini her yönüyle zorlayan İngiltere, Almanların İslam düşmanı olduğuna dair haberler yapmıştır. Hatta güya İngilizlerin eline esir düşen bir Osmanlı askerinin ağzından İngilizlerin çok iyi bir millet olduğuna dair yalan mektupları Osmanlı tebaasına kendi yöntemleriyle dağıtmışlardır. Yazar bu bölümde psikolojik harbi çok iyi tahlil etmiş ve anlatısını yapmıştır.

Eserin ikinci bölümü İran Cephesi ve bu cephenin stratejik öneminden bahsetmektedir. Bu bölümde İran'ın fiziki, beşeri, coğrafi, demografik ve dini yapısından bahsedilmiştir. Hatta İran sözcüğünün kökü ve anlamı üzerine ayrıca İranlıların Arap dilinde neden 'Acem' olduklarına dair bilgiler dahi verilmiştir. İran'ın doğu ve batı arasındaki köprü vazifesi ve tarihi önemiyle, bu coğrafyada yaşayan etnik unsurun çeşitliliğinin önemi de yine bu bölümde değinilen mühim meseleler arasındadır.

İran Birinci Dünya Savaşı öncesinde İngilizler ve Ruslar tarafından işgal edilmişse de savaş sırasında tarafsız olmaya çalışmıştır. Yazar bu bölümde İran üzerinde uygulanan projeleri kaynaklara dayanarak ve açıklayıcı biçimde yazmıştır. Rusların ve İngilizlerin İran topraklarındaki faaliyetlerine karşı bölgede Osmanlı Devleti'ni destekleyen gruplar da mevcut olmuşlardır. Hatta yazar bu gruplar arasındaki çatışmalara da değinmiştir. Hatta İran'da zaman içinde oluşan Milliyetçi ve demokratların oluşturduğu geçici hükümet, Rus ve İngilizlere karşı ittifak devletlerini desteklemişlerdir. Ancak bunun temel sebebi özellikle milliyetçi subayların İngiltere ve Rusya'nın İran'ı kendi aralarında paylaşıp sömürgeleştirme planlarından dolayı bu devletlere duymuş oldukları nefrettir. Ancak İran içindeki İsveçli subayların Almanlara karşı duymuş oldukları yakınlık İranlı subayları da etkilemiş böylece üst kademe İranlı subaylar arasında Alman hayranlığı ve Rus nefreti başlamıştır. Yazar anılan dönemde İran'da bulunan ulemanın mezhepsel farklılıklar sebebiyle bölündüğünü ve her iki tarafı da destekleyen âlimlerin olduğunu da aktarmıştır. İngilizler bunu psikolojik harp çerçevesinde değerlendirmiş ve Türklere olan tarihi ve dini nefreti uyandırmaya yönelik propagandalar yapmışlardır.

Tanıtığımız eserde önce olaylar ana hatlarıyla anlatılmış ardından bu olayların psikolojik harp çerçevesinde nasıl cereyan ettiği örnekler üzerinden anlatılmıştır. Bu da hem hadiseleri kavramak hem de olaylara hâkim olabilmek açısından okuyucu için büyük bir kolaylık sağlamıştır.

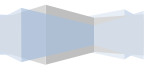
Eserin son bölümünde ise İttifak devletlerinin psikolojik harp faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Bu konuda Osmanlı devleti açısından en önemli kabul edilecek kurum olan Teşkilat-ı Mahsusa 'dan ve bu kurumun yaptığı silahlı, silahsız propaganda ve psikolojik harp faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Teşkilat-ı Mahsusa'nın en önemli faaliyetlerinden biri olan genel Cihat çağrısı yani Cihad-ı Ekber anlatılmıştır. Ayrıca bu cihad çağrısının nasıl propaganda olarak kullanıldığı aktarılmıştır. Ancak

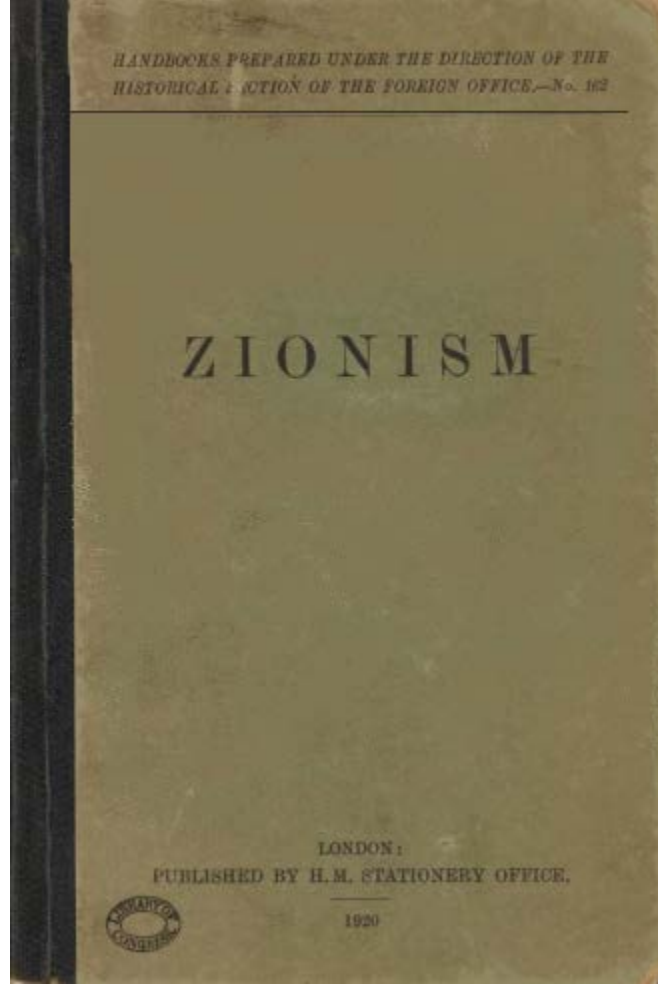
eserin ilerleyen bölümlerinde Almanlarla Türklerin arasının açılmasından dolayı Almanların Türkleri kötüyerek İran'a yanaşmaya çalıştıkları da ifade edilmiştir.

Osmanlı Devleti ve Alman Devletinin İran üzerinde yürüttüğü psikolojik harp stratejileri, gerek yazılı basında ve gerek doğrudan halk üzerinde etki uyandırmaya yönelik çalışmaları bu bölümde ayrıntılarıyla aktarılmıştır. Burada Osmanlı'nın İran üzerindeki etkisini arttırmak için özellikle gazeteden sıkı bir şekilde faydalandığını ifade eden yazar, Devlet-i Aliyye'nin Müslüman topraklarındaki her şeyden haber alması için Seda-yı İslam adında bir gazete kurduğunu ve bu gazetenin öncelikli faaliyet alanlarının Irak ve İran coğrafyası olduğunu anlatmaktadır. Yine İran coğrafyasında kabul görmek ve halk tarafından saygınlığını arttırmak isteyen Osmanlı Devleti bu bölgelere okul vb. gibi kamu binaları açmıştır.

Eserin sonuç kısmında yazar genel bilgileri toparlamış ve genel bilgiler sunmuştur. Eserin Ekler kısmında sunulan belgeler ve afişler heyecan vericidir. Eser içinde birçok yerde bahsedilen afişler ekler kısmına yerleştirilmiştir. Ancak benim düşünceme göre bu afişler ek olarak sona koyulmayıp metin içinde dağıtılsa okuyucu üzerinde anlık olarak daha ciddi bir etki sağlayabilirdi. Ayrıca metinde bahsedilen propaganda metinleri, İran coğrafyasının çeşitli dağılımlarını gösteren harita ve grafikler ve o dönemde kullanılan arşiv belgelerine de metinde yer verilmiştir. Eserin çok yönlü ve birçok açıdan olaylara yaklaşımı okuyucuyu kitaba bağlamaktadır. Ancak kitapta temel konu İran olmasına rağmen İran kaynaklarından çok az faydalanılmıştır. Diğer devletlerle ilgili olaylar belgelerle örneklendirilirken İran'ın uyguladığı stratejiler anlatı düzeyinde kalmış ve bu alanda çeviri belgeler kullanılmamıştır.

Eseri Birinci Dünya Savaşı ve psikolojik harp teknikleriyle ilgilenen akademisyenlere özellikle tavsiye ederken, bu alanla ilgilenen herkesin kolaylıkla okuyup anlayabileceği bir eser olduğunu belirtmek isterim.

Zionism

Historical Section of The Foreign Office, Editör: G.W. Prothero

London, H.M. Stationery Office, 1920, 138 Sayfa

Zafer EFE*

Kutsal metinlerde de bahsedildiği üzere Yahudi toplumunun oldukça eskiye dayanan bir geçmişi vardır. Özellikle eski çağlardan başlayarak günümüze kadar gelen ve semavi dinler içerisinde inançları ve kültür özellikleri bakımından oldukça radikal bir duruş sergileyen Yahudiler hakkında birçok eser kaleme alınmıştır. Öte yandan siyasi ve politik söylemlerde Yahudi toplumu hakkında komplo teorilerine oldukça iddialı tartışmalar ve söylemler mevcuttur. Tanıtımı yapılacak olan kitapta komplo teorileri ya da Yahudi toplumu hakkında taraflı bir bakış açısının ötesinde tarihsel bağlamda

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Strateji ve Stratejik Araştırmalar ABD, İstanbul, zaferefe91@gmail.com

Yahudi toplumu ve devletinin nasıl şekillendiği ve temellendirildiği İngiliz bakış açısı ile ele alınmıştır.

İngiliz Dışişleri Bakanlığının tarihsel araştırmalar ile ilgili bölümünce hazırlanmış olan *Zionism* adlı bu kitapta Yahudi toplumunun Assur Kralı Sargon dönemini de kapsayarak 1918 yılı modern Siyonizm anlayışına kadar geçirmiş olduğu dönem ele alınmıştır. Kitabın başlangıcında bir kronoloji haritası bulunmakla birlikte devam eden bölümlerde kronolojik akış korunarak tarihsel süreçte gelişim evreleri dikkatle incelenmiştir.

Kitapta, kutsal kitaptan başlayarak Yahudi toplumunun mitolojik altyapısına dair bilgileri verilmiş ve Mezopotamya coğrafyasında hüküm sürmüş en güçlü krallıklardan olan Pers, Yunan, Roma ve Mısır medeniyetlerinin hükümler altında nasıl etkilendikleri ve ne tür durumlarla karşı karşıya kaldıklarına dikkat çekilmiştir. Ayrıca çok daha sonraları 15. ve 18. yüzyıllar arasında Avrupa'da meydana gelen reformasyon ve Fransız ihtilali süreçlerinde Yahudi toplumunun bu süreçten nasıl etkilendiği ele alınmıştır.

20. yy itibariyle Yahudi halkının İngilizler tarafından, nasıl destek gördüğü, İngiliz hükümeti tarafından kurulmasında yardımcı olunan Yahudi lobi ve derneklerin faaliyetlerinin nasıl şekillendirildiğinin tarihsel altyapısının açıklanmasında önemli bilgiler ihtiva eden eserde, İngiltere'nin Yahudilerin yerleşimi ile ilgili konulardaki girişimleri dikkat çekmektedir.

İsrail devleti ve Yahudilik meselesine gelindiğinde ise, kitapta yer alan bölümlerde detaylı şekilde bahsedilen Yahudi halkı tasvir edilirken kendi ulusal devletini çok uzun süreler kuramamış ve başka devletlerin tahakkümü altında yaşamaya mecbur kalarak *ezilen* bir halk olarak tanımlanmış olması durumu batılı ülkelerin ilgisini oldukça cezbetmiş ve bölgede batılı çıkarların lehine oluşacak bir Yahudi devleti oluşturulmasının, *ezilen* bu halkın kendi devletlerini kurmalarının temelini atılmasına imkan sağlanması bakımından özellikle İngiliz hükümetinin nasıl çalıştığı gözler önüne sermektedir.

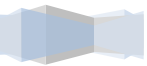
Eser'in konu bakımından incelediği hususlar, bugün Ortadoğu'da yaşanan olaylar da göz önüne alındığında Yahudi halkının ve batılı ülkelerin neden Ortadoğu halkları üzerinde detaylı çalışmalar yapmak zorunda kaldıklarının izahının yapılabilir olması açısından önemlidir. Özellikle ülke ve bölge çalışmalarında, çalışılan bölgenin jeopolitik ve jeostratejik özellikleri göz önüne alınmakla birlikte bölgenin kaderinde etkin rol oynayacak halkların etnik, dini ve mezhepsel durumları hakkında sosyolojik verilerin tarihsel bağlamında değerlendirilmesinin önemini göstermektedir.

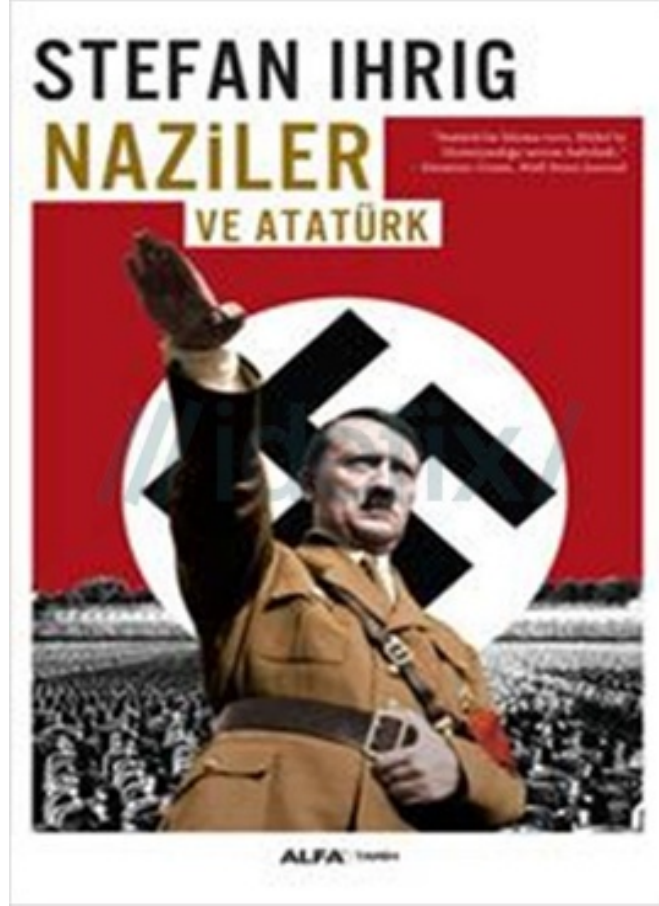
Kitabın konusunu teşkil eden Siyonizm hakkında eserin yazılış tarihi olan 1920 yılı oldukça manidar gözükmektedir. İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur Balfour, *Balfour Deklarasyonu* olarak adlandırılacak olan mektubu 2 Kasım 1917'de Siyonist lider Lord Rothschild'e göndermiş ve Balfour, İngiltere'nin Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması için tüm imkanlarını kullanacağını bildirmişti. Balfour Deklarasyonu Süveyş Kanalı'na yönelik bir tampon bölge oluşturmak veya dünya Yahudilerinin

desteğini müttefiklere kazandırmak için İngilizlerin yaptığı bir plan olmaktan öte Siyonist hareketin İngiliz desteğini sağlamak için gerçekleştirdiği planlı bir girişimin sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Balfour Deklarasyonu aynı zamanda ABD tarafından da kabul edilmişti. 1. Dünya Savaşının galiplerinden olan ABD'nin Kongre ve Temsilciler Meclisi'nin 21 Eylül 1922 tarihli oturumunun karar bildirgesi, *ABD Filistin'de Yahudilere milli yurt kurulmasına taraftardır* şeklinde tamamlanmaktadır. Bu şekilde Balfour Deklarasyonu, Siyonist politikanın birinci evresinin tamamlanmasına ortam hazırlamıştı. 1920 yılından sadece birkaç sene öncesinde bile hayata geçirilmiş olan böyle bir planın ardından hazırlanmış olan bu rapor niteliğindeki eserde Siyonizm politikalarının kamuoyunun bu konu hakkındaki fikri dünyasında bilimsel açıdan da temellendirmeye ihtiyacı karşılayabilecek durumda olması eserin dikkat çekici özellikleri arasındadır.

Eser'in yazıldığı dönem dikkate alınırken Hindistan'a giden yolun yani Süveyş Kanalı üzerindeki kontrolün Osmanlı Devleti tarafından halen korunduğunu gözden kaçırmamak gerekir. 2. Abdulhamid döneminde Filistin topraklarının halen Osmanlı Devletinin elinde bulunduğunu ve Siyonist hareketin 1. Dünya Savaşı'nda İngiltere'den aldığı destek ile birlikte Yahudi milliyetçiliği olan siyonizmin tarihin sayfalarında yer almasından itibaren, Batı emperyalizminin önce sırtını dayayacağı bir felsefe kurarak ya da kurulmasına yardımcı olarak kendini nasıl meşrulaştırdığını ve bunun ardından sömürünün nasıl geldiğini; diller, ırklar, kültürler üstün ve aşağı diye ikiye ayrılan bölge halklarının, üstün olanın aşağı olanın topraklarına el koyma, yönetme ve hatta bölgedeki unsurları düzenleme hakkının nasıl oluşturulduğunu da gözler önüne sermektedir.

Sonuç olarak eserde İngilizlerin niçin Yahudi halkı üzerinde bu kadar detaylı inceleme yaptığı değerlendirilecek olursa; günümüzde büyük Ortadoğu projesi kapsamında İsrail devletinin ve Yahudi halkının bölgedeki güç dengesinde önemli bir yer edinmiş olması ve bu bölgedeki İngiliz ve Amerikan hükümetlerinin çıkarları düşünüldüğünde, Yahudilerin tarihsel geçmişi bakımından bölgenin *mazlum* halkı imajından ötürü iyi bir müttefik olabileceği analiz edilebilmektedir. Özellikle bölgede Arap unsurlara karşı batının desteğini alabilen başka bir unsurun varlığı şüphesiz ki bölgede etkin bir güç unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Bu sebeple de bölgede Yahudi devletinin kurulmasının batılı devletlerce desteklenmesi bugün bile bölgede gelişen olayların değerlendirilmesi açısından tarihsel bir öneme vurgu yapmaktadır.

Naziler ve Atatürk

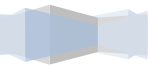
Stefan Ihrig,

İstanbul, Alfa Yayınları, 2015, 351 sayfa, ISBN: 978-605-171-122-5

Çağatay GÖNDER*

“*Naziler ve Atatürk*” mukayeseli tarih anlayışının bir ürünü olarak Temmuz 2015’te raflardaki yerini aldı. Stefan Ihrig’in Türkiye’de, ismiyle adeta infial yaratan bu eseri esasında Cambridge Üniversite Tarih Bölümünde yapılan doktora tezinin kitap haline getirilmiş suretidir. Bu çalışma, Atatürk ile Hitler’i, Mussolini’yi hatta General Franco’yu kıyaslayarak, bu liderlerin aralarındaki etkileşime dikkat çekmeye çalışıyor. Liderlerin birbirleri hakkındaki görüşlerine, tutumlarına ve değerlendirmelerine sıkça değiniliyor. Özellikle de Atatürk ve Hitler arasında... Ayrıca sadece bu iki liderle de sınırlı kalınmıyor. Türk devrimiyle Nazi hareketinin kişiler, kurumlar, ideolojiler ve eylemler bağlamında mukayeseleri yapıp etkileşimleri irdeleniyor. Bunu yaparken mecburen dönemin Türk-Alman ilişkilerine de pek tabii değiniliyor. Bu değinimin Kurtuluş Savaşı’ndan İkinci Cihan Harbinin sonuna kadar olduğunu söylemek gerek. Tabii eserin dünyanın sayılı üniversitelerinden biri olan Cambridge Üniversitesi’nde yapılmış bir tez olması okuyucuya yeterince objektif ve bilimsel nitelikte titizlikle yazıldığını düşündürüyor. Peki, bu yargı gerçekte ne kadar uyuşmaktadır?

* İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi

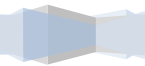
Bu satırların yazarı esasında, yazının başlığını “*Tarihi Katletmek yahut Naziler ve Atatürk*” olarak düşünmüştür. Zira sayfaları çevirdikçe düşülen hatalar bu acımasız başlığı haklı çıkarıyor. Evvela giriş kısmına bakalım. 1908’de meydana gelen II. Meşrutiyet İnkılabının Alman basınında meydana gelen akislerini inceliyor yazar. Fakat o da nesi... Giriş sayfasında görülen bir tespit daha ilk dakikada yüzünüzün düşmesine sebep oluyor. “*O yıl sultanın bir karşı darbesi ezilir ve Jön Türk liderlerinden biri, Enver Paşa, başkentin üzerine yürür.*”. Kastedilen 31 Mart ayaklanmasının Sultan II. Abdülhamid’in tertibi olduğunu söyleminin, 1910’lu yılların popülist söylemlerinden pek farkı olmadığını görmekteyiz. Beyefendi keşke biraz daha yakın dönem Türkiye tarihi okusaydı, II. Abdülhamid’in 31 Mart ayaklanmasına dahlinin oldukça tartışmalı, hatta saçma olduğunun farkına varırdı. Ayrıca İttihatçılar, Jöntürkler veya Genç Osmanlılar kavramlarına ne kadar hakim olduğu konusunda kuşkularımız olan müellif, Enver Paşayı Jöntürk yapmak hevesine de düşmüştür.

Okumaya devam ediyoruz ki titiz olarak beklediğimiz çalışmada bir başka absürtlüğe rastlıyoruz. “Ermeni soykırımı” beyefendi tarafından toptan şekilde kabul edilmiş. Aslında bu toptan kabul edilmiş nedeni yazar tarafından ifade ediliyor. “*Sonra Alman Yahudi karşıtlarının Orta Avrupa Yahudilerini kalleşlik mitini kendi kafalarına göre düşünme fırsatı vardı: burada, Türkiye örneğinde Yahudiler’in yerini Ermeniler alıyordu.*” veya “*Çünkü Naziler Türkiye ve Türk Bağımsızlık Savaşıyla büyüdüleri kadar, Ermeni Soykırımıyla da büyüdüler.*” Aslında daha sonra söylenmesi gereken bir ifadeyi buraya almak zaruri gözüküyor. Zira kitabın temel amacı, konu bu olmasa da okuyucuya hissettirmeden, Naziler’in Yahudi soykırımında, Ermeni soykırımının birçok yönden mülhem olduğu tezini kanıtlamaktır. Burada yazara sorulması gereken Almanya’daki Yahudi topluluğunun Berlin’de ve ülkenin birçok noktasında isyanlar çıkarmak, örgütler ve çeteler kurarak Almanya’da sistematik Alman kırımına girişmek, Kaiser II. Wilhelm’e suikast teşebbüs etmek gibi cürümleri ne zaman işlediğidir.

Eserin ilerleyen kısımlarında yazar dönemin Alman gazetelerini tarıyor. Türk İstiklal harbinin Alman basınında çıkan akisleri ve değerlendirmeleri inceleniyor. Türk Bağımsızlık Savaşı’nın Alman basınında bir medya olayı olduğu değerlendirilmesi yapılıyor. Sayfa 24’te ise öyle bariz bir hata yapılıyor ki satırları okuyan ilkokul öğrencileri bile yanlışlığın farkına varabilir. “*Mayıs 1919’da Mustafa Kemal Paşa Doğu Anadolu’ya ayak bastı.*”. Bunu yaparken yazar tahayyülünde denizi mi Doğu Anadolu’ya getiriyor veyahut Doğu Anadolu’yu mu deniz kıyısına getiriyor bilemiyoruz.

Kitabın ilerleyen bölümlerinde Alman basını tarafından yapılan önemli tespitler bulunmaktadır. “*Azınlıkların korunması denilir, petrol kastedilir.*” bunun önemli örneklerindedir. Nitekim Goltz Paşa’nın Abdülhamid’e Türklerin Anadolu’ya çekilmesiyle daha güçlü olacağını söylemesi altı çizilmesi gereken ifadeler arasında.

Yazarın öyle satırları bulunmakta ki okuyucuyu ileri derecede kızdırabiliyor. “*Atatürk’ün iddia edilen kusurlarına (Arap atları, Ermeni kadınlar ve Rum oğlanlar)*” ifadelerinin Türkçe bir kitapta yer alıyor olması Türk yayınında liberalliğin geldiği noktayı mı gösteriyor yoksa birilerinin kendi değerleri dışındaki değerlere pek önem vermediğini mi? Yazarın Alman basınındaki Atatürk algısını yeterince incelediğini okuyucu rahatlıkla fark edebiliyor. Keza bu dönemde siyasi bir hatip olan Hitler’in de Atatürk’le alakalı ilk söylemlerini yazar okuyucuya başarılı bir biçimde aktarıyor. Türkiye’nin Almanya için rol model olduğunu ifade ediyor. Ayrıca Hitler’in 1920’de gerçekleştirdiği başarısız Kapp darbesinde Türkiye’nin rol modeliği etraflıca incelenmektedir. Gazetelerin halka sık sık Mustafa Kemal önderliğindeki Bağımsızlık hareketini örnek göstermesinin, Mustafa Kemal ve halkının Berlin’de otursaydı eylemleri ne şekilde olurdu

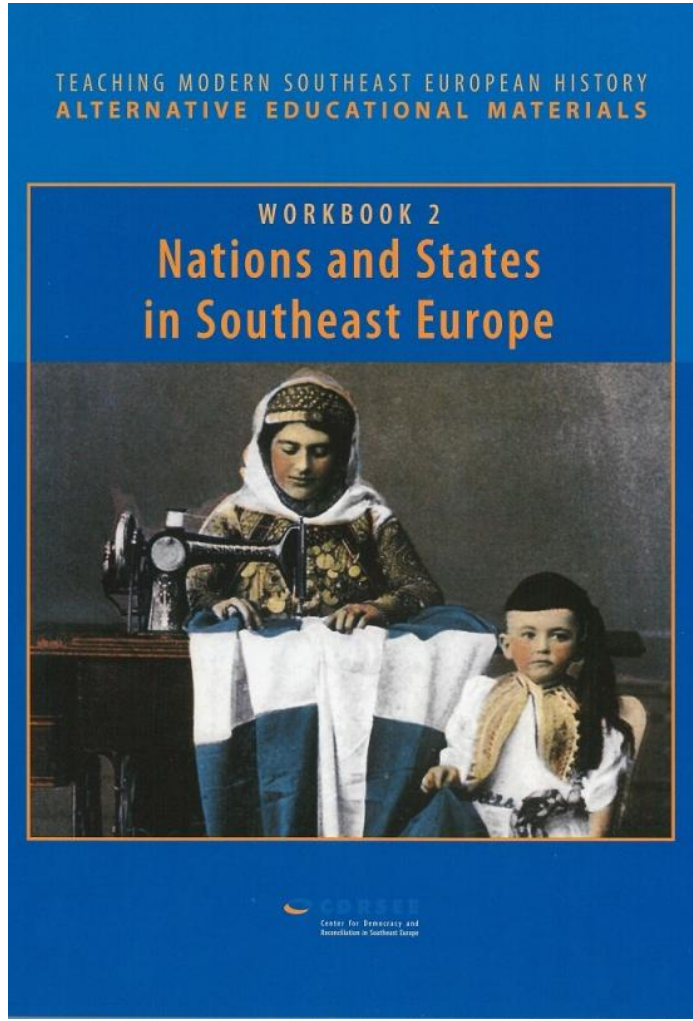
söylemleri, okuyucunun ilgisini şiddetle çekmekte. Hele ki basının “*Bize bir Ankara Hükümeti verin*” başlıklı yazılarının incelenmesi, karşılaştırmalı tarih anlayışıyla yazılan bir eserin, titizliği tartışılrsa dahi bizi ilginç sonuçlara götüreceğini gösteriyor.

Eserin ilerleyen safhalarında Naziler’in iktidara geldiklerinde Türkiye tutumları da değerlendiriliyor. Türk modernizminin Alman basını ve devleti tarafından göklere çıkarıldığı, Türk büyükelçinin statüsünden hareketle Nazi Partisinin iktidar olduğu Almanya’da, Türkiye’ye bakış açıları örneklerle okuyucunun dikkatine sunuluyor. Yazarın bu bölümde çeşitli fotoğraflar koyarak görsel kanıtları da sunması kitaba ilgiyi arttırdığı da aşikâr haldedir. Ayrıca dolaylı yoldan da olsa Peyami Safa ile Hitler arasında geçen diyalog okuyucuyu bir hayli şaşırtacaktır. Kitapta Nazilerin ideolojisindeki Türk etkisi de önemli ölçüde dikkat çekmekte. Atatürk’ün bir Alman gazetesinde çıkan “*Führer und Volk (Führer ve Millet)*” yazısı ve “*Türk devrimi, halkın ırksal değeri bakımından dünya-tarihsel bir örnektir.*” gibi aktarımlar meselenin esasında bir hayli derin olduğunun farkına varmamızı sağlıyor. Keza “*Atatürk’ün gözlerinde Turan bozkurdunun esnek gücü ve amansız iradesi ışıldar.*” ifadeleri Atatürk’ün dâhi Nazi ırk söyleminde dikkate değer bir yeri olduğunu göstermekte. Tabi bu yüceltmenin Alman halkını teşvik için yapılması da okuyucu tarafından unutulmamalıdır. Zira Nazilere göre; Atatürk bir Führer, Türk milleti de üstün millettir. Türk milleti nasıl Atatürk’ü dinleyip başarılı olduysa Alman milleti de Führer Hitler’i dinleyerek başarılı olacaktır. Yazar’ın bu söyleme katılmadığı da şu ifadelerle ortaya çıkmaktadır. “*Ne var ki bu durum, Kemalizmin aslında faşist olduğu anlamına gelmez.*” Zira yazar 1947’ye kadar iktidarda kalan yönetimi “*eğitsel diktatörlük*” olarak değerlendirmektedir. Tabi yazarın bu değerlendirmesinin ne derecede dikkate alınabileceği önceki hatalarından yola çıkarak anlaşılabilir.

Tabii ki, kitabı okumaya devam ederken hatalar da eksik olmuyor. Sayfa 246’da “*Enver Paşa I. Dünya Savaşı sırasında Pan-Türk, Turancı bir imparatorluk hayali kurmuş ve bu hayal uğruna Osmanlı İmparatorluğu’nun varlığını tehlikeye atmıştır.*” tespitine rastlamaktayız. Enver Paşa’nın hayallerini bilecek kadar iddialı olan yazarın, Enver Paşa’nın Türkçü olmadığını öğrenmesi kendisini önemli derecede şaşırtacaktır. Yazarın Osmanlı Devletinin savaşa girişinde bu denli toptan hükümcü konuşmasının nedeniyse hatalarıyla ne derecede olduğunu sezdiğimiz yakın dönem Türk tarihi bilgisine (bilgisizliğine) dayanmaktadır.

Kitabın konusunun son derece ilginç olduğunu söylemek gerekmektedir. Eserde yapılan alıntılar, görseller ve irdelenen meseleler son derece sürükleyicidir. Çalışma saygın bir üniversite de yapılırsa da oldukça subjektif yaklaşımış, bariz hatalar yapılmıştır. Kitabın, yazarın tespitlerinden çok kullandığı kaynaklardan aktardığı kesitlerle değer kazandığını söylemek gerekmektedir. Eserin doktora tezi niteliğinde olmasına rağmen yazılış maksadının önceden de ifade ettiğimiz gibi aslında tek bir esasa dayandığını görüyoruz. “*Bütün bunlar, Holocaust’un kökeninde Ermeni Soykırımının rolünü yeniden değerlendirmeye hak verir.*”.

Nations and States in Southeast Europe (Güneydoğu Avrupa’da Milletler ve Devletler), Workbook II

Güneydoğu Avrupa Demokrasi ve Uzlaşma Merkezi (CDRSEE)

Selanik, 2009, 2nd ed., 137 s., ISBN: 978-960-88963-7-6

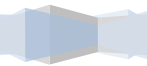
Sibel YALI*

Bu yazıda sizlere CDRSEE’nin* Ortak Tarih Projesi kapsamında hazırladıkları ikinci çalışma kitabı olan “Güneydoğu Avrupa’da Milletler ve Devletler” adlı çalışmasından bahsetmek istiyorum. Kitap başta İngilizce olmak üzere, Balkan dillerinde online olarak CDRSEE’nin web sayfasında yayındadır.

Milletler modern Avrupa’nın ve Avrupa dışındaki dünyanın büyük bir kısmının temel bileşenlerindedir. Millet kelimesi Arapça kökenli olup, “çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan,

* İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, e-posta: ataman_si@yahoo.com

*The Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe. Derneğin web sayfasına <http://www.cdsee.org/home> adresinden erişilmektedir.

aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğuna verilen ad” olarak tanımlanmaktadır. Bu kelime içeriğinden filizlenen milliyetçilik ideolojisi sonunda Güney Doğu Avrupa halklarını da etkisi altına alarak 19. yüzyılda Osmanlı coğrafyasının sınırlarının değişmesine neden olmuştur. Bu dönemde bölgede beş ulus devlet inşa edilmiştir. Bunlardan bazıları önceden doğrudan Osmanlı idaresinde olan topraklarda ortaya çıkmış olan yepyeni devletlerdir. Bu devletler şunlardır:

- Sırbistan (1878 resmen bağımsızlık)
- Yunanistan (1830 resmen bağımsızlık)
- Bulgaristan (1908 resmen bağımsızlık)
- Romanya (1878 resmen bağımsızlık))
- Karadağ (1878 resmen bağımsızlık)

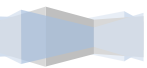
Mezkûr son iki devlet Osmanlı İmparatorluğuna bağlı Hıristiyan devletlerden doğan ulus devletlerdir. 20. yüzyılın başında iki ulus devlet daha tarih sahnesine çıkmıştır. Bunlardan biri Balkan Savaşları’nın bir sonucu olarak 1913’te kurulan Arnavutluk, diğeri ise I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşüne bağlı olarak ortaya çıkan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’dir. 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren sırasıyla;

- 1960 yılında Kıbrıs bağımsız bir devlete dönüşmüştür ve
- 1991 yılında Yugoslavya’nın dağılması ile Slovenya, Hırvatistan, Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti, Bosna Hersek devletleri ve Sırbistan Karadağ federasyonu oluşturulmuştur.*

Yukarıda adı geçen tüm bu halklar uzun süre kendilerine ait bir devletleri olmaksızın varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu bağlamda halklar ile devletler arasındaki karmaşık ilişki bölgenin tarihine yön vermiş ve ulus devlet kavramı Güneydoğu Avrupa’nın temel özelliklerinden biri haline gelmiştir.

CDRSEE’nin web sayfasından bilgisayarınıza ücretsiz indirebileceğiniz bu kitap hem öğretmenlere hem öğrencilere Güneydoğu Avrupa’da uluslarla devletle arasındaki ilişkinin ne kadar karmaşık olduğunu anlatma niyetinde ve bu çerçevede tarihsel kanıtlar sunma eğilimindedir. Bu noktada Osmanlı Devleti’nin de kendi payına düşeni aldığını kitap içeriğinden okuyabiliyoruz. Zira bir imparatorluğu yıkmak için yegane zehirin milliyetçilik olduğunu biliyoruz. 19. yüzyılın dünyası elbette günümüz dünyasından çok farklı bir dünyaydı. Bu dünyayı dönüştürüp değiştiren, ulus devletleri inşa eden milliyetçilik ideolojisi olmuştu. Peki bu ideolojinin kaynağı neydi? Toplumsal ve siyasi bir öğreti oluşturarak kişi ve kurumların davranışlarına yön veren bu düşüncenin gücü nereden gelmekteydi? Güneydoğu Avrupa halkları başlangıçta bu değişime seyirci mi kaldı? Ne hedeflendi ne elde edildi? Halklar nasıl örgütlendi? Milliyetçi ideoloji hangi vasıtalarla yayıldı? Çatışan milliyetçilikler nasıl uzlaştırıldı? Balkanlı halklar arasında “öteki” kavramı nasıl oluşturuldu? Bu

* 3 Haziran 2006 günü Karadağ resmen Sırbistan-Karadağ’dan ayrılıp bağımsız bir devlet olmuştur. Sırbistan hükümeti ise, Sırbistan-Karadağ’ın hukukî ve siyasi halefi olduğunu ilan etmiştir.

mücadelede Osmanlı Devleti'ne karşı nasıl bir tutum izlendi? Yazılı ve sözlü tarihte nasıl bir retorik oluştu?

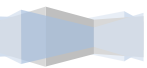
Yukarıdaki paragrafta yer alan sorular kitap içeriğinde dört ana bölümde ele alınmıştır. Kitabın ilk bölümünde farklı imparatorluk rejimlerinin yarattığı hoşnutsuzluk nedenleri ile ulusal kurtuluş mücadelesine katılanların amaç ve programlarına değinilmiştir. Bu bölümde tarihçi, edebiyatçı, politikacı birçok ulus önderinin ulusal kimlik için yol ve yöntem arayışlarına değinilmektedir. Kitabın ikinci bölümü yeni kurulan ulus devletlerin alt ve üst yapı problemini ele almaktadır. Bu bölümde devletlerin nasıl örgütlendiği konularına değinilmektedir. Kitabın üçüncü bölümü, milliyetçi ideolojiler ve milli simgeler konularına ayrılmıştır. Bu bölümde tarihin simgeler ve kahramanlar barındıran sonsuz bir kaynak olduğu üzerinde durulmuş ve bu kaynağın yeni bir devlet inşasındaki rolünden söz edilmiştir. Kitabın son bölümü milletlerin karşılıklı önyargılar içeren savlarına ayrılmıştır. Bu bölümde somut çatışmalar ele alınmıştır.

Kitap, Güneydoğu Avrupa ulus devletlerinin tarihine daha dengeli ve belgelere dayanan bir bakış ile yaklaşılmasını teşvik etmesi açısından faydalı bir çalışmadır. Ayrıca kitap, genç kuşağın diğer uluslara ve etnik gruplara hoşgörülü olmasını tavsiye etmesi açısından önem taşımaktadır. Özellikle kitabın son bölümünde ele alınan çatışan milliyetçilikler temelinde Balkan halklarının Avrupa'nın "barut fıçısı" olarak görülmesini eleştirmesi de kayda değerdir. Kitap, Avrupa tarihinde Balkanlar için çok eskiden beri kullanılan bu klişenin Balkan halklarına karşı bir haksızlık olduğunu dile getirmesi bakımından da önemlidir.

Kitapta eleştirebilecek tek husus kanımca içerikte referans verilen kısa okuma parçalarının konunun bütünlüğü içerisinde kafa karışıklığına sebep olabileceği üzeredir. Zira bu metinleri üretenler 19. yüzyıl Balkan coğrafyasındaki edebiyatçı, tarihçi, politikacı şahsiyetlerdir ve benimsedikleri ideoloji Osmanlı Devleti'ne karşı bir tez içeriklidir. E. H.Carr'ın tarihçinin okuruna karşı sorumluluğunu yargıladığı, "*Tarih Nedir*" adlı eserinde geçmişin yeniden temsili sürecini "*olguların seçilmesi ve yorumlanması*" şeklinde izah eder. Yazara göre tarih 'yorum'dur ve tarihçi yorum yaparken "*hayalgücünü de işin içine katarak insanların zihniyetlerini, eylemlerinin gerisinde yatan düşünceleri anlamaya çalışır*". Tarihçinin geçmişe değil, bugüne, çağına ait bir insan olduğunu ifade eden yazar "belirli bir tarihi döneme hakim ideolojinin, dönemin tarih yorumlarında da geçerli olduğunu" vurgular ve tarihi 'bir dönemin öbüründe kayda değer bulduklarının yazımı' şeklinde tanımlar*.

Yazarın bu tanımından hareketle denilebilir ki Balkanlardaki milliyetçilik ideolojisi dönemin retoriğinde de doğal yansımasını bulmuştur. Bu tezler çoğunlukla Osmanlıyı ve Türkleri kâfir olarak tanımlanmakta, bu iki kimlik Balkan milletleri tarafından genellikle düşman olarak görülmektedir. Bu noktada Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki kültürel mirası ya arka planda kalmakta ya da görmezden gelinmektedir. Dolayısıyla bu metinlerdeki retoriğin araştırmacılar tarafından dikkate alınması ve titizlikle analiz edilmesi elzemdir.

* E. H.Carr. *Tarih Nedir*. Çev. M. G. Gürtürk, İstanbul: İletişim Yayınları. 2005. s. 64.

Milliyetçilik literatürünün önemli isimlerinden A. Smith “*milliyetçiliğin gücünü tarihsel yerleşmişlikten aldığı*” iddia eder. Yazar bu konudaki görüşünü “bir bireyin ilk bağlılığının kendi milletine olduğunu, tüm milletin siyasal iktidarın kaynağı olduğunu, her milletin özerk olmak suretiyle kendi otantik doğasını ortaya koyması gerektiğini ve barışçıl ve adil bir dünyanın ancak özerk milletler üzerine inşa edebileceği” savı ile açıklar*. Avrobarometre† tarafından 1992 yılından beri ‘*aidiyet*’ konusunda düzenli olarak yapılan saha araştırmaları A. Smith’in ‘bir bireyin ilk bağlılığının kendi milletine olduğu’ savını doğrular niteliktedir. Nitekim 1992-1998 yılları içinde yapılan araştırmalarda Avrupalıların kendilerini çoğunlukla ulusal kimlikleri ile tanımladıkları tespit edilmiştir. Aşağıdaki tabloda Avrupalıların kendilerini nasıl tanımladıkları sorusuna verilen cevap yüzdelerindeki değişim görülmektedir.‡ Bu verilere göre Avrupa toplumunun yaklaşık yüzde 90’ı kendini milli kimlik ile tanımlamaktadır.

Yıllar / Tanım	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Sadece Milli Kimlikle	38	40	33	40	46	45	44
Öncelikle Milli Kimlikle	48	45	46	46	40	40	41
Öncelikle Avrupalı Kimliğiyle	7	7	10	6	6	6	6
Sadece Avrupalı	4	4	7	5	5	5	5

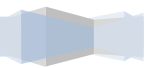
Hasıl-ı kelam millet, milli kimlik, milliyetçilik kelimelerinin içeriğinde bir problem bulunmamaktadır. Lakin problem, bu kelimelerin sözlü ve yazılı literatürde özellikle tarihsel metinlerde ne tarzda ifade bulduğu noktasında açığa çıkmaktadır. Bu tarz ifadeler halkları birbirine yakınlaştırabileceği gibi onlar arasına nefret tohumları ekerek düşmanlıklara da neden olabilir.

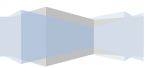
Avrupa Birliği desteği ile hazırlanan bu kitap Güneydoğu Avrupa milletlerinin tarihine karşı daha ölçülü ve nazik davranılması hususunu vurgulamakla birlikte Osmanlı Devleti’nden devralınan siyasi ve kültürel mirasın önemini hatırlatmada maalesef yetersiz kalmaktadır.

* A.D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*. Çev. Sonay Bayramoğlu, İstanbul: Dost Kitapevi Yayınları. 2002.. S.58.

† Eurobarometre, Avrupa Birliği vatandaşlarına çeşitli alanlarda sorular yönelten ve bu yanıtlara göre raporlar hazırlayan, 1973 yılında Avrupa Birliği içinde kurulmuş; Avrupa Komisyonu’na bağlı bir kurumdur.

‡ Eurobarometer 49, September 1998:41.

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIMI ESASLARI

1. Tarih Kritik Dergisi (TKD) tarih sahasında genel kaide olarak son iki yılda yayınlanmış eserlerin Türkçe ve İngilizce tanıtım ve incelemelerini yayımlar. Başka bir yayım organında yayınlanmış yazıların çevirileri yayınlanabilir. Çevirilerin özgün metni de gönderilmelidir.
2. TKD'ye gönderilen yazılar editör tarafından derginin yayım kriterleri açısından incelenir. Editör kuşkuya düştüğü hususlarda yayım kurulundan görüş talep alır. Uygun bulunan yazı ilgili hakeme gönderilir. Hakemin uygun bulduğu yazı yayımlanır. Editör yazılarda yazım şekli ile ilgili değişiklik yapabilir.
3. Yazarlara herhangi bir telif ücreti ödenmez.
4. Kitap tanıtımı bir eserin sırf özeti değil, eleştirel olarak değerlendirmesi olmalıdır. Kitap tanıtımı yapan yazar kitapla aynı fikirde olabilir veya kitabın fikirlerine karşı çıkabilir veya kitabın sunduğu bilgilerde, yargılarda veya yapıda örnek teşkil eden veya eksik kalan yönleri belirtebilir. Kitap tanıtımı yapan yazar ayrıca kitapla ilgili düşüncelerini de açık bir şekilde ifade etmelidir.
5. Kitap incelemesi, bir kitaptan ortaya konulan en önemli noktalara ışık tutularak bunların eleştirel olarak tartışılmasıdır. Kitap incelemesi giriş, kitabın özeti, eleştirel tartışma ve sonuç gibi genel bir yapıyı takip etmelidir. Kitap incelemesi yazarı,
 - a. Giriş kısmında ana tez ve yaklaşımını ifade etmeli,
 - b. Özet kısmında kitabın esas argüman ve iddiaları üzerine odaklanmalı ve çalıştığı disipline getirdiği katkı ve itirazları sıralamalı,
 - c. Eleştirel tartışma kısmında kitap yazarının alanında yaptığı katkıların önemini değerlendirmeli, argümanlarının dayandığı veriler ve bunların bağlama uygun kullanılıp kullanılmadığını incelemeli ve
 - ç. Sonuç kısmında kitaba ilişkin ulaştığı sonuçları ifade etmelidir.
6. Başlık bilgilerinde tanıtım veya inceleme yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım

Yücel Öztürk (ed.)

İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2015, 432 sayfa, ISBN: 978-605-9964-38-8.

Fatih ORTA *

7. Sayfa altında özel işarete karşılık olarak yazarın akademik unvanı, mensup olduğu kurum ve e-posta adresi yazılır (* Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Konya, forta@selcuk.edu.tr).
8. Kitap tanıtımı metinleri 800-1500 kelime arasında, kitap inceleme metinleri ise 2500-4000 kelime arasında olması tercih edilir.
9. Tanıtım veya incelemenin yapıldığı eserin kapak sayfası resmi metnin başlık bilgilerinin hemen üstüne ortalanarak konulur.
10. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar bir buçuk aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır. Paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı olmalıdır.
11. Metin içinde vurgulanması istenen kısımlar *italik* olarak yazılmalıdır. Alıntılar ise *italik* harflerle ve tırnak içinde verilmelidir. Üç satırdan az olan alıntılar satır arasında, üç satırdan fazla olan alıntılar ise satırbaşı yapılarak satırın iki yanından 1 cm içeride blok halinde, 9 punto ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.
12. Dipnotlar klasik yöntemde sayfa altında numaralandırılarak verilir.

GUIDELINES FOR BOOK REVIEWS AND REVIEW ESSAYS

1. The Journal of History Critique (JHC) publishes book reviews and review essays in Turkish and English of works in the fields of history, published in the past two years, as a general rule. Translations of previews and essays published in other chronicles and/or journals may also be published. In that case, the original texts of the translations should also be forwarded to JHC.

2. All reviews sent to JHC is subject to examination of the Editor who will conduct an appraisal of the work to establish its conformity with the Journal's publishing *criteria*. The Editor may ask for the opinion of the Editorial Board in case it is so required. Convenient review is sent to the referee. Upon approval of the referee, review is publish. The Editor may make changes regarding the layout format.

3. No *honorarium* will be paid to the authors/researchers.

4. Book reviews should not merely be a summary of the work but should include a critical assesment of the work as well. Book Reviewer shall offer agreement or disagreement with the author and identify where he/she finds the work exemplary or deficient in its contents of knowledge, judgments, or structure. Reviewer shall also clearly state his/her opinion of the work which is discussed.

5. Review essay shall offer an insight into the most important points of the book and discuss these points within a critical approach. Review essays shall follow a general pattern of introduction, summary of the book, critical discussion and conclusion. Author of the review essay shall

- a. Express the fundamentals of his/her thesis and basic approach in the introduction,
- b. Focus on main arguments and assertions of the book and list its contributions and objections in its field in the summary,
- c. Evaluate the contributions of the author of the book to his/her field and examine the data on which his/her arguments have been based and the way in which he/she has used these data within the context of the critical assessment.
- d. Express in the conclusion part he/she has inferred about the book

6. Title information vis-a vis the review shall include name of the book or essay, author of the book, publication place and printing house, publication year, number of pages, and ISBN number. One line below the title, name and family name of reviewer should be written with asterisk right aligned. See an example below;

Cross and Crescent in the Balkans: The Ottoman Conquest of South Eastern Europe

David Nicolle

Barnsley, Pen & Sword Books, 2010, Pp. xvi, 256, ISBN: 978-184415-954-3.

Mesut UYAR*

7. In footnote section, academic title, institution and e-mail address of reviewer are required to be written with asterisk (* Associate Professor, University of New South Wales, Canberra, m.uyar@adfa.edu.au).

8. It is preferred that book reviews should be between 800-1500 words and review essays 2500 to 4000 words.

9. Cover page picture of the reviewed work is set in the center aligned above the title of review or essay.

10. The typeface must be written in Times New Roman, font size 11, line spacing 1,5, footnotes font size 9 and with single line spacing. Spacing of paragraphs must be 3 pts with the previous one, and 3 pts. with the following one and justified.

11. The important points which need to be emphasized in the text should be written in italics. Citations/quotations should be in *italics* and inverted commas. Citations/quotations less than three lines should be written between lines. If it is more than three lines it must be placed as block 1 cm inside equally from the beginning and the end of the line with font size 9 and 1 linespacing.

12. Footnotes will be given in classical manner i.e bottom of the page with numbers.

History Critique

Tarih Kritik Dergisi / Journal of History Critique

TARİH KRİTİK DERGİSİ
Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review Essays
Yıl/Year 2 • Sayı/Issue 5 • Ekim/October 2016 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Doç. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Vice Editor
Ali ARSLAN

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ
Dr. Abdrasul İSAKOV

MUSAHHİH/Proofread
Yunus ALICI, Serhat DEMİR, Mustafa Hakan YILDIRIM,
Serkan GÖKBULUT

AĞ TASARIM/Web Designer
Hasan AKYOL

tarihkritik@gmail.com www.tarihkritik.com

www.tarihkritik.com

ISSN : 2149-813X